د نازو انا یاد

(د نازو انا په یاد د جوړ شوي سیمینار د لیکنو ټولګه)

سریزه او راټولونه

د

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل

Ketabton.com

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا یاد

سریزه
او
راټولوونه
د

محمد اسمعیل یون

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د نازو انا یاد
راټولوونکی:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۶۹ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د راټولوونکي پرله پسې نومره:	(۵)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۵)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	دا اثر او دویم چاپ	۱
۲	سریزه	۲
۳	د خوشال فرهنګي ټولنې د رئیس وینا	۱۲
۴	د ښوونې او روزنې د وزیرې وینا	۱۸
۵	پیام شورای سراسری زنان به مناسبت...	۲۲
۶	د نازو انا ژوند ، سخاوت، شجاعت او شاعري	۳۲
۷	مخمس (شعر)	۴۲
۸	د یونس د یوې معما حل	۴۸
۹	محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که..	۵۸
۱۰	سخن چند پیرامون ماخذ شناسی پټه خزانه	۷۴
-۱۱	د ګورګاني هند او صفوي ایران تر منځ...	۹۰
-۱۲	د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه	۱۱۷
-۱۳	راوبط میرویس هوتکی با شاهان ګورګاني هند	۱۳۴
-۱۴	د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې...	۱۴۳
-۱۵	د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شارعرۍ عنعنه	۱۵۱
-۱۶	د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه	۱۶۴
-۱۷	د چا بدل (شعر)	۱۷۴
-۱۸	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۷۶

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اثر او دویم چاپ

پر ۱۳۶۹ل کال د لړم د میاشتې پر (۲۵)مه نېټه په کابل کې ((خوشال فرهنګي ټولنه)) جوړه شوه، په دې ټولنه کې په لسګونو څه، چې په سلګونو هغه افغان لیکوال، شاعران او کلتورپالي راټول شوي وو، چې پر خپل هېواد او ملي کلتور یې تر هر چا زیات زړه سوزېده او د ملي فکر څښتنان وو. زه دا مهال د دې ټولنې د ځوانانو د ادبي انجمن مسئول وم. دې ټولنې له خپل تاسیسه، بیا په کابل کې د جنګونو تر پیل، په نږدې یو کلن بهیر کې ډېر مهم او په زړه پورې فرهنګي کارونه ترسره کړل، څو عنوانه کتابونه یې چاپ کړل او تر لسو زیات علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړل، دا هغه بری و، چې په دې دومره کمه موده کې، په کابل کې هېڅ دولتي او نادولتي ټولنې تر دې مهاله نه و ترلاسه کړی. دې ټولنې د همدې یوه (۱۳۷۰)ل کال په بهیر کې د نازو انا په یاد، په ملي کچه یو سیمینار جوړ کړ، ټولنې ماته دنده راوسپارله، چې په دې سیمینار کې اورول شوې او نا اورول شوې ټولې لیکنې سره راټولې، ایډیټ او چاپ کړم. ما دا کار وکړ او د ۱۳۷۰ل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کال پر وروستیو میاشتو مې دا کتاب چاپ ته تیار کړ. دا په داسې حال کې و ، چې زه د پوهنځي د څلورم ټولګي محصل وم او د فراغت وخت مو رانږدې کېده ، د پایلیک (مونوګراف) لیکنه او نور ګڼ کلتوري مصروفیتونه هم را ترغاړې و. هره ورځ به ماسپښین مهال د کابل-جلال اباد پر لویه لاره، د کابل هوتخېلو سیمه کې اریانا چاپخونې ته ور روان وم. کله به په چاپخونه کې کاغذ نه و ، کله به کاریګر نه و ، کله به برښنا نه وه او کله به نورې ګڼې ستونزې وې، خو فرهنګي ولولې، دا ټولې ستونزې له موږه هېرولې، ددې ترڅنګ سیاسي وضعه هم ډېره وېروونکې وه، داسې اټکل کېده، چې د ډاکټر نجیب الله حکومت به نسکور شي او په کابل کې به یوه سخته ګډوډي رامنځته شي، اریانا چاپخونه دا مهال په افغانستان کې یوه ډېره لویه او مجهزه چاپخونه وه خو د کاغذ د کمښت له ستونزې سره مخ وه، که نه خو دا چاپخونه دومره مجهزه او سمباله وه، چې د ورځې یې هم یو کتاب چاپولای شو. موږ چې د افغانستان حالت ښه درک کړی

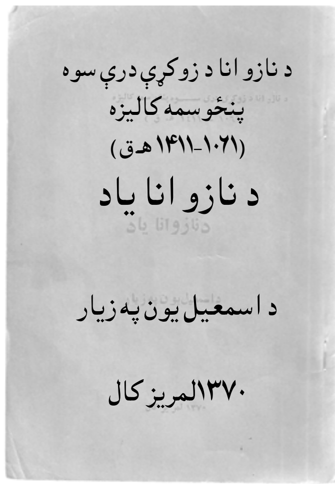

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

و او د راتلونکي اټکل مو هم کولای شو، نو تر وروستي بریده مو هڅه کوله، چې کتاب شي، که څه هم په چندان ښه کاغذ نه وي، سره له دې چې دا کتاب مونږ د دولت په لګښت نه چاپوه او خوشال فرهنګي ټولنې چاپوه، خو بیا هم که پخواني حالات او امکانات وای، تر دې ښه چاپېدلای شو. پر کتاب مې ډېر بېړنی او ضربتي کار وکړ او د ۱۳۷۰ل کال پر وروستیو شپو ورځو؛ مخکې تر دې چې کابل ته د جګړو فصل راورسي، چاپ کړ. دا نو زما په فرهنګي ژوندانه کې د ډېرې خوښۍ یوه ورځ وه. د ۱۳۷۱ل کال د ثور تر (۲) مې نېټې وروسته، په کابل کې جګړې پیل شوې، بیا نو ددې چاپخونې ښه او نبیره چا ونه لیدله، څه چې یې درلودل، ویجاړ، لوټ او پر پاکستان وپلورل شول. دا ددې اثر د لومړي چاپ داستان و. په کابل کې دا مهال زما او زمونږ د نورو لیکوالو په زیار اکثره چاپ اثار، دا او دېته ورته داستان لري. له دې کیسې څخه مې هدف دا دی چې زمونږ په هېواد کې فرهنګي کار، هغه هم د جګړې پر مهال او د جګړه نسل د واک په بهیر کې، څه اسانه خبره نه ده. اوس چې د خدای(ج) په فضل په هېواد کې د چاپ امکانات او تخنیکي چارې اسانه شوې، مونږ باید پخوانۍ محرومیت او اوسنۍ ضرورت دواړه خړوب کړو، خپل ټول هغه اثار چې هنري، تاریخي، کلتوري، علمي او نور ارزښتونه لري، بیا له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره چاپ او د مرګ له خطره وژغورو، اوس د کمپيوټر او انټرنيټ زمانه ده، له دې تخنيکي امکاناتو، چې اوس هم موږ ګټه نه پورته کوو، نو بيا خو بايد ځان په مړو او ويدو قومونو کې حساب کړو او مرګ ته خپله پښې وغځوو. يو ځل چې د کمپيوټر او انټرنيټ څپو ته يو اثر ورسېد، بيا يې نو د مرګ قاصدان په اسانۍ نه شي وژلای، نو موږ بايد د زماني له همدغه رمز او امکان څخه ګټه پورته کړو، ځکه خو زه دا کتاب او نور کتابونه د همدغه رمز په رڼا کې، نه يوازې دا چې بيا له سره چاپوم، بلکې سي ډي ګانو کې يې هم ثبتوم او د انټرنيټ په څپو کې يې بېلابېلو وېبپاڼو ته هم ورسپارم، چې د مرګ له بلا څخه وژغورل شي.

دا چې دا اثار به څومره زموږ او سني او راتلونکي نسل ته ګټور وي او زموږ ټولنې ته به يې ګټه څه وي، دا قضاوت به لوستونکو ته پرېږدم، زه اوس خپل مسووليت رفع کوم، قضاوت د لوستونکو کار دی او زه ځان ته د چا په قضاوت کې د مداخلې حق نه ورکوم، نو د يو ساده يا مبتدي ليکوال په توګه دومره وايم، چې د خپل تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري خلا نه شم زغملای، زموږ او سنی فرهنګيالي پښتانه ته په کار دي، چې د تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري پُل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغځوي او د پوهې په دې زمانه کې کلتوري خلا ته اجازه ور نه کړي.

د همدې ارمان په ارمان
پوهندوی محمد اسمعيل يون
ارګ- د جمهوري رياست ودانۍ
کابل- افغانستان
۱۳۸۷ل کال، د سلواغې ۷مه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

ځرنګه چې ټولو ته څرګنده ده، د هېواد یو شمېر روښانفکرانو او فرهنګیانو په شعوري هڅه او هاند، د ۱۳۷۹المریز کال د عقرب میاشتې پر (۲۵) نېټه د خان علین مکان لوی خان، خان خوشال خان ختک فرهنګي ټولنه (د خوشال فرهنګي ټولنه) د ډېرې شانداري غونډې په ترځ کې په انټرکانټیننټال هوټل کې پرانستل شوه.
له هغه وخته راهیسې دا دی څه کم یو کال تېرېږي. په دې زماني واټن کې خوشال فرهنګي ټولنې نه یوازې په هېواد کې خپل ملي هویت وځلاوه، ټولنیز بنسټ یې پیاوړی شو، بلکې په داسې عملي فعالیتونو یې لاس پورې کړ، چې کولی شو، د هېواد د فرهنګي تاریخ یوه ځلانده پاڼه یې وبولو. د ۱۳۷۹ل کال تر عقرب میاشتې وروسته د کامل مومند په یاد علمي-ادبي سیمنار جوړ شو، د لوونو فصل شعري جونګ چاپ شو، د استاد اولمیر تلین په درنښت غونډه جوړه شوه، د ګل او غزل سندریز پروګرام د لومړي ځل لپاره ثبت شو، د فرهنګي ټولنې هنري ډله جوړه شوه، د هېواد د پیاوړي شاعر نصرالله حافظ شپېتمه کلیزه ونمانځل شوه، په ځینو تحصیلي او علمي موسسو کې د ټولنې څانګې پرانیستل شوې، د ملي اتل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب خان اپريدي سيمينار جوړ شو ، د عجب خان اپريدي د سيمينار د مقالو مجموعه چاپ شوه ، د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کليزې په وياړ علمي ادبي سيمينار جوړ شو ، د خوشال خټک پسرلنۍ مشاعره جوړه شوه او يو لړ نور ورته کارونه سرته ورسېدل.

او دادی اوس شمشاد مجله (د ټولنې خپرنی ارګان) له چاپه د راوتو په حال کې ده. د محترم استاد کاډميسين عبدالشکور رشاد د اويايمې کليزې د نمانځنې لپاره هلې ځلې روانې دي او د عبدالقادر خان خټک په باب د يو لوی سيمينار د جوړېدو لپاره کارونه پيل شوي دي.

د خوشال فرهنګي ټولنې د کلني پلان له مخې يو هم د نازو انا د درې سوه پنځوسمې کليزې په وياړ د علمي-ادبي سيمينار جوړېدل او د يوه ځانګړي کتاب په شکل د هغه سيمينار د مقالو چاپول و. د دې سيمينار د جوړېدو لپاره مخکې تر مخې کار پيل شو د ټولنې اکثرو غړو خپلې هڅې ونه سپمولې، ښايسته ډېرو فرهنګي دوستانو او پښتو پالونکو ، چې نومونه يې وروسته راوړم، له موږ سره مادي او معنوي مرستې وکړې، خو زما د ډېر پرکاره استاد ، د پښتو د خدمت او پالنې د عملي او نظري ډګر لوی اتل او يا هم زموږ د يوه ليکوال خبره ((زموږ ژوندۍ اکاډمي)) محترم (زلمي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېوادمل) منډو رامنډو او هلو ځلو غوڅ او ټاکونکی رول ولوباوه، دی نه يوازې د مادي امکاناتو د برابرونې لپاره کوښه پر کوښه او کور پر کور ګرځېدلی دی، بلکې د مقالو د تنظيم لپاره هم په ليکوالو پسې ستړی شوی دی. استاد هېوادمل ماته ويلي و، چې ددې کتاب تدوين او چاپ ستا پر غاړه دی، خو په دې برخه کې ده دومره کار سرته ورساوه، هغه د چا خبره ماته يې تياره مړۍ په خوله کې راکړه.

دا سيمينار د ۱۳۷۰ل کال د ميزان د مياشتې پر ۱۷مه نېټه د کابل پوهنتون د علمي شورا تالار کې د سهار پر نهه نيمو بجو پيل او د ماسپښين پر دوو بجو پای ته ورسېد. د سيمينار کار د قران کريم د څو مبارکو ايتونو په تلاوت سره پيل شو، تر ويناوو او پيغامونو وروسته ليکوالو خپلې مقالې ولوستلې. د سيمينار په وروستۍ برخه کې يوه ازاده مشاعره وشوه او د ټولنې له خوا څو ټوکه کتابونه، د سيمينار پر برخوالو ووېشل شول. څنګه چې ټول پوهېږي، د خوشال فرهنګي ټولنه يوه غير سياسي، غير دولتي او غير ګوندي ټولنه ده، يوازينۍ تکيه يې د خپل هېواد پر فرهنګپالونکو او پښتو پالونکو ده، نو د مالي امکاناتو په برخه کې هم پر همدوی تکيه کوي، نو که ددې کتاب په ځينو مقالو کې څه لنډون شانته راغلي وي، هغه به يوازې د ټولنې د مالي امکاناتو له کبله وي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ضروري بولو ، د هغو ښاغلو له مرستو څخه يادونه او منننه وکړو ، چې ددې سيمينار په جوړولو او د کتاب د چاپ لپاره يې له موږ سره کړې دي. ددې فرهنګپالونکو نومونه او د مرستو څومره والی په لاندې ډول دی:

۱- محترم حاجي بابک کندهاري يو سلو پنځوس زره افغانۍ.

۲- محترم حميد جان قادري، د قادري شرکت رئيس سل زره افغانۍ.

۳- محترم هريش کمار کندهاري شل زره افغانۍ.

۴- محترم دوکتور شاه محمد (په کابل کې د پښتونخوا سټوډنټس ارګانيزيشن (P.S.O) د سازمان مشر) شل زره افغانۍ.

۵- محترم عمر معروفي لس زره افغانۍ.

۶- محترم فدا محمد خوار يکښن لس زره افغانۍ.

۷- محترم احسان اريئزي ځلور زره افغانۍ.

۸- محترم بسم الله حقمل دوه زره افغانۍ.

۹- محترم علي محمد رسولي دوه زره افغانۍ.

۱۰- محترم انجنير ګلاب دوه زره افغانۍ.

۱۱- محترم جلات خان حکمتي دولس سوه افغانۍ.

۱۲- محترم پوهندوی شپرا احمد ګرديوال زر افغانۍ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳- محترم پوهنمل اصف بهاند زر افغانی.

۱۴- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د لومړي ټولګي محصلینو ټولې درې زره افغانۍ.

اوس چې زه دغه سریزه لیکم، خوشال فرهنګي ټولنې په یو بل نوښت لاس پورې کړ، هغه د خوشال فرهنګي ټولنې په چوکاټ کې د یوې طبي څانګې پرانیستل دي. په دې څانګه کې د کابل طب انستیتیوت د (۳۰۰) تنو په شاوخوا کې محصلینو او استادانو غړیتوب واخیسته، سره له دې چې یو شمېر لنډ فکرانو د دې څانګې د جوړېدو د مخنیوي لپاره خپل لنډ فکره هویت په ډاګه څرګند کړ، خو له نېکه مرغه د کابل طب انستیتیوت د نوښتګرو محصلینو د پرله پسې هلو ځلو او کوښښونو له کبله، د هغو ټولې هڅې له ناکامۍ سره مخامخ شوې او د دې څانګې افتتاحیه غونډه په داسې شاندارو مراسمو او احساساتو سره پرانیستل شوه چې حتی تصور یې نه کېده.

په دې مجموعه کې درې پیغامونه، دوه ټوټې شعرونه او یوولس مقالې راغلې دي. په مقالو کې ځینې مشخصې د نازو انا د فرهنګي او ملي ژوند د بېلابېلو اړخونو په څېړنې او تحلیل پورې اړه لري او ځینې نورې مقالې د هوتکو د ملي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي غورځنګ په ارتباط ليکل شوې دي، چې د ځينو ربړو په حل کې مرسته کولی شي.

د خوشال فرهنګي ټولنه هيله لري، چې ددې مجموعې مقالې به د هوتکي دورې د فرهنګي او ملي کارونو له څېړونکو سره مرسته وکړي.

په پای کې زه دغه مجموعه خپلې فرهنګي ټولنې ته ډالۍ کوم او هيله لرم چې زما دا هاند او هڅه د فرهنګ د يوې پيڅې په رڼولو کې د څېړونکو په درد ولګي.

په ډېر درنښت
له پښتو، پښتونولۍ او انسانيت نه په ډکو ولولو
اسمعيل يون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانګې
محصل

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کاليزې په غونډه کې د خوشال فرهنګي ټولنې د رئيس وينا

درنو پوهانو، مېرمنو او ښاغلو!

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال فرهنګي ټولنه له خپلې اساسنامې سره سم د هېواد د علمي، فرهنګي او ټولنيزو شخصيتونو د کارنامو او خدمتونو د نمانځنې لپاره علمي او فرهنګي غونډې جوړوي.
دا زموږ ملي وجيبه ده، چې د فرهنګ د رښتينو خدمتګارانو درناوی وکړو او هغو تاريخي شخصيتونو ته، چې د ملي فرهنګ د غني کولو په برخه کې يې ونډه اخيستې ده، د عقيدت ګلونه وړاندې کړو.
د نن ورځې علمي غونډه د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کاليزې په وياړ جوړه شوې ده. په دغه علمي غونډه کې به د افغانستان د سياسي، ټولنيز او فرهنګي تاريخ پر بېلابېلو خواو رڼا واچوله شي، ګوندې د تاريخ په هېنداره کې موږ افغانان خپل صلاحيتونه، خپل ملي کرکټر، خپلې برياوې او خپلې نيمګړتياوې يو ځل بيا له نظره تېرې کړو، تاريخ موږ ته اجازه نه راکوي، چې د حقارت عقده ولرو، پرځان باور له لاسه ورکړو او توري تيارې په خوب کې ووينو. افغانانو له پاريس څخه نيولې تر ډهلي او بنګاله پورې په اداره، سياست او فرهنګ کې ستره ونډه اخيستې ده. سره له دې، بايد وويل شي، چې د افغانانو په تاريخ کې له قلم څخه د توري نقش زيات وو، دوی له مغزو څخه هغومره کار نه دی اخيستی لکه څومره يې چې له خپلو متو څخه اخيستی دی. د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په باره کې دا خبره ډېره مشهوره ده، چې وايي: پښتانه يې په توره ګټي، په سياست يې بايلي.

که چېرې د اسيايي ملتونو سياسي تاريخ ته په ځير وکتل شي، نو دلته سياسي فلسفي او سياسي ايډيالونو چندانې انکشاف نه دی کړی. په پښتنو مشرانو کې شېرشاه سوري، خوشال خان خټک، افضل خان (د تاريخ مرصع مولف)، ميرويس هوتک، احمد شاه بابا، سيد جمال الدين افغان او محمود طرزي د لوړې سياسي پوهې خاوندان وو، دوی د خپل قام د لوړتيا لپاره له ځانه سره ايډيالونه درلودل او د قامونو د عروج او زوال علتونه يې پلټل. له بده مرغه، د پښتنو د سياسي مشرانو نظريې په ځانګړي اثر کې نه دي راغونډې شوې او په انتقادي توګه نه دي تحليل شوي.

درنو پوهانو او د فرهنګ مينه والو ! د نن ورځې علمي غونډه د فرهنګيانو له نظره خاص ارزښت لري: لومړی دا چې نازو انا د ميرويس خان هوتک مور ده او د هغه ستر تاريخي شخصيت په پالنه کې مهم نقش لري. دوهم دا چې نازو انا يوه شاعره وه او د شعر ديوان يې درلود. درېيم دا چې نازو انا يوه مېرمن وه او دا د ټولو فرهنګيانو انساني وظيفه ده چې د ښځو له حقوقو څخه په کلکه ملاتړ وکړي. که چېرې د يوې ټولنې نيمايي نفوس په ټولنيز فعاليت کې له ونډې اخيستلو څخه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محروم شي، نو دا به يوه لويه فاجعه وي. د ښځو ښوونه او روزنه سربېره پر دې، چې يوه انساني او عاطفي مساله ده، د ټولنيز پرمختګ يوه نه بېلېدونکې موضوع هم ده. تجربې ښودلې ده چې تعليميافته مېرمنې د ماشومانو په روزنه کې اساسي نقش لري. همدارنګه په کومه ټولنه کې، چې د تعليميافته ښځو شمېر زيات وي هلته د نفوسو د ډېروالي پرابلم هم تر زياتې اندازې کنټرول کېدی شي.

خوشال فرهنګي ټولنه، د خوشال بابا تعليماتو ته په وفادارۍ سره، د نجونو تعليم او تربيې ته خاص اهميت ورکوي. خوشال بابا په خپل اثر (دستارنامه) کې دنجونو ښوونې او روزنې ته خاصه پاملرنه کوي او وايي، لکه څنګه چې د زامنو تربيت لازم دی، لونې لا حقدارې دي. خوشال بابا د نجونو لپاره جلا تعليمي نصاب ټاکلی دی، چې په هغه کې ديني علوم، د منزل تدبير او اجتماعي سلوک ته ځای ورکړ شوی دی.

که چېرې پښتني کلتور په ژوره توګه مطالعه شي، هلته به د ښځو مقام او ونډه د يوه څرګند حقيقت په توګه ځان ښکاره کړي. د پښتنو په هنري فرهنګ کې د ښځو ونډه ډېره زياته ده. ويل کېږي چې د پښتو د فولکوري ادب زياتې برخې د ښځو ايجاد دی، په ليکني ادب کې هم د يو شمېر ښځو نمونه ثبت

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي، چې شعرونه يې ويلي دي او داستانونه يې ليکلي دي. نازو انا هم د هغو مېرمنو له جملې څخه ده، چې په ادبي تاريخ کې يې نوم راغلی دی. که څه هم د مېرمن نازو د شعر ديوان لاس ته نه دی راغلی، خو ددې د شعرونو له دوو بيتونو څخه چې په پټه خزانه کې راغلي دي، داسې ښکاري چې نازو انا د لوړې ادبي قريحې خاونده وه.

هغه دوه بيتونه دا دي:

سحر کـه وه د نـرگس ليمـه لانـده
څاڅکي څاڅکي يې تر سترگو څڅېده
ما وې څه دي ښکليه گلـه ولې ژاړې؟
دې ويل ژوند مې دی يوه خوله خنديده.

دغه شعر د تصوير، تمثيل، لفظي صنايعو او د مضمون د نوښت له پلوه د پښتو ژبې کلاسيک اثر بلل کېږي. له دې شعر څخه دا هم څرگندېږي، چې ددوه په لوديزه برخه کې يو ځانگړی سبک د پوخوالي درجې ته رسېدلی و او د شاه حسين هوتکي په دربار کې هم دغه سبک پالل کېده.

که چېرې د روښانيانو عرفاني اشعار، د خوشال ختټک او رحمان بابا شعرونه د هغه عصر روح وبولو، نو د مېرمن نازو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر هم د هغه عصر په چوکاټ کې لوېږي او کومه نادره ادبي پديده نه ګڼله کېږي.

درنو پوهانو او فرهنګيانو ! د خوشال فرهنګي ټولنې په علمي غونډو کې تراوسه پورې ډېرې تحقيقي مقالې لوستل شوي دي. زموږ غونډې يوازې تجليلي او تشريفاتي بڼه نه لري، سره له دې که د دغې فرهنګي ټولنې ځينې غړي د راتلونکو سيمينارونو او سمپوزيمونو د ماهيت په برخه کې کوم وړانديز لري او يا غواړي چې د کار په سبک کې بدلون راشي، خپلې نظريې دې په ليکلې توګه لاربښودې شورا ته راولېږي.

په پای کې درنو پوهانو ته بلنه ورکوم، چې خپلې علمي تحقيقي مقالې واوروي. د فرهنګ په چارو کې ستاسو د برياليتوب په هيله.

په درناوي

کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي

د خوشال فرهنګي ټولنې رئيس

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې د نمانځنې په مناسبت، د ښوونې او روزنې د وزیرې مېرمن معصومې عصمتې ((وردګ)) وینا

درنو پوهانو، محترمو حاضرینو او ښاغلو راغلو !

خوشاله یم، چې د افغانستان د روښانفکرو ښځو او میندو په نیابت د یوې داسې توریالۍ او فرهنګیالۍ افغانې مېرمنې د زېږېدو د درې سوه پنځوسمې کالیزې په دې درنه غونډه کې برخه اخلم، چې نوم به یې د افغانستان ملي او فرهنګي تاریخ تل په ځلاندو تورو خوندي وساتي، دا مېرمن نازو انا ده.

مېرمن نازو انا نه یوازې له دې جهته د درناوي وړ ده، چې دا یوه فرهنګې ښځه وه او په پښتو یې شعر وایه، بلکې له دې امله هم د درناوي وړ ده، چې د میرویس نیکه غوندې یو لوی شخصیت یې په ملي او وطني روحیه وروزه. میرویس هغه څوک و، چې د دولسمې هجري پېړۍ د دوهمې لسیزې په وروستیو کلونو کې یې د خپل ټاټوبي د ازادۍ او د خلکو د نجات لپاره ملي او ولسي هلې ځلې پیل کړې، څو په پای کې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل مقدس مرام ته ورسېد او په کندهار کې یې د یوه ملي حکومت بنسټ کېښوده. تر ده وروسته یې په کورنۍ کې هم دغسې مشرۍ د دولسمې هجري پېړۍ تر دویمې نیمایي پورې دوام وموند.

سره له دې چې د نازو د کورنۍ د تسلط او حکمرانۍ دوره لنډه وه، مګر په سیاسي، اجتماعي او فرهنګي ساحو کې یې مثمریت ډېر څرګند و او د افغانانو په سیاسي او اجتماعي ژوند کې یې د یوه داسې تحرک زړی راززرغون کړ، چې د دوی د پاچهاهۍ تر ختمېدو لږ وروسته په سیمه کې د افغانانو د اقبال ستوری په ځلېدو شو او لوی احمدشاه بابا د افغانستان د لویې امپراتورۍ د بنسټ ډبره کېښوده او د یو پیاوړي افغانستان د جوړېدو په لاره کې یې متین ګامونه پورته کړل. د نازو انا کورنۍ سربېره پر خپل ملي او سیاسي هویت یوه فرهنګي کورنۍ هم وه. خپله نازو انا او ددې زوی میرویس نیکه، لمسی شاه حسین هوتک او لمسۍ مېرمن زینبه د پښتو ژبې شاعران وو. دوی د شاعرۍ ترڅنګ شعر دوستان او فرهنګ پالونکي هم وو. په خاص ډول د شاه حسین هوتک پاچاهۍ دوره د افغاني فرهنګ د ودې په پروسه کې د عطف ټکی دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی په شاهي قصر کې د ادبي دربار موجودیت او په دې دربار کې د شاعرانو، ادیبانو او عالمانو راټولېدل د دې کورنۍ د علمدوستۍ او فرهنګ دوستۍ ښکاره ثبوت دی. سره له دې چې د دې کورنۍ د حکومت تر سقوط وروسته د دربار ډېر زیات اثار له منځه ولاړل، خو څه چې را پاته دي، هغه هم خورا غنیمت اثار دي او اوس د همدغو محدودو راپاتو اثارو پر استناد مونږ د خپل فرهنګي او ادبي تاریخ اساسات بنا کوو. د کندهار د هوتکو پاچاهانو دغو فرهنګي او ملي هڅو ته د احترام سرونه ټیټوو.

دغسې چې د میرویس خان هوتک تر مشرۍ لاندې د کندهار د ولسونو ملي غورځنګ د افغانانو د ملي تاریخ یو ښکلی فصل دی. دغه ډول د ده د زوی شاه حسین هوتک په دربار کې رامنځته شوی ادبي غورځنګ زمونږ د ادبیاتو په تاریخ کې خپل لوړ مقام لري. د نازو انا د شخصیت یو بل بعد دادی، چې مورخینو دا مېرمن ډېره زړوره، بهادره او د سخاوت او شجاعت خاونده مېرمن توصیف کړې ده. مونږ نازو انا د افغانستان د ښځو نهضت په تاریخ کې د څو بعدي شخصیت خاونده مېرمن ګڼو.

د دې مېرمنې شجاعت او مېړانه دومره وه، چې په خپل وخت کې یې له خپل پلرني ټاټوبي څخه بریالۍ دفاع کوله او په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سخاوت کې هم زيات شهرت لري. تر دې چې فکري او هنري استعداد يې تر دې حده و ، چې په پښتو ژبه يې د شعر دفتر له ځانه په يادګار پرېښود.

درنو پوهانو او ګرانو حاضرينو !

زه د نازو انا ملي، اجتماعي او فرهنګي کارنامو ته د احترام د وړاندې کولو ترڅنګ د خوشال له فرهنګي ټولنې څخه د زړه له کومې منندوم، چې ددغې فرهنګيالۍ او توريالۍ افغانې مېرمنې دنامه د راژوندي کولو او ددې هڅو ته د درناوي په منظور يې دغه درنه غونډه جوړه کړې ده.

د نازو انا کارنامې دې تل د افغاني ميندو سر مشق وي
ستاسو له توجه تشکر.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیام شورای سراسری زنان به مناسبت سه صد و پنجامین سال تولد نازو انا

(۳۵۰مین) سالروزو تولد مادر گرامی وطن مېرمن نازو را از نام هر مادر و خواهر هموطن گرامی میداریم.
کاملاً بجاست که پس از گذشت (۳۵۰) سال باز هم خاطره پرشکوه مادر نامدار کشور بالوسیله مردم قدر شناس ما بصورت شایسته تجلیل میگردد ، زیرا نقش اجتماعی و خانواده گی این خانم رسالتمند در ان سطح پر عظمت قرار دارد که هموطنان مادر برابر همت والا ، سخاوت، شجاعت و طبع والای ادیبانه اش سر تعظیم فرود میاورند. هم او بود که در دامان پر محبت و پاک مادرانه اش فرزندان راد مردی را که در راه وحدت و همبستگی مردم ما همت گماشتند و مردم را از شر ظالمین نجات دادند پرورش داده نام پر اوازه میرویس نیکه راحتی هر طفل از ین سرزمین باعزت و احترام بزبان میاورد و نقش میرویس نیکه در تامین وحدت ملی و نجات مردم افتخار بزرگی است برای همه ملت پښتون و بخصوص برای مادرش که همه ارزویش از اوان تولد پسرش همین بود که او کارهای بزرگ و مثمری را برای مردمش انجام دهد و مېرمن نازو همه نیروی مادرانه اش را در تربیت چنین فرزندی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بکار بست و مادر چنین فرزندی نیز شد و برای یک مادر افتخار بزرگتر ازین نمیتواند و جود داشته باشد ، مېرمن نازو انا در همه امور خانواده گی زنه با فهم، باتقوی و شجاعی بود که مدبرانه امور خانواده گی اشرا تنظیم میکرد.

دوستان محترم !

خوبست که زن افغان را در نمونه زنان ناموری چون مېرمن نازو مطالعه کرد. او اگر از یک سو مادر خوب و نمونه بود از جهت دیگر نقش پر بار اجتماعی اشرا نیز صمیمانه درک میکرد او هم در میدان نبرد و هم در ساحه قلم مطمین و استوار قدم برمیداشت، و در عین زمان قلب روف و مهربان یک زن را نیز در کمال صداقت باخود داشت. سخاوت و مهربانی او در ان حدودی بود که منزل او مهمانخانه کلیه مسافرین بود که از محل زندگی اش عبور میکردند و پیوسته از فقر او نیازمندان دلجویی مینمود و برایشان نان و لباس تهیه مینمود اینها همه خصایل خوب انسانی این زن دلاور است. طبع ولای ادیبانه او در کلام شرین او تجلی خوبی دارد و افکار عالی، فلسفی او را منعکس میسازد ، دیوان مناجاتی او در بر گیرنده دو هزار بیت است و این بیانگر طبع شعری بزرگ اوست.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همه گفته ها و مطالبی که در وصف میرمن نازو گفته شد کافی است که او را در سطح یک انسان ارزشمند و با تمکین مورد احترام همه بسازد و این مسله خیلی قابل اهمیت است زیرا از یکطرف او به حیث یک شخصیت مستقل از همه خصائیل علی انسانی بر خوردار و مورد احترام است و از جانب دیگر او نمونه خوبی از یک زن افغان بمثابه مادر و پرورش دهنده نسل اینده بشمار میرود.

دوستان گرامی !

ما در حالیکه اقدام بجا انجمن فرهنگی خوشال که پس از قرنهای متولی به منظور تجلیل از یک زن قهرمان همت گماشته است با حسن توجه استقبال مینمایم.

ارزو مند یم که این اقدام بزرگ اغاز کار باشد تا همه انجمن های فرهنگی رسالت بزرگ خویش را در قبال زنان و مادران وطن درک نمایند و با معرفی چنین زنان از یکطرف مردم با چنین شخصیت ها اشنا میگردند و از جانب دیگر این امر ثابت میگردد که در کنار هر شخصیت بزرگ یک مادر رسالتمند قرار دارد و تاکید این امر باعث میگردد تاروان جامعه در برابر کمک به تقویت جنبش زنان اماده گردد.

یکبار دیگر از کار بس نیکوی انجمن فرهنگی خوشال اظهار سپاس مینمایم و درعین زمان با در نظر داشت

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودیت بود جوی شورای زنان مبلغ نا چیزی را که حاوی (۵۰۰۰۰) افغانی است جهت نشر کتاب مپرمن نازو به این انجمن اهدا مینمایم، و انتظار چنین برگزاریهای را در اینده نیز داریم.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل عبدالخالق رشید

د نازو انا ژوند ، سخاوت، شجاعت او شاعري

((زما مور ماته د لويو کارو د انجام وصيت کړی دی زه بايد زيار وباسم چې د مور وصيت پر ځای کړم او له خدای(ج) څخه توفيق غواړم)) ((ميرويس نيکه))

زموږ د خلکو د تاريخ په پاڼو کې که له يوې خوا د نارينه اتلانو نومونه تلپاتې شوي، مګر له بلې خوا دا نښې نښانې هم شته، چې د همدغو نارينه وو ترڅنګ د اتلو ښځينه وو نومونه هم تلپاتې دي او درناوی يې په هم هغه اندازه دی، لکه د نوميالیو نارينه وو. وايي چې په عباسي واکمنانو کې تر هارون الرشيد وروسته مامون الرشيد د خپل عصر زبده روزګار واکمن شو ، دده ددغې لويۍ او پوهې يو سبب دا و ، چې دی د يوې نوميالۍ خراسانۍ مېرمنې مرجيلې زوی و ، هغې دی په پوره تقوا او سپېڅلتيا سره وروزه، ځکه نو په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل عصر کې یو نه ماتېدونکی او پر ځان ډاډمن واکمن شو، د مامون په روزنه او پالنه کې د هغه د مور مرجیلې خراسانۍ ونډه ځرګنده وه.

د هند د مغولي لړۍ د بنسټوال ظهرالدین محمد بابر د پاچاهۍ د لويۍ اوده ته د لويو ویاړونو د ښېلو په ترخ کې دده د ښېتني مېرمنې بي بي مبارکې نوم او هلې ځلې په تاریخي لحاظ د یادونې وړې دي، همدغه ښېتنه مېرمن وه، چې د یوه ځانګړي تاریخي نزاکت له مخې یې د بابر غوندې لوی واکمن مړی سره له دې چې په هند کې ښخ شو له هغه ځایه د شېرشاه په عصر کې راویوست او دلته یې په کابل کې په اوسني بابر بڼ کې چې په ((هغه وخت کې د حضرت رسول(ص) په قدم ګاه باندې مشهور و)) (۱) خاورو ته وسپارل شو. د بابر ښخول په کابل کې د هغې سیاسي او تاریخي ځیرکۍ نتیجه وه، چې زموږ د دغې نومیالۍ ښېتنې په هغو تاریخي شرایطو کې ورپام شو، چې په هغو شرایطو کې یې په سیمه ییز او ملي لحاظ ستر اهمیت درلود.

په همدې شان زموږ د هېواد په تاریخ کې دربیمه تلپاتې ښځینه څېره، چې زموږ د لیکنې اصلي موضوع هم د هغې ژوند، تقوا او سپېڅلتیا ده هغه زموږ د ملي مشر او ملي لارښود میرویس خان مور (نازو انا) ده. نازو انا د توخیو د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګې د نومیالي مشر سلطان ملخي توخي لور وه، سلطان ملخی هغه نومیالی مشر و، چې د هند د مغولي واکمن محی الدین اورنګ زېب په عصر کې يې له غزني تر جلدکه په بشپړه خپلواکۍ سره حکومت کاوه او د اورنګزېب د عصر په نامتو کسانو کې یادېده (۲).

نازو انا د همدغه ملي مشر او واکمن په کاله کې پر ۱۰۲۱هـ کال وزېږېده، په همدغه واکمن کاله کې يې د هغه وخت له شرايطو سره سمې ديني زده کړې لکه چې دود وې، سرته ورسولې، نازو په خپل عصر کې په رښتيا هم د یوه پښتون مشر د کاله روزنه په بشپړه توګه واخيسته او ځان يې په تمامه مانا په ښځينه جامه کې داسې عيار کړ، چې هم د رزم شوه او هم د بزم، داسې چې:

نازو انا د یوې سپېڅلې پښتنې مېرمنې په توګه:

نازو د لوی حکمران سلطان ملخي توخي لور وه، کرم خان نوموړي پښتنه پېغله د خپل زوی ښالم خان لپاره وغوښته او هغه يې وکړه او د ښالم خان د کاله مېرمن شوه، هغې له خپل ناوي توبه بيا تر زړه بوډۍ توبه د خپل کاله چارې لکه د یوې رښتينې پښتنې په شان سمبال کړې، هغې په لومړي ګام کې د خپلو اولادونو په روزنه کې ډېره ښه ونډه واخيسته، دا ځکه چې دا کار په کورني چاپېريال کې د یوې مېرمنې له اساسي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهمو دندو څخه ګڼل کېږي، نازو انا چې د دوارو خاني کورنیو د پاینېت پوښتنه ورسره وه دغه کار ته په دوه لحاظه په جدي توګه متوجه شوه. یو په دې لحاظ چې هغه په داسې چاپېریال کې اوسېده، چې د هغو ناسته ولاړه، راشه درشه دا یو ادونو د واکمنانو په سطحه وه. هغه هم د داسې ایوادونو له واکمنانو سره چې هغو د ایران او هند په پرتمینو دربارونو کې د شان او شوکت ډمامې په هغو شپو ورځو کې ګرمې کړې وې، چې د لوید یز له پرتمه ډکه درباریان هم د هغو دربارونو جاه جلال ته ګوته په غاښ وو. نازو انا له داسې حالاتو او داسې راشه درشه سره او د هغې خسر ګنۍ او پلار ګنۍ د داسې ناستو پاستو واکمن پښتانه وو. ځکه نو هغه په شعوري توګه تر هر څه لومړی دې ټکي ته ځیر شوې وه، چې دا باید خپل اولادونه څه ډول او څه ډول شرایطو لپاره وروزي. دا هغه اصل و، چې نازو انا یې ناچارو له، چې د یوې دراکې پښتنې په توګه باید هغه ته ځیر وي او هغه ته باید تیاری ولري.

دویمه مهمه مسئله، چې هغه د نازو انا لپاره ددې سبب شوه، چې باید د خپلو اولادو روزنې ته ملا وتړي، هغه د هغې هغه خوب لیدل وو، چې د هغه په ترځ کې د پښتنو درانه بزرګ او منلې څېرې ببېټ نیکه دې ته هغه وخت چې ملي مشر میرویس خان وزیږېده وویل: ((دا زوی ښه تربیت که چې لوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، لوی کارونه به وکا او په زیارت د بیت الله به ځان مشرف کا او له نسله به یې پیدا شي بادشاهان چې دین به روښانه کا)) (۳)

همدا وجه وه، چې نازو انا خپلو اولادونو ته په اوداسه شدې ورکولې او هڅه یې کوله چې هغوی باید پر مادي شته والي برسېره داسې انسانان شي، چې په معنوي ارزښتونو یې هم خلک او د هغو فکرونه پېړۍ پېړۍ روښانه او ویاړمن وهڅول شي. نازو انا خپل مشر زوی حاجي میرخان همداسې لکه چې عصر غوښته کوله او د بېټ نیکه معنوي سپارښتنه وه، وروزه، میرخان یې د پوهې او زده کړې لپاره وګماره: ((ځنګه چې یې مور په خپله عالمه او پوهه مېرمن وه، زوی یې په شپږ کلنۍ په روزنه او تعلیم پیل وکړ په یوه کال کې یې د دین ټول فرایض پرې زده کړل...)) (۴)

نازو انا میرویس نیکه په هغو ټولو خویونو او خصلتونو پوره وروزه، لکه چې لوی خوشال، مفکر خوشال په خپل نامتو اثر ((دستار نامه)) کې د دولسم هنر (۵) تر سر لیک لاندې بیان کړی دی، کله چې مورږ د دستارنامې هنر لولو بیا په دې پوهېږو چې میرویس خان هغه پښتون دی چې د خوشال خټک ایډیال روزنیز ښوونځی په منځ کې روزل شوی او راپورته شوی دی. نازو انا د کلمې په رښتینې مانا هغه پښتنه مور ده،

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوره سپېڅلي احساس يې په دغه برخه کې خپله ونډه په پښتني مينه سرته رسولې ده.

نازو انا په ملي او سياسي ځېره کې:

په دې کې شک نه شته په هغو شپو ورځو کې چې نازو انا او ددې د پلار د واکمنۍ شپې ورځې وې، هغه مهال او هغه وخت داسې وخت و، چې د افغانانو ملي غورځنګ، هغه غورځنګ چې د خپل قام تېر تاريخ، تېر برم او عظمت يې بيا را ژوندي کول، هغه د بريااليتوب پولې ته ورنږدې کېده، هغه رنګينه لاره، چې د روښان او روښانيانو د قربانيو له کربلا څخه د اکوړي په هسکو او ټيټو کې تر خوشال پورې راورسېده، هغه لاره هغه د پټ او خپلواکۍ لاره بايد د پښتونخوا تر لويديزې پورې رسېدلې وای، ځکه چې د برې سر منزل يې تقدير د پښتونخوا لويديزه څنډه کړې و، د خپلواکۍ د همدغې رنګينې ناوې د هرکلي په خاطر په لوی کندهار کې نه يوازې د پښتنو زلميو هنګامې وې، بلکې په دغو ځان تېرېدونو کې د پېغلو او ښځو د قربانيو د احساس شور او فرياد د هوتکو په نارو کې بل ډول انګازې کولې، داسې انګازې چې اوس نو زموږ لوی اتل جهان پهلوان کروړ هم ورته ځوانېده او د مخسوري په دغه بريمينه سوبه کې يې د پښتنو بيرغ او چت ساته. نازو انا د همدغه غورځنګ پر ټولو اړخونو باندې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېده او د هغه پر وړاندې یې د قربانۍ ډګر ته توره په لاس وردانګل، د پټې خزانې دروند لیکوال محمد هوتک په دې برخه کې د نازو انا په باب کاږي چې:

((...او مېړه مخې ارتینه وه، چې نارینه یې مېړانه او شجاعت او سخاوت ته حیران وو. روایت دی چې له سقه راویانو چې سلطان ملخی د سور غره ته نژدې په جنګ کې ومړ او حاجي عادل چې د نازو انا ورور و د پلار په انتقام جنګ ته ولاړ، کلا او کور یې نازو انا ته پرېښول، په هغه وخت نازو انا توره په ملا کړه او د جنګیالیو ځوانانو سره یې کور او کلاله تړاک د دښمنانو وساتل...)) (۲)

بله د یادونې وړ مسئله، چې په پښتني ټولنه کې په ملي لحاظ ځانګړی ارزښت لري، هغه د قام په منځ کې د ډوډۍ ماری او سخاوت مسئله ده، دغې مسئلې د نازو انا په څېره کې څرګند او ددې له شخصیت سره تړلي ارزښتونه ځانته غوره کړي دي. معمولاً دې ځانګړتیا د پښتنو په منځ کې تر نازو انا دمخه د شېرشاه او خوشال خان په شخصیتونو او کردارونو کې ځای نیولی دی، د شېرشاه په باب لیکل شوي چې: ((... ځانګړی لوی پخلنځی یې درلود چې په هغې کې به په زرهاوو سورو او پلو عسکرو ته خواړه پخېدل او ورکول به، په دې برخه کې داسې حکم شوی و. که سپاهي دی، که حاکم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او که رعیت چې وږی وي او پخلنځي ته راشي باید دلته په خوړو باندې موړ شي. چې له دې ځایه بېرته وږی لاړ نه شي، شېرخان په خپل لښکر کې د فقیرانو او مسکینانو لپاره څو لنګرونه پرانیستي وو، چې خواړه خواړه به پکې پخېدل د دغو لنګرونو ورځنی لګښت پنځه سوه اشرفۍ وو.(۷)

د نازو انا په باب هم د هغې د سخاوت او ډوډۍ مارتوب خبره په پټه خزانه کې داسې کښل شوې ده: ((ما ته خپل پلار حکایت کا چې نازو انا په مېلمستیا او د غریبانو، مسافرانو په پالنه معروفه وه او هر وخت چې په ژمي به د مسافرانو قافلې راغلې، د نازو انا پر کلایي اړول، په سوو سوو مېلمانه به یې روزل او دوی ته یې ډوډۍ ورکوله، چا چې به کالي نه درلودل. لباس یې ورکاوه او د سخاوت نوم یې له خیبره تر کوسانه خپور شوی دی)) دا چې پښتانه تراوسه هغې ته د انا خطاب کوي دا د هغې د ملي څېرې او د قربانۍ د ارزښتونو په خاطر دی، په پښتنو کې هر څوک ((بابا)) کېدی نه شي او هر څوک ((د نازو انا)) په شان له مینې او عاطفې ډک نوم نه شي ترلاسه کولای، ځکه په پښتنو کې ((بابا)) کېدل او ((انا)) کېدل د ټولو افغانانو د فتوا خبره ده.

نازو انا یوه پښتنه ادیبه:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا نوم او شعر دومره سره نږدې دي، چې کله د نازوانا نوم اورو تر هر څه دمخه د هغې او چت شعري استعداد او ادیبه طبعه زموږ مخې ته درېږي. نازو انا په پښتنو ښځینه شاعرانو کې هغه شاعره ده، چې له شعر څخه یې د ښکلا، ښځینه عاطفې او پښتني صمیمیت تعبیر کېږي. په پښتو ژبه کې تراوسه خورا ډېرو ښځو د شعر او شاعرۍ په برخه کې طبعه ازمویلې، له ډېرو ښځو څخه ډېر شعرونه پاتې دي، مګر په ادبي نړۍ کې یې هنګامه دومره توده نه ده. د نازو انا د شاعرۍ په باب په پټه خزانه کې راغلي دي: ((زما پلار هسې ویل: چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه وه، چې د خدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار ویل او یو دیوان یې درلود، چې دوه زره بیتونه په کې و او هلته یې ښه نکات ادا کړي وو او داسې یې ویلي وو چې نارینه یې هم نه شي ویلای)) (۹).

د نازو انا څخه د شعر په برخه کې یوه څلوریځه پاتې ده، ددې لپاره چې ددغې څلوریځې په هنري ارزښت پوه شوي وو نو ښه به دا وي چې دلته یې راواخلو:

سحر ګـه وه د نرګس لیمه لانده
څاڅکي څاڅکي یې له سترګو څڅېده
ما ویل څه دې ښکلي ګله ولې ژاړې؟

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ویـل ژونـد مـې دی یـوه خولـه خند یـده.

د هنر او هنري پدیدې په باب یو شمېر پوهان دا سې عقیده لري، چې هنر باید ښکلی وي او په عین حال کې هنر باید د اخلاقي روزنې دنده هم په ټولنه کې ترسره کړي، د نازو انا ځلوریځه زموږ پر وړاندې یوه بشپړه ټولنیزه تابلو، چې تر هر څه د مخه د ټولنې د اساسي توک (فرد) برخلیک انځوروي ږدي، دا چې د نازو انا نور شعرونه زموږ په واک کې نه شته، موږ به د هغې د شعر نور ټولنیز ارزښتونه بل وخت ته پرېږدو، خو دا باید وو ایو، چې د نازو انا ځلوریځه زموږ د ختیزې شاعرۍ د انسان په ار وايي سفر کې خپله لاره په پوره او بشپړه انساني ورتیا سره ایستلې شي، زه دلته یو مثال د بنګالي نامتو شاعر او لیکوال ټاګور له ګیتا نجلي څخه را اخلم، هغه د همدغه ((ګل)) په باب چې د یوې خولې خندا تمه لري وايي:
دا کوچنیوټی غوندې ګل وشکوه، وایي خله، ځنډمه کوه، نه چې دا ګل مړاوی او په خاورو ولړل شي.

کېدی شي چې ستا په امېل کې به ورته ځای پاتې وي، خو ته یې د خپل لاس د مېنود په درد سر لوړی کړه او ویې شکوه، زه بېرېږم چې زما تر خبرېدو د مخه د نذر وخت تېر نه شي زه دا منم چې رنګ یې ډېر تېز نه دی، خوشبو یې کمزورې ده خو ته د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل خدمت کار ځينې واخله او ويې شکوه چې دغه يې وخت دی. (۱۰)

د ټاګور په هنري کلام کې هم ((ګل)) هم هغسې انځور شوی لکه د نازو انا په څلوريځه کې، دلته هم ((ګل)) د يوه نيمه خوا برخليک انځور دی او هلته هم، مګر په دواړو انځورونو کې د هنر ورتيا او شاعرانه نزاکتونه په لوړه شاعرانه او انساني عاطفې سره خپله اغېزه ښندي. د محتوا په لحاظ موږ د نازو انا څلوريځې ته ورته خورا زيات شعرونه او هنري ارزښتونه موندلای شو، د ختيز له نامتو شاعر علامه اقبال څخه هم يو داسې شعر پاتې دی، چې څو بيتونه يې دا دي:

شبی زار نالید ابر بهار
که این زنده گی گریه پیهم است
درخشید برق سبک سیر گفت
خطا کرده یی خنده یکدم است
ندانم به گلشن کی برد این خبر
سخن ها میان گل و شبنم است

د نازو انا د شاعرۍ او ددې د شاعرانه طبعې ډېره مهمه او څرګنده ځانګړتيا او ارزښتيا داده، چې ددې د شاعرۍ اغېزې يوازې پر دې باندې پای ته ونه رسېدې، ددغې سپېڅلې شاعرې انا د شعر برکت و، چې تر دې وروسته ددې اولادونو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعوري توګه د شعر له پراخې لمنې څخه ځانونه لرې ونه ساتل، د شجاعت، سخاوت او دولت تر څنګ يې د انسان د ژوند ددغې مهمې پديدې اهميت هم درک کړ او د نازو انا د شعر او شعري طبعي برکت و، چې زموږ له لوی ملي اتل ميرويس خان څخه هم شعرونه پاتې دي، شاه محمود د خپل بري تر څنګ په ټولو سوبو کې نامتو شاعر ريدي خان مومند له ځان سره ملګری کړی و او تر اصفهان پورې يې له ځان سره بوت، هوتکي شاه حسين هم په خپله شعر وايه او هم يې دربار له شاعرانو او ليکوالو څخه ډک و دا ښکلی شعر دده دی چې وايي:

ببلتانــه دې د غمــو پــه چپــاو چــور کــړم
پــه تيــارو کــې د هجـران يــې لــه تــادور کــړم
ببلتانــه دې هســې اوښــکې راخپــرې کــړې
ســتا د فکــر پــه ګــرداب کــې تــل عبـور کــړم
د فــراق پــړی مــې کښــېوت و مــری، تــه
پــه جهــان کــې يــې رســوا لکــه منصـور کــړم
پــــه وصــــال دې هــــم ناښــــاد يمــــه دلبــــرې
د ببلتــون فکــر پــه زړه کــې ان صــبور کــړم
د بــانو غشــی مــې وخــوړ پــه ځيګــر کــې
غمــازانو پــه غمــو غمــزو مهجبــور کــړم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلــک یــاد زمــا د عشــق پــه لېونــو کــا
زه حســـین محبـــت هســـې مشـــهور کـــړم.
(پټه خزانه ۲۱مخ)

د نازو انا لور بي بي زينبه د پښتو ژبې شاعره شوه، د هغې د شاعرۍ او شعر ويلو خبره هم په پټه خزانه کې محمد هوتک ليکلې ده، د شاهنشاه شاه محمود په مرګ د هغې د غم ويرنه هغه له سوز او ګدازه ډکه ويرنه ده، چې ساری يې په پښتو ادب کې خورا لږ ليدل کېږي، دغه ويرنه د ملي ماتم يوه ناره ده، چې د زينبې له خولې راوځي:

ږغ سـو چـې ورور تېـر لـه دنيـا سـونا
کنــــدهار واړه پـــــه ژړا ســـــونا
زړه مـې پـه ويـر کـې مبـتلا سـو نـا
چې شاه محمود له ما جلا سونا...(۱۱)

دا چې نازو انا زموږ د پښتنو ښځينه وو په منځ کې د ځو بعدي شخصيت لرونکې ښځه ده، د هغې نوم، د هغې شجاعت، د هغې سخاوت او بالاخره د هغې شاعرانه احساس او تپلپاتې عاطفي دنيا زموږ له ژوند او زموږ د ژوند له تاريخ سره نه شلېدونکې اړيکې لري، د نازو انا خپلواکي او پښتني پت هغې مجسمې ته ورته دي، چې د هغې ترخنګ به افغان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بچـی بـې لــه درنـاوي تېـر نـه شـي. هوتکيـانو د افغانــانو د واکمنۍ، فرهنګي شته والي او لوړ افغاني کلتور د استازو په توګه زموږ خلکو او هېواد ته د سر لوړۍ نوم او ويـاړ ګټلی دی او دا ټول د نازو انا د سالمې او سپېڅلې روزنې ثمره ده، ځکه چې ميرويس خان به د خپلو ټولو بريـاليتوبونو يـو سبب خپله مور بلله او ويـل بـه يـې: ((زمـا مـور مـاتـه د لويـو کـارو د انجـام وصيت کړی دی زه بايد زيار وباسم چې د مور وصيت پرځـای کړم او له خدای(ج) ځخه توفيق غواړم)) (۱۲)

اخځونه

۱- عبـدالحی حبيبـي، ظهرالـدين محمـد بابرشـاه، کابـل ۱۳۵۱ل کال

۲- شېرمحمد خـان تـواريخ خورشيد جهـان لاهـور، ۱۳۱۱هـ ق کال

۳- محمـد بـن داود هوتـک، پټـه خزانـه، کابـل ثلورم چـاپ ۱۳۵۲ل کال، (۱۰۲) مخ

۴- حاجي امان الله هوتـک، د خپلواکۍ لمر خرک، پېښـور، ۱۳۶۸ل کال.

۵- خوشـحال خـان ختـک، دسـتارنامه، کابـل، ۱۳۴۵ل کـال (۲۵) مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- محمد هوتک، پټه خزانه (۱۰۱) مخ
۷- عباس سروانی، شېرشاهي تاریخ، کابل، ۱۳۵۴ل کال (۲۷۲مخ.
۸- پټه خزانه، ثلورم چاپ (۱۰۲)مخ.
۹- همدغه اثر (۱۰۳) مخ
۱۰- رابندراناتهـ ټاګور، ګیتانجلی، د بېنوا ژباړه، کابل ۱۳۵۴ل کال (۲)مخ.
۱۱- پټه خزانه (۱۰۸) مخ
۱۲- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر څرک، پېښور، ۱۳۶۸ل کال، (۲۲) مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصر الله (حافظ)

مخمس

څــوک زمــا د زړه پــه خــوږ ښــه پوهېــده
چــې جانــان زمــا لــه خــوا نــه بېلېــده
را پـــه برخـــه شـــول د عمـــر کړېـــده
پــه نصــیب مــې بېلتانــه کــړه ســوزېده
رود د اوښــکو مــې ګرېــوان کــې بهېــده.

✵ ✵ ✵

نـــه یـــې ومنـــل زمـــا زاري عذرونـــه
پـــه ژړا مـــې کـــړه کاڼـــه اشـــنا غوږونـــه
کـــه مـــې لاړل تـــر اســـمانه فریادونـــه
ســـتورو ووهـــل زمـــا پـــه غـــم مخونـــه
خـــو د یـــار غـــوږ تـــه مـــې غـــږ نـــه رســـېده.

✵ ✵ ✵

د ســـره اور لمبـــه زمـــا پـــه زړه شـــوه بلـــه
شـــنه ډډوزه مـــې د دود تلـــه لـــه ګوګلـــه
ســـوزېدم پـــه دغـــه اور لکـــه خځلـــه
د فـــراق چغـــه زمـــا لـــه خـــولې وتلـــه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چــې پــه ســرو ســترګو جانــان رخصــتېده.

❋ ❋ ❋

پـه زړه سـخت پـه هـېڅ رنـګ نـه شـو مهربانـه
پــه دې خپلــه جفــا هــېڅ نــه شــو ســتومانه
هــی توبــه شــه لــه دې هســې مســلمانه
چــې د غــم پېټــی وا نــه خلــې لــه انســانه
مـــــا ژړل ورتــــــه او دی روانېـــــــده.

❋ ❋ ❋

کـور مـې وران مـال مـې تـالا ژونـد مـې تبـا شـو
چــې د عمــر وفــادار مــې بــې وفــا شــو
د ګــونګي ټپــوس وزر راتــه همــا شــو
هغــه څــه چــې چــا ویلــې وو رښــتیا شــو
دا چــې یــم د غــم پــه نــم لیمــه لامــده.

❋ ❋ ❋

نــه پــوهېږم چــې مــړ نــه شــوم څــه بــلا یــم
چــې ګــل لاړه زه ژونــدی پــه دنیــا پــایم
د هغــه ســاعت لــه خــوږه بــه څــه وایــم
پوښــتې څــه چــې ولــې هســې نیمــه خــوا یــم
د غـــم غـــر زمـــا پـــه ســـرو نړېـــده

❋ ❋ ❋

لاهــو شــوی د غمونــو پــه دریــاب یــم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــې بنیـــاد او بـــې بقـــا لکـــه حبـــاب یـــم
د فـــراق د ســـرو لمبـــو پـــه ســـر کبـــاب یـــم
یـــم ژونـــدی کنـــه د مـــړو پـــه حســـاب یـــم
دي هېـــر کـــړي مـــې د عمـــر خند پـــده.

✵✵✵

پـاس اسـمان او لانـدې ځمکـه راتـه اور شـوه
رابیـــداره شـــاوخوا زمـــا پـــه شـــور شـــوه
چـې مـې چغـه د بېلتـون د زړه پـه کـور شـوه
د کـور شـپه مـې لـه ناکامـه نـن پـه ګـور شـوه
ځـــو مره ســـخت دی لـــه ژوندونـــه تېرېـــده.

✵✵✵

دواړه سترګې مې لمدې ښکارې په اوښکو
ځای پر ځای په کې تغمې ښکارې د اوښکو
پـه ګرېـوان مـې هـم ولـې ښـکارې د اوښـکو
پـه ژبـړ مـخ مـې سلسـلې ښـکارې د اوښـکو
کــــانې هـــم راســـره ســـم وژړېـــده.

✵✵✵

د هجـــران ځپـــو اخیســـتی یـــم ډوبېـــږم
لاس وهـــم پښـــې وهـــم کلـــه خلاصـــېږم
وار و پـــار مـــې خطـــا شـــوي دي پـــوهېږم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له دي بلا مې نه شته خلاصېده.

❋ ❋ ❋

لېونی لکه مجنون ګرځم له غمه
یم لو بډلی مینې ستا له جوش و جمه
په اور و سوزې زما نصیبه کمه
چې یوه شېبه مې جوړه نه شوه دمه
په شپه ورځ مې شو په دښتو ګرځېده.

❋ ❋ ❋

چې رسوا یې راز زما د یارانې کړ
رادوځار یې نوی غم د زمانې کړ
رانه بېل یې ګران زما د پیمانې کړ
زما نوم یې سر د هرې افسانې کړ
رقیب خپله په دې کار و شرمېده.

❋ ❋ ❋

نا ارام چې د یارې په رنګ ته ښورم
د فراق دا اور د مزل په مخکې ګورم
دین دنیا د یار د مخ په بها پلورم
بې له مینې هر چې وایې هغه اورم
په سکروټو مې ده ناسته پاڅېده.

❋ ❋ ❋

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

راته یاد چې هغه ناز هغه مکېز شي
په هغه دم مې برباد واړه پرهېز شي
که یې ورک رانه د عشق دست اویز شي
د غرور بب به مې مات او رېز مرېز شي
چاته پښ مه شه په عشق کې ماتېده.

❋ ❋ ❋

لاس مې څه نیسې طبیبه نه رغېږم
هر قدم د نیستۍ خواته نږدې کېږم
ستا دارو مې په کار نه دي نه جوړېږم
زه د خپل زړه په مرض باندې پوهېږم
چې له دې رنځه مې نه شته رغېده.

❋ ❋ ❋

خدایه! کور د غماز وران کړې مخ یې تورکړې
د دوزخ له اوره ډک یې ورته ګور کړې
پرې نازله له اسمانه هسې اور کړې
لولپه یې په دې اور کې د زړه کور کړې
چې زما پر حال هېڅ ونه رحمېده.

❋ ❋ ❋

د ځوانۍ د بڼ ګلان مې شول خزلي
د پیري خزان پرې کېښودې منګولې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــه بــورا ورتــه راځــي او نــه بلبلــې
نــه پــرې وايــي اوس خــوږې خــوږې بــدلې
نــه پــرې شــته دي د توتيــانو چغېــده.

✵ ✵ ✵

اى دنيــا دا مــې ژونــدون دا مــې انجــام دى
د ســاقي پــه لاس كــې تــش د ميــو جــام دى
دا لــه كــومې خــوا پــه مــا راځــي الهــام دى
دا چــې خــوږ دى د نــازو انــا كــلام دى
چــې د خيــال پــه غــوږ زمــا ولګېــده
ســحرګه و د نــرګس لېمــه لامــده
څــاڅكي څــاڅكي يــې لــه ســترګو څڅېــده
مــا وې څــه دي ښــكلى ګلــه ولــې ژاړې
ده وې ژونــدې مــې دى يــوه خولــه خندېــده.

۷/۷/۱۳۷۰ راديو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکاډميسين پوهاند عبدالشکور رشاد

د يونس د ديوان معما حل

د دولسمې هجري سدۍ په لومړۍ نيمايي کې د پښتو ژبې يو شاعر و، محمد يونس نوميده، ديوان يې درلود، دده د ديوان يوه خورا نفيسه او طلا کاره خطي نسخه د افغانستان د پايتخت (کابل) د پاچاهۍ ارګ په کتابتون کې خوندي وه، دا نسخه د فيض طلب خان اشنغري[1] په پرمايښت پېښوري خطاط زين الدين[2] په ۱۱۷۶هـ ق کال کښلې وه.[3] د دغې

---

(۱) د اشنغر د سيمې لوی خان فيض طلب خان محمد زي (د تاريخ احمد شاهي محمود زي) د عبدالصمد خان (۱۱۷۴ هـ ق شهيد) دراني احمد شاه (۴۱۹مخ) کې فيض تالاب خان چاپ سويدی، د سمون او املايي تېروتنه ده، فيض طلب خان د پلار تر مرګ (۱۱۷۴هـ ق) وروسته، د لوی احمد شاه بابا(رح) (۱۱۲۰- ۱۱۸۲هـ ق) له خوا د اشنغر د خان په توګه ومانه سو، د تيمورشاه سدوزي د پاچاهۍ (۱۱۸۲- ۱۲۰۷ هـ ق) تر وروستيو کلو پورې د اشنغر خاني دده وه، په پښتانه شعرا (۱- ۲۰۲ مخ کې فيض طلب خان توپچي باشي ليکل شوی سهي خبره نه ده، فيض طلب خان توپچي باشي (د پښتني شاعرۍ د دراني عايشې ځوانيمرګ زوی د يونس د دغه ديوان تر امتنساخ شپږ ويشت کاله وروسته (په ۱۲۰۲هـ ق) په کابل کې زېږېدلی دی.

(۲) د دولسمې هجري سدۍ په دوهمه نيمايي کې زين الدين د پېښور له نامتو خطاطانو څخه و، د پېښور د پښتو اکاډمۍ په کتابتون کې د سکندر خان ختک ديوان او د ټونک د پښتنو نوابانو په کتابخانه (اوس د ډهلي په موزيم) کې د ملا علم اپريدي ديوان دده په خط خوندي دی.

[3] د يونس د ديوان دغه نفيسه خطي نسخه اوس د افغانستان په ملي ارشيف کې ساتله کېږي. (و ګ. فهرست نسخ خطي پشتو ارشيف ملی افغانستان ۱۱۱ګڼه ۷۵مخ)

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نسخې له مخې څخه د یونس دېوان په **۱۳۵۶**ل (**۱۹۷۷**ع) کال د پښتو ټولنې له خوا د کابل په دولتي چاپخانه کې چاپ شوی دی، خطاط یې نصیر هنر پښتون دی، سریزه او حاشیه ښاغلي څېړندوی (سرمحقق) عبدالله خدمتګار بختاني پرې لیکلې ده او دده په قول یې له خپله انده سره د متن ځینې تېروتنې هم سمې کړې او سهې کړې دي[۴] ښاغلی څېړندوی خدمتګار په سریزه کې دا هم لیکلي دي:

(((په اصل کې) د علت د تورو هېڅ مراعات نه دی سوی ناسخ کله لیکلي دي کله نه، مورږ د لیک دغه برخه هم د چاپي نسخې لپاره سمه کړې ده.)) [۵]

د یونس د دغه چاپي دېوان په دولسم مخ کې د شپاړسمې غزلې مقطع داسې چاپ شوې ده:

((چه سل شپږ پنځوس و دوه اویا دوه نام که
هغه یوه ګنه یونسه په ابجد ستا))

دا بیت یوه معما ده او له معموله سره سم هېڅ ناسخ حق نه لري چې په معما کې لاس ووهي او د خپل وخت له لیک دود سره یې سمه کړي، خو ما باور نه درلود چې دغه معما به د یونس په چاپي دېوان کې له لاس وهلو خوندي پاته سوې وي،

---

[۴] و ګ. د یونس د دېوان سریزه د برشم مخ.
[۵] و ګورئ د یونس د دېوان سریزه یود برشم مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه مې نو د یونس د دېوان خطي نسخه وکتله، هلته چې دا بیت د شپاړسم مخ درېیم بیت دی، ما ولید ، چې د چاپي نسخې ((دوه)) ((دوه)) کلمو پرځای په دغه خطي نسخه کې ((دو)) ((دو)) لیکلي دي، زما په خیال د بیت په لومړي نیم بیتي کې د دوهم ((دو)) تحریف د معما حل ته څه کړکېچ هم ورپېښ کړی دی.

د یونس په دېوان کې نورې معماوې هم شته، ددغو معماوو حل ته تر ټولو دمخه د څمکنو میامحمدي صاحبزاده رحمة الله علیه (۱۲۲۰ هـ ق مړ) ځیر سوی او د ځینو معماوو حل ته یې وخت موندلی دی، خو زموږ تر بحث لاندې معما په هغو معماوو کې ده، چې نوموړی میامحمدي صاحبزاده(رح) نه ده حل کړې او د یونس د چاپي دېوان حاشیه لیکونکی ښاغلی څېړندوی خدمتګار د دولسم مخ په پنځمه حاشیه کې ددغې معما د پرانیستلو په باب داسې کښلي دي:

((دا بیت هم د یونس په نامه معما ده[۲] او په دې توګه حلېږي: که یو سل و شپږ پنځوس له دو اویا سره یوځای کړو، نو دوه سوه اته ویشت ترې راوځي، که د ابجد کلمې توری (اب ج د) د ابجد په حساب وګڼو لس ترې جوړېږي، چې دا لس په

---

[۲] د یونس د نامه یوه بله معما تر دغې وړاندې (د چاپي دېوان په لسم مخ کې) تېره سوې ده.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتني عدد واچوو دوه سوه اته دېرش کېږي، د یونس د کلمې توری (ی و ن س) د ابجد په حساب یو سل و شپږ ویشت کېږي چې دوه ځلې یې وګڼو نو هماغه دوه سوه اته دېرش ترې جوړېږي، یعنې:

۱۵۲+۷۲+۱۰= ۲۳۸ تقسیم (۲)= ۱۲۶= ((یونس))

زما خیال دادی، چې د ښاغلي څېړندوی خدمتګار د فکر نوکانو د یونس د دغې معما غوټه ښه نه ده سپړلې، دده په حل کې یوه کمزوري او یوه تېروتنه سته، کمزوري یې داده چې د تاریخي مادې د عددونو (۱۵۲+۷۲) پر مجموعه (۲۲۸) باندې چې یې د ابجد کلمې ابجدي ارزښت یعنې لس زیات کړی دی، د هغه لپاره هېڅ قرینه نه شته او نه ده ښوولې ده، تېروتنه یې داده چې د دوه سوه اتو دېرشو نیمایي یو سل و شپږ ویشت نه کېږي، بلکې یو سل و نولس کېږي یا په بل عبارت د یونس د نامه ابجدي ارزښت، چې یو سل و شپږ ویشت کېږي که دوه چنده کړو، دوه سوه دو پنځوس ځنې جوړېږي، مګر د تاریخي مادې لپاره د ښاغلي څېړندوی خدمتګار تکمیلي عدد دوه سوه اته دېرش دی[۷] چې تر دوو سوو دوه پنځوسو څوارلس کمېږي او محتاج الیه عدنه پوره کوي. د یوه پېښوري لیکوال

---

[۷] د معما د حل په عملیو کې یو عمل تکمیلي نومېږي، د تکمیلي عمل یو راز دادی چې تاریخي ماده د څو کلمو یا څو عددونو له یوځای کولو څخه لاسته راشي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي قلندرخان مومند هم دغې تېروتنې ته پام شوی او په یوه مقاله کې یې چې د یونس د دېوان شهادت یې عنوان دی ددغې معما د پورتني حل تېروتنه داسې په ګوته کړې ده:

((دا حساب په دې لحاظ ښخي غلط دی، چې د یونس د نامه[۸] عدد چې دوه ځلې وشمارلی شي نو دوه سوه دوه پنځوس ترې جوړېږي او چې د شعر دوه سوه اته د برش په دوو وویشلی شي نو یو سل و نولس کېږي.))[۹] ددې تېروتنې د ښوولو په څنګ کې ښاغلی قلندر خان مومند د معما هغه حل هم وړاندې کوي، چې ده را ایستلی او په خپل خیال یې سهي ګڼلی دی، په دغه باب د نوموړي لیکنه داسې ده:

((په دې شعر[۱۰] کې د یونس د اب (پلار) او جد (نیکه) د نومونو عدد ښیلی شوي دي[۱۱] که د ترتیب په رعایت سل شپېږ پنځوس د هغه د پلار نوم دی نو دوه اویا یې د نیکه نوم دی او که د شعر وزن له کبله ترتیب ساقط شوی وي، نو بیا دو اویا یې د پلار او سل شپېږ پنځوس یې د نیکه نوم دی...

---

[۸] په اصل کې: نوم

[۹] ددغه اقتباس په وروستۍ جمله کې چې د شعر کلمه راغلې ده، له هغه څخه د قلندرخان مراد د ښاغلي څېړندوی خدمتګار تکمیلي عدد دی.

[۱۰] له شعره څخه د قلندر خان مراد زموږ تر بحث لاندې بیت او معما ده.

[۱۱] ښاغلی قلندرخان د خپل فکر په چاره ابجد کلمه پر منځ دوه ځایه کړې ده له ((اب)) څخه یې د پلار او ((جد)) څخه یې د نیکه معنا اخیستې ده، اب او جد دواړې عربي کلمې دي چې د پلار و نیکه معناوې لري.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر مضمون کې ((دوه نام)) هم په دې دلالت کوي، چې یو سل و شپږ پنځوس او دوه اویا دوه نومونه دي، (اوس نو څېړنه په کار ده چې) دا یو سل شپږ پنځوس او دوه اویا د چا نومونه دي؟ هسې خو ددې عددونو ځینې ډېرې نامې جوړېدی شي خو هر کله چې د دېوان په حاشیه د معمو حل د محمدي په دستخط شوی دی، نو په کار دي، چې ددې عدد اولنی تعلق ((محمدي)) سره فرض کړی شي او په دې لحاظ چې موږ حساب وکړو، نو محمدي جان ټیک یو سل و شپږ پنځوس راووځي او دا هم حسن اتفاق دی، چې د احمد جیو اعداد دوه او یا دي له دې نومونو سره د جان او جیو لاحقې دا څرګندوي چې احمد جیو مشر او محمدي جان کشر دی، نو په دې حساب احمد جیو د یونس نیکه او محمدي جان د هغه د پلار نوم کېدی شي او که د دوه او یا نه مطلب یو سل و څلوېښت واخیستی شي نو سل شپږ پنځوس نه یوسف او سل و څلوېښت نه یسع راوتی شي[۱۲] چې د یونس په شان د هغو نبیانو نومونه دي چې قران کریم کې یې ذکر راغلی دی.))

زموږ تر بحث لاندې معما چې ښاغلي قلندرخان پر دوو برخو وېشلې او د یونس شاعر د پلار و نیکه نومونه یې ترې

---

[۱۲] د پښتو په نومونو کې ((یسع)) ما تراوسه پورې نه دی اورېدلی، ښایي د پېښور په سیمو کې داسې نوم وي. (؟)

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زېږولـي دي، ماتـه د بيـا غـور وړ ښـکاري، زه ګومـان کـوم د ((نام)) په کلمه کې چې کومه توريه سته، هغې د ښاغلي قلندر خان فکر له لارې ايستلی او د ((نام)) غير مقصودي مګر نژدې معنا ته يې متوجه کړی دی، وړاندې تر هغه چې د دغې معما په باب زما حل، د مقالې ګرانو لوستونکو ته وړاندې کړم لازمه بولم د ((نام)) کلمې پر توريه او ايهام وغږېږم ځکه چې زما په حل کې د دغې تورې لويه برخه شته:

نام کلمه د عربي ((اسم)) په معنا په خورا جزوي بدلون په ډېرو اندېو اروپايي ژبو کې باب ده، حتی په جاپاني ژبه کې هم name د نامه معنا لري، زما په خيال په دغه تر بحث لاندې معما کې د نام کلمې دغه معنا غير مقصوده معنا ده.

((نام)) (د ميم په زور) په عربي ژبه کې د ((بيده سو)) معنا لري په عربو کې متل دی: نام عصام ساعة الرحيل. يعنې عصا د کوچ په وخت کې بيده شوه [۱۳] عربان خوب ته نوم وايي، د نوم بله معنا بيده کېدل دي چې ((غشی)) يې هم بولي، نائمه مرګ ته هم ويل کېږي[۱۴] عربان وايي نومت النار يعنې اور مړ شو، نومت الابل: اوښ مړ شو، نومت الريح: باد ودرېدی،

(۱۳) وګ. فوائد الاداب فی الامثال والاقوال السائرة عند العرب او مجمع الامثال (د ابو الفضل ميداني تاليف.

(۱۴) په عربو کې متل دی: النوم اخ الموت (وګ. خزينة الامثال) په دغه متل کې نوم (خوب) مشبه او قوت (مرګ) مشبه دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(نومه) او (نوم) د ګمنام او بې اعتباره سړي معنا لري، نام الثوب: جامه زړه شوه، نامت السوق: د پلاني شي بازار ولوېدی ارزانه شو، څوک يې نه رانيسي د نوم کلمې دغه وروستي معنا ګانې مجازي دي(۱۵).

زما په خيال په دغه تربحث لاندې معما کې د نام کلمې د عربي معنا مجازي اړخ مقصود ده خو دا معنا يې دومره لرې پرته ده چې د ډېرو ادبي څېړونکو له سترګو يې ځان نهام کړی دی او بې له ډېره تتبعه چاته اسانه په لاس نه ورځي.

د يونس ددغې معما حل زما په خيال دا سې دی: تاريخي ماده يوازې په لومړي نيم بيتي کې ده، دوهم نيم بيتی په تاريخي ماده هېڅ اړه نه لري.

د لومړي نيم بيتي سل شپږ پنځوس او دواو يا چې سره يوځای کړو دوه سوه اته ويشت لاسته راځي، (دمرګ، ګمنامی، بې اعتباری، نام قرينه ده، چې په عربي کې مجازا ارزاني، کوټه کېدلو (کساد) معناوې لري او دلته د نفی، ايسته کولو، له منځه وړلو او له اعتباره لوېدلو حکم کوي موږ به ددغه حکم (دونام که) په اغېزه د ((دو کلمې يونس

---

(۱۵) و ګ مختر الصحاح، صرائح، منتهی الارب فی لغات العرب، المنجد، لاروس المعجم۱۳۲مخ القاموس العصری۷۴۴مخ او نور...

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابجدي ارزښت چې لس دی، له دوو سوو اتوویشتو څخه وباسو دوه سوه اتلس به پاتې شي[۱۲] او د **محمد** ابجدي ارزښت چې لس دی، لاس ته راسي، د **معما** د **حل** صورت به په اعدادو داسې وي:

۱۵۲+ **۷۲**= **۲۲۸** - (دو=۱۰) = (**۲۱۸**= **محمد** یونس). په پای کې د دغې **معما** د **حل** په باب، د پښتو ادب د ښاغلو څېړونکو نظرونو لار څارم، په درناوي.

(۱۲) دغې عملیې ته تخرجه ویله کېږي، د یونس د نامه په دوو نورو معماوو کې هم د تخرجې له عملیې څخه کار اخیستل شوی دی. (و گ. د یونس د چاپي دېوان ۱۰-۱۸۸مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاندید اکاډمیسین محمد رحیم الهام

محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که بېل کسان دي؟

سرمحقق زلمی هېوادمل د لیننګراد د ختیځ پوهنې د انستیتیوت په خطي کتابونو کې د فوایدا شریعت د یوې خطي نسخې په پای کې د ((محمد)) په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې ده.[1] ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ویلې یې دي، چې ښایي دغه ((محمد)) د ((پټې خزانې)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه یوه غزله یې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېواد مل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پټې خزانې په پای کې د خپل شعر د نمونې په توګه راوړې ده او دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د فوایدا شریعت د قلمي نسخې غزله چې دده د کتاب ((د پنځمې برخې یوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر

(۱) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲، ۱۴۹-۱۲۴مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شي کېدی.))[۲] خو سره له دې هم، ښاغلی هېوادمل چې يو دقيق او ځيرک سرمحقق دی، غواړي چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چې مبادا ده په خپل دغه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نو له مانه يې هم وغوښتل چې خپله رايه په دې باب کې ثرګنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتلی وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادمل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شم د پرتليزې سبک پوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېړم.

سوال:

ايا هغه غزله چې هېوادمل په لېننګراد کې د فوايدا شريعت په خطي نسخه کې موندلې ده د پټې خزانې د مولف محمد هوتک ده که د کوم بل محمد چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟

دې سوال ته د يوتقريبي سم ځواب د موندلو لپاره لومړی د هغه ميتود چوکاټونه راوړم چې دلته يې تطبيقول غواړم.

د ځينو پوهانو په عقيده، د سبک پوهنې ساحه پرنهو برخو باندې په دې ډول وېشله کېږي:

١- سيمه ييز واحد سبک

---

[۲] زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاريخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبياتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲ل کال، ۱۴۹-۱۲۴مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- ملي سبک
۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریکې ځانګړتیاوې
۴- د یو دریځ، مکتب یا نهضت سبک
۵- د یو لیکوال فردي سبک
۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې.
۷- د یو اثر سبک
۸- د یو اثر د یوې برخې سبک
۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشوو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.

ددغه دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:

لومړۍ فرضیه: دا دوې غزلې به د دوو تنو وي.
دویمه فرضیه: دا دوې غزلې به د یوه شاعر وي.

د دواړو فرضیو د ازمویلو لپاره له عین میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړۍ هڅه به دا وي چې په پاسنیو نه ګونو ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوې غزلې د قرینې، منطق او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او نا سموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعني هر څومره چې data زیات وي، همغومره د څېړنې نتیجه ډاډمنه وي. خو له بده مرغه data ډېر کم دی، یعني صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او ددغو عناصرو د جوړښت د کلیت پشانتیا او بېلوالی په یقیني توګه نه شو معلومولای.

خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.

او س خپله data رانقلوو: د محمد هوتک غزل:

ساقي، پاڅه، د سرو ملو ډک یو جام را
ستا له غمه نا ارامه یم، ارام را
بې له میوو د سهار ننداري څه کړم؟
پسرلی شو، د خوښۍ ښه پیغام را
دنیا پاته ده، ښادي مو یو ګړۍ ده
یو ګړۍ مې خوښ که، مې کړی انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین شو
رڼا لمر د جام د میوو په ظلام را
ناکامیو د دنیا مې کام راتریخ کا
چې مې خوږ کا کام، ترخه و مانا کام را
نه نشاط شته، نه مستي سته، نه رندي سته
چې سم رند هغه او به علی الدوام را

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه اوبـو مـې سـوې زړګـی لـږ ځـه راتـود کـه
محمـــد تـــه د اوربلک یـــو هســـې جـــام را.

د محمد غزل:

نـه کـړې پـه هېڅـا بانـدې صـرفه هجرانـه، تـه
یـار دې لـه مـا بېـل کـړ مـا پـه دوه سترګو کاتـه
دا ترابـه مـا نـه ول چـې بـه یـار لـه مـا جـدا کـا
ځکـه مـې پـه ځیـر د یـار و مـخ وتـه کاتـه
مـه وایـه خنـدان ګـل دې بېـل کـړی لـه بوسـتانه
ولاړه پـــه ارمـــان بلبـــل لـــه ګلـــو الواتـــه
تـور بانـه دې غشـي نـاوکي کـړه مـا پـه وژنـې
ولـې صـرفه نـه کـړې، تـر زړګـي مـې وخاتـه
نجونـه زلمـي واړه تـورو خـاورو لـره درومـي
تـــور اوبـــل و ځنـــې و لحـــد تـــه پرېواتـــه
ولاړه د ... کـــــــړه ولاړه نـــــــه ســـــــتنېږي
یـار یـې ځنـې بېـل کـړئ محمـد یـې وناتـه

اوس، راشئ وګورو چې خپله data پـه کومـو چوکاټونو کې ازمویلای شو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- سیمه ییز واحد سبک: زموږ data په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی شي.
۲- ملي سبک: په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی نه شي.
۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریک خصوصیتونه: په دې چوکاټ کې هم ځېړل کېدی نه شي.
۴- د یو دریځ، مکتب، یا نهضت سبک: په دې چوکاټ کې هم نه شي ځېړل کېدی.
۵- د یو لیکوال فردي سبک: په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی شي.
۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې: په دې چوکاټ کې نه شي ځېړل کېدی.
۷- د یو اثر سبک: په دې چوکاټ کې هره غزله لومړی جلا ځېړل کېدلای او بیا دواړه سره پرتله کېدی شي.
۸- د یو اثر د یوې برخې سبک: په دې چوکاټ کې نه شي ځېړل کېدی.
۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یاد شوو هنري مرحلو باندې اغېزه کوي. په دې چوکاټ کې هم ځېړل کېدی نه شي.

لومړی:

د سیمه ییز واحد سبک په چوکاټ کې.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه غزلې د ژبنيز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ په دې لاندينيو پوړيو کې تحليل او پرتله کوو:

۱- فونولوژيک جوړښت.

۲- لګزيک جوړښت

۳- مورفولوژيک جوړښت

۴- سنيتاکتيک جوړښت

موږ پوهېږو، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار داده، چې په خپله د پټې خزانې د نثر متن يې ثابتوي.

الف- فونولوژيکه پرتله:

د پښتو په ګرافيمي سيستم کې د دې ژبې ټولې فونتيکي ځانګړتياوې نه شي منعکسېدی. په غزله کې، سره له دې هم، د پټې خزانې د قلمي نسخې د ليک دود له مخې يو ازې يوه کندهارۍ ځانګړنه موندلای شو:

((پسرل سو، زړه شين سو، نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رندی سته، چې سم رند.))

د کندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادې ټول مشتقات په (س) ويل کېږي او دغه فونيم په همدې کلمه کې د نورو لهجو له (ش) سره تقابل لري:

کندهار	نورې لهجې
سوم	شوم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوو	شوو
سوی	شوی
سواست	شوئ
سو	شو
سول	شول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونيميک جوړښت بېلگې نه شته.

ب- لگزيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لگزيکي عناصر نه ليدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دويم بيت په لومړۍ مصرع کې د ((ترا)) کلمه او د ((مانه ول)) جمله چې د نورو لهجو له ((ما نه ويل)) سره تقابل لري، د کندهار د لهجې څرگندې لگزيکې بېلگې دي. همدغسې د محمد د غزلې په مقطع کې چې وايي:

يار يې ځنې بېل کړئ محمد يې وناته

د کندهار د لهجې دوې نورې بېلگې شته دي: ((کړئ)) او ((ناته)).

په کندهار کې د ((کړئ- کی)) شکل (چې مورفولوژيک خصلت هم دی) د واحد غايب د صيغې لپاره د نورو لهجو له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((کړ- که)) سره تقابل لري او ((ناته)) د ((نتل)) له مادې څخه ما په خپله په نورو لهجو کې نه دی اوربدلی او زما له پوهې سره سم دغه شکل هم د کندهار د لهجې مميزه ګڼل کېدی شي.

ج- مورفولوژيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د ((کا)) او ((را)) شکلونه د ((کړ)) او ((راکړه-راکه)) په ځای؛ ((پاته ده)) د ((پاتې ده))؛ ((دبېلتون په تاريکو کې)) د ((بېلتانه په تاريکيو کې)) په ځای((کاته، الواته، وخاته، پربواته، وناته)) د ((کوت، الوت، وخوت، پربووت، وکوت (چې مانه دی اوربدلی) په ځای او ((وما ناکام را)) د ((ما ناکام ته راکه)) په ځای ټول د کندهار د لهجې مورفولوژيک مميزات څرګندوي.

په دې غزله کې ((کا)) او ((کړ)) دواړه راغلې دي. په همدې توګه ((نجونه زلمي واړه)) بايد د نورو لهجو په شان ((نجونې زلمي واړه)) وي.

نو د مورفولوژيک جوړښت له مخې د محمد شعر د کندهار د لهجې خورا زيات مميزات لري.

د- سنتاکتيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې ((يو ګړی دی)) د ((يوه ګړۍ ده)) په ځای؛ او بله پلا ((يو ګړی)) د ((يوه ګړۍ)) په ځای؛ ((رڼا لمر)) د روڼ لمر)) په ځای، ((ناکاميو ددنيا)) د ((دنيا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دناکامیو)) په ځای (چې په پټه خزانه کې ډېر زیات راغلی دی) کارونې د کندهار د لهجې او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو څخه دي.

د محمد په غزله کې ((په دوه سترګو)) د ((په دوو سترګو)) په ځای؛ ((د یار ومخ وته)) د ((د یار مخ ته) په ځای ((یار له ما جدا کا)) د ((یار له مانه(څخه شکه))) په ځای او ((ولحد ته)) د ((لحد ته)) په ځای کارونې د کندهار د لهجې د عباراتو د جوړونې ممیزې دي.

له دې پرتلې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې فونولوژیک عنصر نه شته، مګر د لګزیک، مورفولوژیک او سنتاکتیک جوړښتونو او عناصرو له مخې د سیمه ییز واحد سبک دومره کافي ځانګړنې لري چې په پوره یقین سره وو ایو: محمد د محمد هوتک په شان کندهاری لهجه لرله او نو ځکه کندهاری دی.

دویم: د فردي سبک په چوکاټ کې

الف- شکلي جوړښت: په متعارفه معنا دواړه ټوټې غزلې دي. د محمد هوتک غزله ((۷)) بیته او د محمد دا ((۶)) لري او وزن له مخې د عبدالحمید مومند د هغې غزلې غبرګون دی چې داسې شروع کېږي:

الهي د محبت سوزو ګدازرا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پە دې اور کې د سهي سمندر ساز را

چې د فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خو د محمد غزله بېل وزن او بېله قافيه لري او د مفتعن مفتعن مفتعن فع په عروضي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطع وروستۍ مصرع د ((جام)) شايگانه قافيه او د محمد د غزلې مطلع او دويم بيت د ((کاته)) شايگانه قافيه لري. د محمد هوتک د غزلې د دويم بيت دويمه مصرع، يعنې ((پسرلی سو د خوښۍ ښه پيغام را)) د وزن سکته گي لري او بايد داسې ولوستله شي: پسرلی سو د خوښيه ښه پيغام را)). د محمد د غزلې د پنځم بيت دويمه مصرع، يعنې:

((تور اوربل و ځنې و لحد ته پرېواته)) گرامري نيمگړتياوې لري: لومړی دا چې ((تور اوربل و ځنې)) بايد ((تور اوربل او ځنې)) ولوستل شي او دويم دا ((پرېواته)) فعل دوه فاعله: ((تور اوربل او ځنې)) لري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې ددې دوو توکونو ترمنځ مطابقت نه شته. د گرامري جوړښت په لحاظ بايد دغه مصرع په دې ډول وي: ((تور اوربل او ځنې و لحد ته پرېوتل)).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د شکلي جوړښت په لحاظ دواړه شعرونه نیمګړتیاوې لري، په تېره بیا په دواړو غزلو کې د شایګانه څخه د ځان ژغورلو پروا نه ده ساتل شوې.

ب- **محتوايي جوړښت:** دواړه غزلې لریک خصلت لري؛ خو د دواړو اصلي تیمونه سره توپیر لري. د محمد هوتک په شعر کې، شاعر ساقي ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام یې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقي له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له ښادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاریکو کې یې زړه شین دی. په دنیا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رندي نه لري او دنیا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحیې سوز او صمیمیت منعکس شوی دی. د غم او ښادۍ د تضاد موضوع د شعر محتوا ته فلسفي رنګ او د دنیا بې بقاتوب ورته دینې، عرفاني پرداز ورکوي، دغه ټوټه که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل او ددغې غوښتنې دلایل دي، په ډېره ښه وجه ساتل شوي دي او شعر ته یې منطقي- عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې ((هجران)) ته خطاب کوي او سر ترپایه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقیقت کې ((مرثیه)) ده، ځکه د شاعر محبوبا داسې تللې ده، چې بیا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه راستنېږي: تور اوربل او څنې يې په لحد کې پرېوتې دي. په دغه شعر کې ((هجران)) د ((مرګ)) سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرګ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحيه منعکسه ده او دا چې وايي نجونې او زلمي واړه تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي- عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تماميت ساتل شوی دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتياوې لري او دا فرضيه قوي کوي، چې دواړه شعرونه به د يوه سړي وي.

دريېم هنري جوړښت:

په دې برخه کې بايد ددغو دواړو غزلو د خيال صورتونو (يعنې ايماژونو) چې تشبيهاتو، استعاراتو، کناياتو، اساطيرو سمبولونو او تشخيصاتو (يعنې د بېځايه شيانو ذيروح انګارلو) شرحه او پرتله وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنيس او استعارې، مګر ډېر لږ راغلي دي، يعنې ايماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ما ته سهل محتنع غوندې برېښي او په نسبي صورت يو ښه مکمل شعر دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشخیص لري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توګه د محمد هوتک تر شعر هنري بډالیتوب لري، مګر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیروان، یعنې دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیتاکتیک او لګزیک جوړښتونو په لحاظ بېخي مشارکت لري. نو دواړه د یوې سمیې، یعنې د کندهار دي.

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر په دې ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت سالتی دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کې ((شایګان)) لري، یعنې په دې برخه کې بې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یو ډول طرز لیدل کېږي.

دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې ګوندې دغه دواړه غزلې د یوه شاعر وي. یعنې دواړه د محمد هوتک د قریحې محصولات دي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې فرضيې قوت عجالتاً په سلو کې اتيا و ته رسېږي، شل په سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی يا زموږ د غه فرضيه بالکل نفې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم يا منثور اثار هم پيدا شي او زموږ د کميت د څېړنې لپاره دومره کافي شي، چې د غوځ قضاوت علمي امکان ميسر شي.

د مامورينو کارته

کابل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سخنی چند پیرامون ماخذ شناسی پټه خزانه

پټه خزانه تذکرة الشعرای قدیم زبان پښتو است، که نمونه های کلام پنجاه ویک شاعر زبان پښتو با احوال مختصر انها درین تذکره یافت میشود.

تذکرة الشعرای پټه خزانه بین سالهای ۱۱۴۱-۱۱۴۲هـ ق به امر پادشاه فرهنگدوست و شاعر دودمان هوتکی شاه حسین هوتک در کندهار تالیف شده است.

مولف این گنجینه پر بهایی ادبیات پښتو محمد هوتک نام دارد، که منشی ادبی، دربار بود(۱) درباره محمد هوتک بایست یاد اور شد که وی پس از سقوط قصر نارنج از کندهار به مناطق هوتک نشین رو اورده، و در دامنه های کوه مشهور (سورغر) در منطقه سیوری از توابع کلات مسکن گزیده است. کاریزی و دیهی را اباد ساخته است، که ازین ده هنور هم بنام (مموکلی)) موجود بوده، و کاریز ده نیز بنام مموکاریز مورد استفاده باشنده گان ان دیار است.

مطالعه و ارزیابی دقیق و بیطرفانه پټه خزانه از نظر میتود های معاصر و پیشرفته، سبک شناسی ادبیاتشناسی نشان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میدهد که این اثر کتابیست طبیعی، و بنا بر ضرورت فرهنگی ان روز کار تالیف شده است. پته خزانه را بمعیار های امروزی سبک شناسی و ادبیات شناختی پوهاند داکتر محمد رحیم بر رسی نموده و نتایج بررسی های استاد الهام حاکی از اصالت متن پته خزانه از نظر سبک شناسی تواند بود ، پژوهش نموده استاد الهام مارا باورمند مسیازد ، که متن پته خزانه از لحاظ سبک شناسی به هر گونه پرسشهایی نقادان جواب داده میتواند در پهلوی میتودهای نوین سبک شناسی میتوان پته خزانه را به شیوه های عنعنوي پژوهشهای شرقی نیز مورد ارزشیابی قرار داد.

مطالعه عمیق و بغیر ضانه این اثر و زین اشکار میسازد ، که مولف دانشمند ان از عنعنه های تذکره نگاری مشرق زمین باخبر بود ، و ازین سنت ها سود وافر برده است. نشاندهی تعقیب همه عنعنه های شیوه های تذکره نگاری مشرق زمین در پته خزانه کاریست سود مند و قابل ارج، اما من درین مختصر تنها بر شیوه کار برد او استفاده از ماخذ درین کتاب سخن خواهم گفت. نشان دادن راویان و ماخذ یک روشن پسندیده در سبک تذکره نگاری است که شماری از دست اندر کاران این رشته کتاب نویسی از دیرینه زمانی به تعقیب ان پرداخته اند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد هوتک صاحب پټه خزانه نیز ازین رسم پیروی کرده، مطالب تذکره اش را با باستناد ماخذ تحریری ضبط نموده و هم به پیروی از پیشینیان بخشی از مطالب را باستناد گفته های راویان شینده و درج کتاب کرده است.

در ماخذ تحریری پټه خزانه شماری از کتب یاد شده در کتاب اکنون موجود است. و بدسترس پژوهشگران قرار دارد.

اما برخی از این کتب تا هنور کشف نه شده و یا هم دور از امکان نیست که محوه گردیده باشند ، زمانی مغرضین چنین میگفتند که چرا بخشی از ماخذ پټه خزانه بدسترس نیست، در پاسخ باعتراض های چنین اشخاص استاد بزرگوار پوهاند عبدالحی با استناد کتب معتبر تذکره اشکار ساخت که تذکره پټه خزانه یگانه تذکره یی نیست که برخی از ماخذ ان بدسترس ما قرار ندارد ، بلکه ده ها کتاب تذکره رامیتوان سراغ کرد که شماری از ماخذ موجود نیست و یا اینکه تا هنوز کشف نه شده است. شا دروان استاد حبیبی در مقدمه طبع سوم پټه خزانه و نگارنده در اثر (د محمد هوتک ژوند او مزار) چنین کتب را نشان داده ایم. و در اینجا به تکرار ان ضرورتی حس نمیکنم. نکته دیگری راکه بایست در اینجا افزود اینست که در اثار مربوطه به فرهنگ پښتو زبانان نیز

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میتوان اثاری را دریافت که اثار یاد شده در ان وهم شماری از ماخذ ان تاهنوز کشف نگردیده. بگو نه مثال:

علی محمد مخلص شینواری در حالنامه بایزید روشان از کتبی چون مقصود الطالبین خلفیه مودود، ترین، مراة المحققین ارزانی روښانی، مراه العارفین (نام کتاب درنسخه دستنویس و گستتنر شده حالنامه در جای دیگر سراج العارفین درج است) ابابکر قندهاری و دیوان خواجه محمد اقتباساتی نموده (**۵**) اما کتب یاد شده تا هنوز بدسترس نیست و دانشمند گرامی قلندر مومند نیز این کتب را از اثار مفقود قلمداد نمود اند (**۲**) نسخه دستنویس حالنامه نیز چون پټه خزانه واحد است. همه پژوهشگران به شمول دانشمند قلندر مومند ازوجود چنین کتب مفقود انکار نمیکنند و قول علی محمد مخلص را در زمینه معتبر میپندارد و بان اعتماد می نمایند درین اواخر کتابی را دریافت نمودم. که در سال **۱۹۸۸**ع در پشاور اقبال چاپ یافته است. و من دوسال بعد از چاپ ان، کتاب را مطالعه کردم. مولف ان شخصی دانشمندی و از فرهنگیان نامور پشتونخوا ست. درین کتاب قطور **۳۷۳** صفحه یی پیرامون تذکرة الشعرای با ارزش و پربهای ادبیات پښتو پټه خزانه سخنها گفته شده، نا سزایی را به ادرس بعضی از رجل علم و فرهنگ ما حوالت نموده اند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس از خوانش این کتاب دریافتم که سخنی و گپی درین کتاب نیامده که انرا مستدل، علمی و موافق به موازین امروزی دانش ادبیات شناسی رد نتوان کرد. در برابر هر سوال نقاد دانشمند میتوان ده ها سند پیش کرد، و در جواب ان کتابها نوشت. اما درد و افسوس که مولف دانشمند همان کتاب و قتش را بی جا صرف بحث ب رمسایلی نموده است، که در پژوهشهای ادبیات شناسی نمیتوان بان ارزشی قایل شد. او یک پرابلمی دیگری را در ادبیات شناسی زبان پښتو ایجاد نمود، وچندان از پژوهشگران را مصروف حل رفع پرابلم ایجاد شده خود کرده است.

ای کاش استاد موصوف عوض این اثر کم ارزش به تالیف تاریخ جامع ادبیات پښتو مې پرداخت، که یکی از ضروریات مبرم فرهنگی ماست و پښتوزبانان در افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان، پاکستان، هندوستان و همینگونه حلقات استشراق بان سخت نیاز دارند.

به هر صورت استاد موصوف کاری را انجام داده و نشر کرده، من نیز غرض رفع چنین اشتباهات خودرا مکلف میدانم که بپاسخ بپردازم و کتابیرا در جواب کتابش تالیف نمایم، این کار را من به استعانت ایزد متعال شروع کرده ایم. ولی در

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

این مقاله به ارتباط بحث بر ماخذ پته خزانه در کتاب یاد شده میپردازم و بحث کوتا و اجمالی ایرا به پیش میبرم.

در صفحات ۱۷۵-۲۱۴ کتاب بحثی بر ماخذ پته خزانه صورت گرفته و من فرو گذاشت های این بحث راحسب ذیل بر میشماریم:

۱- نوسینده دانشمند در اغاز این سخنهای این بحث دچار اشتباهات پرنسیپی گردیده است. زیرا ایشان اثر تالیف شده، در اخرین دهه نیمه اول قرن دوازدهم هجری را با معیار های امروز ین تالیف یکسان ارزیابی نموده اند. و نقدی را که یک نقاد با بییست بر اثر یک پژوهشگر ادبی امروزی انجام دهد وی چنین معیارها و موازین را در یک اثر تالیف شده در قرن دوازده جستجو نموده است.

به گونه مثال ایشان گفته اند محمد هوتک در نقل فلان مطلب از فلان راوی در کتابش نشان نه داده است که سخنان راوی در کجا ختم شده است؟

بایست خدمت استاد بزرگوار عرض کرد که در گذشته ها چنین رسمی وجود نداشت و نشان دادن شروع و ختم نقل قول ها از شیوه های امروزی پژوهش است، اگر محمد هوتک خلاف رسم اسلاف چنین کار رامی نمود و به نشان دادن (تم کلامه) و یا علامات دیگر اغاز و انجام نقل قولهای راویان و

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا ماخذ تحریری رانشان میداد ، مهمترین اعتراض دانشمند محترم کتاب نویس شاید همین میبود ، که نشان دادن و تفکیک بیانات و مطالب در تحقیق روشن تازه و نواست و در قرن دوازده کجا مروج بود ؟

در باره بایست اضافه کرد که در تذکره های کهن پارسی تذکره نگاران به کثرت از قول راوی و یا ماخذ تحریری نقل قول کرده اند ، بدون اینکه بگوید قول فلان کتاب درینجا ختم شد به گونه مثال:

در کهنترین تذکره تا حال مکشوف ادبیات پارسی لباب الالباب محمد عوفی در شرح حال شرف الدین حسام در بخشی از بحث چنین امده: ((از بزرگی شنیدم که در ان وقت که به سفر قبله رفته بود ، چون به ری برسید ، چنین اتفاق افتاده بود که خاقانی در ری بود ، حسام الدین بزیارت او رغبت کرد ، و به نزدیک او شد و عمر نوقانی...)) (۷) این بحث چنین ادامه میباید و محمد عوفی هیچ جانشان نمیدهد که شنیده گی ام از بزرگی تا اینجا و انجا است.

با ارتباط همین نقل قول تذکره الشعرای لباب الاباب باییست تذکر داد ، که نقل از راویان و شنیده گی تذکر نگاران در بسی مواردو درج کتب تذکره شده اند. و تذکره نگاران اکثر راویان خود را نیز نشان نداده اند ، محمد هوتک در پته

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خزانه چنین رسمی را پیروی کرده است، شماری از روایان خود را نام گرفته است، در بعضی جاها برسم پیشنیان از ذکر نام راوی یا کسی که قولی شنیده است، صرف نظر نموده، وما نمیتوان محمد هوتک را گناهنکار ثابت ساخت که چرا در بعضی موارد اسم راوی را نیاورده است.

۲- کتاب نویس فاضل گفته است که محمد هوتک در نوشتن شرح حال برخی از شعراء ما خذش را نشان داده ولی نه گفته که شعر همان شاعر را از کدام منبع اخذ کرده، با خوانش چنین مطلب خنده اور بایست سکوت اختیار کرد، ولی من خدمت استاد عرض میکنم که اگر شخصی با کتب قدیم وروش تحقیق در چنین کتابها اشنایی داشته باشد، هر گز چنین سوالی را مطرح نمیسازد.

زیرا پژوهشگران ابتدایی نیز می فهمند که تذکره نگاران قدیم اگر در یک مورد ماخذ رانشان داده باشد معنی ان اینست که گویا تمام مطالب در مورد همین شخص یا موضوع را از همان کتاب گرفته است. محمد هوتک تذکره نگار بصیری بود، وی اگر شرح حال یک شخص را از یک منبع و کلامش را از منبع دیگر گرفته در هر دو مواردو ماخذش را نشان داده، چون در بخش احوال سلطان بهلول لودهی(رح) احوال این مرد سیاست و فرهنگ را از مخزن افغانی نعمت الله

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هروی و رباعی ناب ویرا از بیاض محمد رسول کلاتوال اخذ کرده (۸). اگر شخصی پته خزانه را بیطرفانه مورد ارزشیابی قرار دهد و دقیق انرا مطالعه فرماید چنین سوالی در ذهنش خطور نخواهد کرد.

۳- دانشمند گرامی در همین بحث کتاب خود نوشته است که سنوات تولد و وفات شماری از سخنواران درج تذکره نسیت. من بار دیگر به نهایت احترام خدمت ان بزرگوار عرض میکنم، اگر ما یان تذکره های قدیم مشرق زمین را ورق بزنیم سنوات تولد و وفات اکثر شعرا در ان یافت نمیشود. اکنون که من این مقاله رامینویسم. بیش از ده دوازده تذکره بدسترسم قرار دارد. از مطالعه همه ان بر می اید که در ضبط سنوات تولد و مرگ شعراء تذکر نگاران بیشتر پابند نیستند و سنوات تولد و مرگ اکثر شعرا درج این تذکره ها نیست. برسبیل مثال در لباب الباب عوفی شرح حال شعراء چنین رسمی راتعقیب نه کرده، بلکه زمان زنده گی برخی از شعرا باساس زمانه های خسروان و امران محلی درج نموده است.

تذکره سرور تالیف نواب اعظم الدوله میرمحمد محمد خان سرور از ضخیمترین تذکرة الشعرای ریخته گویان است. تا جائیکه من برین تذکره مرور کردم ام سنوات تولد و مرگ بیشتر از اکثریت شعرای ذکر شده در تذکره درج نه شده است.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بارتباط همین موضوع بابیست افزود که نقادگرانقدر در برخی از انتقادات خود نبشته است که شماری از شاعران تذکره معاصرین شاعر و دوستان وی بودند ، مگر تاریخ تولد شانرا نه نوشته است؟ در برابر این سوال دانشمند گرامی عرض خواهم کرد ، که درج نه کردن سنه تولد دوستان تذکره نگار از اعتبار و اهمیت تذکره نمیکاهد ، بلکه ارزش پژوهشی انرا متضرر خواهد ساخت. من در تذکره های زبان پارسی، اردو و پشتو صدها مورد را نشان داده میتوانم که تذکره نگار سنوات تولد و مرگ دوستان خود را درج نه کرده است.

بطور مثال بهگونداس هندی در سفینه هندی احوال نواب محبت خان را در کرده، و بهگونداس بانواب محبت خان روابط دوستی داشت. اما سنه تولد نواب را در تذکره اش نه اورده در باره سخنان بهگونداس چنان است: ((... چندروز مجلس مشاعره در خانه خود ترتیب میدادند ، بسیار خلیق، پسندیده مزاج عالی منش، شیرین گفتار اند. با مولف ربط دوستی دارند...)) (۹).

اگر تذکره های کهن را یکسو بگذاریم، و در دوره معاصر تذکره نگاری زبان پښتو را مورد ارزیابی و نقد قرار دهیم، خواهیم دید که با وجود انکشاف شیوه های پژوهشی نوین در

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

حلقات فرهنگی مان تذکره نگاران سال وفات و پیدایش شماری از شعراء را درج نه کرده اند. درین مورد نیز میتوان ده ها مثال پیش نمود ، مگر من درین بخش نیز دو سه مثال میاوریم:

د کسی گلان تذکره ماند گاریست از مرحوم حافظ خان محمد کاکړ، در تذکره دکسی گلان در پهلوی شعرا و سخنوران قدیم بیشترینه شاعران معرفی شده ان از معاصران حافظ است، حافظ سنوات دقیق تولد اکثر شعراء را درج تذکره اش نه کرده، و در بعضی موارد حتی هیچ ذکری از سنه و تاریخ و سن شاعر دیده نمیشود (۱۰).

اخونزاده فرمان مسافر تذکره پربهایی را بنام (د پښتو ادب ځلنده ستوري) نگاشته اند در فهرست مطالب این تذکره همراه با سمای شریف فضل حق شیدا ، محمد اشرف ځلمی و ولی محمد خان طوفان کلمه مرحوم اضافه شده، ولی در متن تاریخ مرگ یکی از انها به چشم نمیخورد(۱۱).

۴- (کتابنویس محترم در همین بخش در قسمتی از گفته هایی خود دچار سرا سیمگی و تضاد در گفتارهای پیشین و نوین خود شده است. در بخشی ازین بحث گفته اند که غزلیات ضبط شده خوشال خان خټک در پټه خزانه با ضبط های دیگر

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همان غزلها دگر گونیهایی لفظی دارد ، و یک بیت غزل ان کمتر در کتاب ضبط شده است.

من درینمورد نیز باعرض پوزش یاد اور میشوم، اگر کسی اگاهی نهایت ابتدایی ازدانش متن شناسی داشته باشد ، در ضبط های متون را انگشت نخواهد گذاشت. زیرا اگر ماده ها نسخه یک متن واحد را از نظر بگذرانیم خواهیم دید که جز از موارد استثنایی همه یی از نسخه ها طابق النقل بالنقل یک دیگر نیستید ، بل تحریفات تصحیحات، فرو گذاشتها ، حذف و اضافه، سقطات و کمبوتات در نسخه های مختلف همان متن واحد دیده میشود ، و زمانیکه تذکره نگار ضمن اوردن شرح احوال یک شاعر نمونه کلام اورا درج تذکره اش میکند حتماً از یک نسخه استفاده میکند و ضبط های همین نسخه لا بد بانسخه های دیگر تفاوتهای دارد. اگر چنین تفاوتها در ضبط تذکره ها دیده شود ، باعث کاهش اعتبار تذکره نمیگردد ، و نباید دست اندر کاران نقد ادبی برین موضوع خورده گیری کنند. پژوهشگران متن شناس در تصحیح و تحقیق متون در اکثر موارد از ضبط های تذکره بحیث و اریانت استفاده می برند.

من به نقاد محترم عرض میکنم که اگر ایشان تنها منتخب چمن بی عدیل و گلشن بی تمثیل (دستنوس اکادیمی پشتوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پشـــاور) را از نظــر بگذرانــنــد ، منتخبــات درج شــده در ان مجموعـه را بـا دو اویـن همـان شعراء مقابله فرمایند ، خواهد دید که تا چه اندازه دگر گونیها در ضبط گلشـن و ضبط های دیگر همـان متـون دیـده میشـود ، موجودیـت چنـین تفاوتهـا و تغییـرات لفظی در ضـبطهای چمـن بی عـدیل و متـون مشـابه دیگر از اعتبار این مجموعه کاسته نمیتواند.

برهمین بخش ایـن اثر گپهـایی زیـادی گفتـه شـده میتواند ، مگر من درین مختصر همین یـاد کـرد هـای کوتـاه رابسنده مـی ببینیم، اگر یاری خداوند بزرگ همرا هم باشد ، در تالیف دیگـر خـود کـه در جـواب کتـاب استاد قلندر است حـرف حـرف ایـن بخش را مستند پاسخ ارایه خواهم کرد.

در اخیر باید یاد اور شد که پته خزانه از نگاه ماخذ شناسی کدام خلای علمـی نـدارد ، و برابر بـه سـنت هـای تـذکره نگـاری خاور زمین از ماخذ تحریری و همینگونه روایات شفاهی سود برده که شیوه استفاده و کاربرد ازین ماخذ بـا نورمهـای تـذکره نگـاری همگـونی عـام و تـام دارد ، و مـا ایـن تـذکره را از نگـاه ماخذ شناسی در تناسب باتذکره های دیگـر پیشـین و پسـین پته خزانه در سطح عالی ازریابی کرده میتوانیم.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذ

۱- هوتک، محمد، پټه خزانه، به کوشش پوهاند عبدالحی حبیبی، وزارت تعلیم و تربیه، چاپ تهران **۱۳۳۹**هـ ق، ص ۱۰۸.

۲- الهام، پوهاند محمد رحیم، د پټې خزانې پر سبک باندې یو خوځنده نظر، د امیر کروړ یاد، د زلمي هېواد مل په زیار پښتو ټولنه، کابل، د ښوونې او روزنې مطبعه، **۱۳۴۲**هـ ش، **۳۵۴-۳۸۹** مخونه.

۳- حبیبي، پوهاند عبدالحی، پټه خزانه (مقدمه)، طبع سوم، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، کابل، دولتي مطبعه، **۱۳۵۴**هـ ش.

۴- رفیع، حبیب الله د پښتو پخوانی تذکرې (مقدمه)، تاریخ ټولنه، کابل، دولتی مطبعه، **۱۳۵۰**هـ ش، ب مخ.

۵- هېوادمل، زلمی، د محمد هوتک ژوند او مزار، د بایزید روښان پوهنتون، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، **۱۳۲۲**هـ ش، **۲۲- ۲۳** مخونه.

۶- مخلص، علي محمد، حالنامه بایزد روشان، به کوشش نورالله اولسپال، اکادیمی علوم افغانستان، **۱۳۲۴**هـ ش.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- مومند ، قلندر ، د خیرالبیان تنقیدي مطالعه، چاپ ځی ،
پېښور ، ۱۹۸۸ع، ص ۱۲۴.
۸- محمد عوفی، لباب الالباب، به کوشش سعید نفیسی،
تهران، چاپ اتحاد ، ۱۳۳۵ هـ ش، ص ۱۴۵.
۹- پټه خزانه، ۷۲ مخ.
۱۰- بهگونداس هندی، سفینه هندی، د عطا کاکوهی په
زیار او پلټنه، بهار، لیتهو پریس، ۱۹۵۸ع.
۱۱- کاکړ، خان محمد ، د کسي ګلان، بلوچستان بکډيپو ،
عدنان جهانګیر پریس، لاهور، ۱۹۸۹ع، ص ۱۵۰.
۱۲- اخنزاده فرمان مسافر، پښتو ادب ځلنده ستوري،
پېښور، ۱۹۸۴ع، ۷۳، ۷۵، ۸۲، ۸۷، ۱۹۹-۲۰۱.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاندید اکاډمیسین محمد ابراهیم عطایي

د ګورګاني هند او صفوي ایران ترمنځ د افغانستان د موجودیت په ساتلو کې د دوه لویو افغاني قبیلوي اتحادیو نقش

توخي یا توخیان د پښتنو یوه لویه قبیله ده، چې د پنځلسمې، شپاړسمې، اولسمې او اتلسمې پېړۍ په دورانونو کې یې کله له نورو قبیلو سره د موتلفی قبیلې په توګه او کله مستقله خاني درلوده.

دا قبیله چې د غلجیو کانفدریسي (اتحادیې) ته منسوبه ده د سلیمان د غرونو له وادیګانو څخه تر مهاجرت وروسته د کندهار په حوزه کې چې په هغه وخت کې لا د ارغستان پر ورشوګانو اوسېدله د ابدالي قبایلو سره یوځای وه، خو کله چې دغه غلجي او ابدالي پوونده قبایل د ارغنداب په حوزه کې استوګن کېدل او د دوی ترمنځ به کله کله شخړې راوچتېدلې، ولې په جرګو او مرکو به یې خپل منځي متنازع فیها مسایل حلول.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې د کندهار د دوو لویو امپراطوریو، لویدیځ ته د صفویانو او ختیځ ته د هندي ګورګانیانو د دولتونو ترمنځ د تجارتي او ستراتیژیکي اهمیت له پلوه حساس موقعیت ورپه برخه کېدی، نو ددغو قبایلو ترمنځ هم قبیلوي شخړو د سیاسي تمایلاتو په وجه ژوروالی مونده.

دغه منطقوي حساسیت په خاصه توګه د ظهیرالدین محمد بابر له هغه لومړني یرغل سره را اوچت شو، چې په ۱۵۰۷ کې د بابر او شیباني خان اوزبک ترمنځ پر کندهار شخړه وشوه او د یوه دوو کالو په دوران کې د سیمې یو و بل ته دا انتقال بالاخره د بابریانو د تسلط په دایره کې پاته شو.

هغه مهال چې بابر هند ته ولاړ او له هغه ځایه یې د افغانستان اداره په لاس کې ونیوله، نو د کندهار د ابدالیانو او غلجیانو خانانو په داخلي سطح کې ازادي درلوده، کله چې بابر مړ شو او همایون قدرت واخیست او هغه هم په لنډه موده کې د سوري شېرشاه له خوا وشړل شو او همایون هم ایران ته پنا یو وړه، نو د شېرشاه د کورنۍ په وخت کې کندهار د یوه مسلط سیاسي پلوه په یوه خلا کې واقع و ځکه سوریانو په هند کې درانه مصروفیتونه درلودل او دلته لا د قبایلو په کانفدریسیو کې دومره توان نه و موجود شوی، چې ځانته مستقل دولت تاسیس کړي، نو ځکه د باندې له خوا لومړی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایـران او بیـا چـې کلـه ببرتـه د ګورګـاني جـلال الـدین اکبـر د راپورته کېدو سره د هندي بابري دولت ستنې ټینګې شولې نو د ایران او ګورګاني هند ترمنځ پر کندهار کشمکش پیل شو.

یـوازې پـه ۱۲ او ۱۷ مـیلادي پېړیـو کـې (۱۳) ځلـه کنـدهار د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ کله د یوه لاس او کله د بـل لاس ته ولوېد او په دا هر ځل کې چې د لویـو نظامي سوقیاتو پـه تـرڅ کـې یرغلونـه سرته رسـېدل د ځـان سـره یـې بـې شـمېره تبـاهي، تلفـات او د سـیمې خرابي منځتـه راوړلـه. ددغـو لویـو تاریخي انتقالاتو په ترڅ کې چې ددې ځای قبایـل پـه مـادي او معنوي سطح کې تهدیدل، نو د مسلطو یرغلګرو سیاستونو له خوا ځیني تفتینونه هم د قبایلو ترمنځ عملي کېدل، څو دوی لـه یوه مستحکم اتحاد څخه لرې وساتي او بالاخره د اورنګ زېب پـه خولـه هغـه حقیقت بیـان شـو چـې ویـل یـې مـوږ بایـد د دغـو قبایلو ترمنځ هډ له هډ سره پـه ټکر راولـو څـو دوا ړه هـډه مـات شي.

د همدغسې توطیو په جریـان کـې د غلجي او ابدالي قبـایلو تـرمنځ د کنـدهار پـر سـیمه ییـز وېش جګـړې راپورتـه شـوې، د کندهار مرزباني (سرحد داري) ((چې دا هـم یـو محکـوم مابانـه لقب و چې دا ایران لـه خوا بـه پښـتنو خانـانو تـه ورکـول کېـده)) کله یوه ته کله بل ته حواله کېده بـالاخره د جریانـاتو پـه تـرڅ کـې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی لویې قبیلوي کانفدریسي (اتحادیې) منځته راغلې چې د یوې مشري په ابدالیانو کې سدوزو ته ورپه برخه شوه چې د کندهار ښار صفایي مرکز و او مخ پر لویدیځ یې تر فراه پورې تسلط درلود او د بلې مشري په غلجو کې توخو ته وسپارل شوه چې د زابل څخه تر کابل پورې یې د حکمفرمایۍ ساحه وه.

په **۱۵۵۳** میلادي کې چې ګورګاني همایون کندهار ته راغی، نو د کندهار حکمراني یې بهادرخان سیستاني ته وسپارله، خو دا کار د هغه قبیلوي نورم څخه مخالف و چې په دغه سیمه کې د دوو لویو سرداري قبیلو سدوزو او توخو ترمنځ موجود و، نو ځکه کلاتي شا محمدخان توخي د همایون ترتګ وروسته پر کندهار حمله وکړه او بهادرخان سیستانی یې وشاړه او په خپله حکمران شو.

د همایون تر مرګ وروسته ایران کندهار ته پاملرنه وکړه او له دغه وخته نو د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ د کندهار پر سر شخړې پیل شوې او سم له دغه جریان سره د دغو دوو لویو قبیلو ترمنځ هم زړه بداوی پیدا شو. د دواړو خواوو خانان چې دراک شخصیتونه وو، د مسالې د حل لپاره یې کوښښ کاوه خو متجاوز بېګانه مسلط قدرتونه سخت فعال وو چې د دوی ترمنځ د اختلاف لمن پراخه کړي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بالاخره د صفوي ايران او ګورګاني هند ترمنځ د کومې مقاولې پر مخ نه، بلکې په يوه فرضي کرښه کې د سياسي نفوذ ساحه دا سې وټاکل شوه چې د او سني (مقر) له حد څخه مخ پر لويديځ د صفوي ايران او تر مقر راپورته مخ پر شمال او ختيځ سيمې د ګورګاني دولت د نفوذ په ساحه کې شاملې شي. د ايران شاهانو چې هر څه زور ولګاوه په مستقله توګه يې ونه کولای شول، چې خپل حکمران يا نايب دغو سيمو ته راولېږي، نو په خپله د سيمو خانانو ته يې د (مرز بانانو) په نامه اداره سپارله او هغوی به يې د ايران په دولت کې شريک بلل. خو ددې سيمو خانانو او خلکو په ګُلي توګه ځانونه د ايران تابع نه بلل، د ګورګاني دولت سره به يې هم روابط پالل، لکه چې په ۱۲۴۰ کې د سدوزو حکمرانانو ملک مغدود خان او کامران خان چې د ايران له خوا د کندهار د حکمرانانو په صفت پېژندل کېدل او د ايران او ګورګاني هند ترمنځ سخت اختلاف هم و، دغه دوه مشران د شاجهان دربار ته ورغلل او هلته يې ډېر عزت وشو همدارنګه د توخو مشر سلطان ملخی خو پرله پسې د ډهلي په دربار کې عزتمند موقف درلود او د سلطان لقب هم هغه دربار ورکړی و، هند ته تګ راتګ کاوه. په دې کې شک نه شته چې دغسې روابط به پر ايران ښه نه تمامېدل، خو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو سردارانو خپله ازادي ساتله او د وخت د قدرتونو د فشار پروا يې هم نه کوله.

که څه هم ابدالي او غلجي قبايل د پرديو قدرتونو يعنې صفوي ايران او ګورګاني هند د تسلط پر وړاندې په مقاومت کې د يوې متحدې جبهې غړي وو ، خو کله کله سيمه ييزې شخړې د دغو قبيلو ترمنځ راپورته کېدې او د دغسې شخړو څخه به متجاوزو قوتونو ګټه اخيستله.

نو د دغسې معضلو د حل لپاره د ابداليانو او غلجيانو ترمنځ يوه ډېره لويه او دوستانه جرګه وشوه ، چې د ابداليانو د طرف مشري ملک خضرخان مشرو زوی خدايداد سلطان مشهور په (خودکي) چې د شېرخان (د احمدشاه بابا د نيکه ګانو څخه و) ورور کوله او د غلجو د طرف مشري سلطان ملخي توخي ته سپارل شوې وه. په دې جرګه کې فيصله وشوه چې د جلدک د ګرماو په سيمه کې دې (پل سنګی) چې د کندهار د ښار د ختيځ په پنځوس ميلۍ کې واقع و داسې سرحد وساتل شي چې د دغې سيمې لويديځ ته ابداليان او ختيځ ته غلجيانو د نفوذ ساحه جوړه شي. همدارنګه په کندهار کې چې هم غلجيانو قومونو استوګنه درلوده ، د ابداليانو سره دې د ورورۍ په حساب ګډ ژوند وکړي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ددې دو قبیلوي مشرانو درایت و، چې په یوه سخته حساسه مرحله کې یې د قبیلوي قتلونو د مخ نیوي په طرف کې قدم مخته واخیست ولې دا پر ایران سخته تمامه شوه او له دې وروسته د ایران په دیپلوماسۍ کې دا خبره شامله شوه چې په مستقیمه توګه د کندهار اداره خپلو درباري اداره چیانو ته وسپاري. دغه کار پر ابدالیانو سخت تمام شو او د غلجیانو سره په تفاهم کې د خدایداد سلطان شېرخان (د احمد شاه بابا نیکه) د صفوي حکمران سره وموښت او د کوړک په تنګي کې یې د صفویانو لښکر نیست او نابود کړ.

په دغه وخت کې په خپله د ابدالیانو د تربرو ترمنځ هم شخړې روانې وې، چې زیاتره یې ملتان یا هرات ته مهاجر شول او ایران د خپل نفوذ د قایمولو په خاطر چې کله ګرګین د کندهار حکمران کړ، نو هغه په ۱۷۰۳ میلادي کې د ابدالیانو مشر دولت خان او د هغه زوی نظرمحمد خان ووژل او د هغه کشر زوی زمان خان (د احمدشاه بابا پلار) یې یرغمل ایران ته بوت.

تر پل سنګي پورته غلجي اقوام او په کندهار کې اوسېدونکي غلجیان د خپلو ابدالي عزیزانو سره د صفوي ایران په دې جفا کارانه رویه سخت خواشیني وو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توخو مشر سلطان ملخي چې سيمه ييز موقعيت يې د صفوي ايران او ګورګاني هند ترمنځ يو سخت برزخ تشکيل کړی و په قبيلوي سطح کې ده هم تکاليف درلودل.

په زابل کې د توخو په اړخ کې هوتک هم لويه قبيله وه او د توخو د سرداری سره يې رقابت کاوه، سلطان ملخی چې د وضع حساسيت ته متوجه و، نو د يو سياسي مصلحت پر بنا يې د هوتکو و خان نبالم خان ته چې د ميرويس خان (نيکه) پلار و خپله لور (نازو) ور واده کړه. دا سياسي پيوند د ډېرو ښو نتيجو حامل و. سلطان ملخی چې د يوې خوا له ابدالي قبايلو سره د دوستانه تفاهم په وجه د دغو دوو لويو کانفدرسيو (اتحاديو) اتحاد منځته راوړی و، نو په خپله کانفدريسی (د غلجو) په اتحاديه کې يې هوتک هم د ځان ملګري کړل او نور غلجي قبايل لکه سلېمانخېل، اندړ، ناصر، ترکي او داسې نور يې هم يوه مرکز ته راټول کړل.

د ايران صفوي دولت چې د دغسې اتحاد څخه سخت تشويش درلود، نو د غلجو سره يې هم د جنګ بنا وکړه چې په يوه سخت جنګ کې چې د دواړو خواو څخه تلفات زيات وو يو هم مشهور قهرمان جبار خان سليمانخېل و، په شهادت ورسېد او مړی يې د کابل په جنوب ختيځ خوا کې په يو ځای کې خاورو ته وسپارل شو، چې نن د خاک جبار په نامه ياد ېږي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(او نن د کابل په اداري تشکیل کې په دغه نامه یوه علاقه داري ده) سلطان ملخی (د نازو پلار او د میرویس خان مورنی نیکه) د ۱۷۸۸ میلادي کال په حدودو کې په یوه قبیلوي جګړه کې چې د دروازګۍ په سیمه کې پېښه شوې وه ووژل شو. دده تر مرګ وروسته یې زوی حاجي عادل مشر شو او دا هم په یوه قبیلوي جګړه کې مړ شو ، تر ده وروسته یې زامن او لمسیان خانان وو ، خو زیات نفوذ یې نه درلود او قدرت د هوتکو قبیلې ته انتقال شو.

ښالم خان هوتک د میرویس خان پلار چې د نازو په نسبت د توخو زوم ګڼل کېده د توخو اعتماد یې هم ملګری و او یو دراک مشر و ، پر ده هم قوم راټول شو او دده زوی میرویس خان چې د توخو سرداره قبیله یې ماما خېل وه مخصوصاً دده د مور نازو په تدبیر هغوی دده ملاتړ وو ، دا رسالت پر غاړه واخیست چې د صفوي ایران نفوذ ته خاتمه ورکړي.

میرویس د خاص تدبیر په لحاظ په ښار صفا کې د یوه پوپلزي خان (چې سدوزی یې یوه پښه ده) لور وغوښته. ده دا کار ځکه وکړ چې د یوې خوا ښار صفا د ابدالیانو (چې پوپلزي او د هغوی پښه سدوزي ورته منسوب دي) مرکز دی د خپل فعالیت مرکز وګرزوي، له بلې خوا په دغه خپلوۍ چې د ابدالیانو ښځه یې غوښتې وه ځان د هغوی زوم کړی څو په دوه قوته چې د یوې خوا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توخو سرداران یې ماماګان وي او له بلې خوا ابدالیان یې خسر خېل شي، په دې توګه ځان ته دا زمینه برابره کړي چې د دوی په اعتماد یوه لوی ماموریت ته تیار شي. همدا سې وشوه، ځکه د ښار صفا ابدالیان چې د ګورګین له خوا مشر دولت خان او د هغه زوی نظر محمد خان وژل شوي وو سخت عصبي و او دا سې یو څوک یې غوښت چې د دوی انتقام واخلي او د دغه ستر کار لپاره نو میرویس خان ډېر مناسب شخصیت و.

میرویس خان چې په ډېرو مواردو کې یې د باتدبیره مور (نازو) مصلحت ورسره ملګری و د یوه منظم پروګرام له مخې په کار پیل وکړ، څو دا و چې په کندهار کې د صفوي دولت تسلط ته سقوط ورکړ. ګرګین یې وواژه او هېواد یې مستقل کړ. میرویس خان د صفوي قدرت تر ختمېدو وروسته ځان باچا ونه باله او هغه لقب چې قبیلو د مشر په عنوان ورکړی و هغه یې وساته، ځکه دی پوهېده چې قبیلې لا تر دغه وخته د کانفدریسي په مرحله کې وې او په کانفدریسي کې د باچایي عنصر نه یوازې پیوند نه اخیست، بلکې د قبیلو د اتحاد شیرازه یې هم ور ړنګوله.

ده کوښښ وکړ چې دوه لویې کانفدریسي (غلجي او ابدالي) په یوه اتحاد کې راولي او نو د یو دراک شخصیت په توګه یې د مشرۍ موقف وساته.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده (میرویس خان) د مشرۍ عمر ډېر لنډ و، که څه هم ده په کندهار کې د دغو دوو لويو کانفدريسيو ترمنځ د اتحاد مزي قوي کړل خو د ابداليانو کانفدريسي چې په هرات کې وه د هغې سره د تفاهم په حال کې و چې له دې دنيا يې سترګې پټې کړې، ولې اخلاقو يې سره له دې چې په قبيلوي سطح کې يې ځينې اختلافات درلودل، خو د بېګانه قدرت پر وړاندې يې خپل اتحاد ته وفاداري ساتله، لکه چې کله نادر افشار پر هرات فشار راوړ، نو د کندهار څخه د غلجو او ابداليانو کومکونه هغوی ته ور ولېږل شول، څو د نادر افشار پر وړاندې مقاومت وکړي.

دغه پروسه تر هغه وخته جاري وه څو احمدشاه بابا د لوی افغانستان امپراطوري تاسيس کړه او هغه پخوانۍ وضع د يو نوي او لوی تدبير له مخې و يوه نوي مسير ته ورولوېده چې دا د جلا بحث موضوع ده.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل بریالی باجوړی

د کندهار ادبي دربار

تر کومه ځایه چې په پښتو کې د لومړني ادبي دربار خبره رامنځته کېږي، نو هغه د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له نامه سره اړه لري، چې دغه پښتو پالونکی پاچا په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب په برخه کې هلې ځلې کولې. پښتانه شاعران او لیکوالان یې پیدا کول او هغوی به یې په خپلو ادبي کارونو باندې ډېر زیات نازول او تشویقول چې د دغه تشویق په نتیجه کې په دغه ادبي دربار کې ارزښتمن کارونه سرته ورسېدل او مهم اثار رامنځته شول.

شاه حسین هوتک ته دغه ادب پالنه په میراث کې پاتې وه ځکه چې په خپله ملي قاید میرویس خان د پښتو ژبې او ادب سره پوره مینه درلوده او په ډېرو مهمو وختونو کې به یې د رحمان بابا کلام ته پناه وړله او د دغه صوفي شاعر کلام به یې د خپلې لارې مشال باله.

همدارنګه د میرویس نیکه مور په خپله د پښتو ژبې یوه زبردسته شاعره وه او له پښتو ادب سره یې د زړه له تله مینه درلوده. همدارنګه د میرویس نیکه په وخت کې د پښتون سپه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالار خان ناصر نوم هم د یادونې وړ دی، چې د خپلو پوځي کارونو ترڅنګه د پښتو ژبې ښه شاعر و. په همدې ډول ملا پیر محمد میاجي چې د حاجي میرویس خان نږدې ملګری و او د روم د علماوو له خوا ورته د پیر افغان لقب ورکړ شوی و او دوه کتابونه (افضل الطرایق) او (القرایض فی ردالروافض) په پښتو نظم کړي وو، د دغه ښه شاعر اشعار په پټه خزانه کې راغلي دي. همدا رنګه بابه جان بابي چې د میرویس نیکه ډېر ښه ملګری و او پر ۱۱۲۹ل کال یې د ((شها او ګلان)) کیسه په پښتو نظم کړه او نوم یې پرې ((قصص العاشقین)) کېښود.

داود هوتک د پټې خزانې د مولف پلار چې له میرویس نیکه سره همېشه ملګری و د پښتو ژبې ډېر ښه شاعر و چې د کلام نمونه یې په پټه خزانه کې راغلې ده.

ملا نورمحمد غلجی د نافع المسلمین لیکونکی چې د میرویس نیکه په کاله کې د کوچنیانو ښوونکی و او حاجي میرویس خان یې ډېر احترام درلود.

له دغې لنډې یادونې نه زما مقصد دادی، چې په خپله میرویس نیکه هم په خپل وخت کې له عالمانو، لیکوالانو او شاعرانو سره نږدې اړیکي او راشه درشه درلوده. په دغسې یو ماحول کې شاه حسین هوتک سترګې وغړولې او را لوی شو، نو ځکه ویلای شو، چې د هغه په طبیعت او خټه کې له پښتو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبې او ادب سره مينه اخښل شوې وه او له خپلې کورنۍ نه ورته دا مينه په ميراث کې پاتې وه.

شاه حسين هوتک د ۱۱۱۴هـ ق کال د لومړۍ خور په ۲۳مه د غلجيو د کلات د سيوري په سيمه کې د ميرويس نيکه کره دنيا ته راغی. په ۱۱۳۵. ق کال د خپل ورور شامحمود هوتک له خوا د کندهار او شاوخوا سيمو پاچا وټاکل شو. په ۱۱۵۲ هـ ق کال د نادر افشار سره تر اوږدې جګړې وروسته په مازندران کې د تبعيد په حالت کې وفات شو.[1]

کله چې شاه حسين هوتک د خپل ورور شاه محمود له خوا پاچا وټاکل شو، نو له نورو کارونو سره يې د پښتو ژبې او ادب ته هم پوره توجه وکړه. پښتانه شاعران يې پر ځان راغونډ کړل او له هغو سره به يې په ټاکلو وختونو کې ادبي جرګې او مجلسونه کول.

شاعرانو او ليکوالو ته به يې وخت پر وخت جايزې ورکولې او هغوی به يې ادبي کارونو ته تشويقول. د همدغه تشويق په نتيجه کې ډېر شاعران او ليکوال رامنځته شول او ډېر مهم اثار يې ايجاد کړل.

---

[1] ژبپالنه، خپرونکی د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبياتو مرکز، پښتو ټولنه، ګوندي مطبعه کال ۱۳۶۱، ۷۸مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پټې خزانې د روایت له مخې دغه ادبي غونډې، علمي بحثونه او مشاعرې د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د شاه حسین هوتک تر مشرۍ لاندې جوړېدې چې دغې ټولنې ته به يې ادبي دربار وايه. د پټې خزانې مولف په دې باب ليکي (پادشاه عالم پناه په ارګ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي، هلته په هفته يوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې مجلس کې علما جمع کېږي او فضلا ټولوي))[1]

هغو کسانو چې په دغه ادبي دربار کې يې ګډون کاوه او يا ددغه دربار غړي وو په لاندې ډول يې يادونه کوو.

شاه حسين هوتک چې د غونډو مشر و او په خپله به يې په علمي او ادبي بحثونو کې برخه اخيسته او د پښتو ژبې ښه شاعر و چې د کلام دغه نمونه يې په پټه خزانه کې خوندي وه او د محمد هوتک په قول د ديوان خاوند و چې ده به يې اشعار ليکل:

ببلتانـــه دې د غمـــو پـــه چپـــاو چـــور کـــړم
پـــه تيـــارو کـــې د هجـــران يـــې لـــه تـــادور کـــړم
ببلتانـــه دې هســـې اوښـــکې راخـــورې کـــړې
ســـتا د فکـــر پـــه ګـــرداب کـــې تـــل عبـــور کـــړم

[1] محمد هوتک، پټه خزانه، د پوهاند عبدالحی حبيبي په تحشيه او تعليق، د پښتو انکشاف او تقويې امريت، کال ۱۳۵۴، ۵۵-۵۲ مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فــراق پـــړی مـــې کښــېوت و مـــری ته
پـــه جهـان کــې یــې رســوا لکـه منصــور کــړم
پـــه وصـــال دې هـــم ناښـــاد یمـــه دلبـــرې
د بېلتـــون فکـــر پـــه زړه کـــې ناصـــبور کـــړم
د بـــاڼو غشـــی مـــې وخـــوړ پـــه ځیګـــر کـــې
غمـــازانو پـــه غمـــزو غمـــزو مهجـــور کـــړم
خلـــق یـــاد زمـــا د عشـــق پـــه لېونـــو کـــا
زه حســـین محبـــت هســـې مشـــهور کـــړم.

ملا یار محمد هوتک چې د خپل وخت لوی عالم او د شاه حسین هوتک استاذ و ده په فقهه کې ((مسایل ارکان خمسه)) په نامه کتاب کښلی دی او د پښتو ژبې ښه ادیب و.

ملا محمد یونس توخي چې د کندهار د جامع امام و او په پښتو کې یې د ((جامع فرایض)) په نامه یو کتاب کښلی و او د پټې خزانې مولف یې د ادبي دربار په علماوو کې نوم یادوي.[1]

محمد هوتک چې ددغه پاچا له خوا دربار ته وغوښتل شو او د هغه په هدایت یې پټه خزانه وکښله او هم ددغه ادبي دربار

[1] عبدالروف بېنوا، پښتو روزنه، د پښتو څېړنو بین المللي مرکز، ۱۳۵۷ل کال، دولتي مطبعه، ۹۲مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

منشي و د محمد هوتک خپله وینا ده چې وایي ((... دا ډېر وقتونه تېر شول چې ما غوښته چې زه د پښتو شاعرانو تذکره وکاږم او د دوی احوال سره راټول کاندم مګر زمانې ماته فراغ نه راکا او دا هیله مې په زړه کې وچه شوه. ځکه چې پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پروت و او هېچا ارام نه درلود... اوس چې حق تعالی موږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه او فارغ شوه زړونه زموږ او ملک حاجي میرخان علیه الرحمه دوی له قندهار و یاسته او پښتانه یې د دوی د جوره ازاد کړل زما زړه فارغ البال شو له اندوهه او قلم مې راواخیست هغه وخت چې زما له ارادې خبر شو زموږ د پښتنخا د سترګو تور امام المسلمین... شاه حسین ادام الله دولته الی یوم الدین... نو یې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته یې تشویق وکا او الطاف یې ښکاره کا چې دا خپله اراده پوره کاندم او د پښتو شاعرانو حال سره راټول کاندم.))

په دې توګه دغه مهم کتاب د شاه حسین په هدایت او تشویق وکښل شو چې د پښتو ژبې تر ټولو مهمه او درنه تذکره ده همدارنګه محمد هوتک د دغه ادبي دربار د منشي دنده په غاړه درلوده او د شاه حسین هوتک اشعار به یې لیکل چې دغه مطلب هم دی په خپله په پټه خزانه کې وایي ((... زه محمد هوتک کاتب د دې کتاب هم په دې مجلس کې یم او د بادشاه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظل الله اشعار او ادبيات په قلم کاږم او کتاب د دیوان يې مرتب شوی دی کله په پښتو اشعار وایي او کله پارسي ژبې ته هم میل کا او استاد العلما ملا یار محمد ته يې قرائت کا چې سهو و سقم ځنې زایل کا، او د بادشاه په اشعارو کې لږ سهو لیده شي او علما يې په بلاغت او فصاحت قایل دی او سماع ته مایل...)) [1]

محمد هوتک د خپل وخت مروجه علوم لوستی وو له شعر او ادب سره اشنا و. په عروضو، قافیه، بیان معانی او د ادب په نورو څانګو کې د مطالعې خاوند و، نو ځکه د شاه حسین د توجه وړ وګرځېد او د پټې خزانې لیکلو ته يې وهڅاوه. د محمد هوتک بل کتاب خلاصة الطب نومېږي. محمد هوتک د خپل دغه کتاب په باب لیکي ((بل کتاب مې کښلی دی په بیان د طبابت او علاج چې خلاصه الطب يې نوم دی په سنه ۱۱۳۹ هجري چې مې دغه کتاب پادشاه عالم پناه مدظله مخ ته پېش کا سل طلاوې يې ماته صله کا او هر کله داسې مراحم د پادشاه ددې فقیر غریب په حق ډېر دی او ارکان د دولت ابدت مدت هم پردی فقیر غریب نظر کا خاص بیا بهادرخان عالي مکان چې

[1] پښتو روزنه، ۸۹مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن ورځ په قندهار کې د غرباو پر سر ظل د رحمت دی خالق دې عمر ډېر کا)) [1]

د محمد هوتک ژوند او مزار د کتاب د ليکوال زلمی هېوادمل د وينا له مخې محمد هوتک درېيم سړی دی چې د زاړه طب اصول يې په پښتو ژبه د پښتنو لپاره کښلي دي، دده ترمخه د خوشال خان خټک طب نامه او ورپسې د عبدالحليم اختيارات بديعي يادولی شو.[2]

همدارنګه محمد هوتک د ديوان خاوند شاعر و، چې په خپله د خپل ديوان په باره کې ليکي: ((ما له يو ديوان د اشعارو هم شته چې په دې وخت مردف او مدون شوی دی او غزلونه او قصايد او رباعي لري کله چې طبع قاصر ميل د شعر او وينا کا شعرونه کاږم او موزونان د روزګار يې خوښوي)) [1]

کومه نمونه چې محمد هوتک د خپلې شاعرۍ څخه په پټه خزانه کې ثبت کړې ده په دې ډول ده:

---

[1] زلمی هېوادمل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بايزيد روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصيلاتو مطبعه، کال۱۳۶۲، ۱۴مخ.

(۲) همدا اثر ۱۴مخ

(۱) زلمی هېوادمل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بايزيد روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصيلاتو مطبعه، کال ۱۳۶۲، ۱۴مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساقي پاڅه د سرو ملو ډک يو جام را
ستا له غمه نا ارامه يم ارام را
بې له ميو د بهار ننداري څه کړم
پسرلی شو د خوښی ښه پيغام را
دنيا پاته ده څو شپې مو يو ګړی ده
يو ګړی مې خوښ که می کړی انعام را
د بېلتون په تاريکو کې مې زړه شين شو
رڼا لمر د جام د ميو په ظلام را شين شو
ناکاميو د دنيا مې کام راتريخ کا
چې مې خوړ کا کام ترخه و مانا کام را
نه نشاط شته نه مستي شته نه رندي شته
چې سم رند هغه اوبه على الدوام را
په اوبو مې سوړ زړګی لړ څه راتود که
محمد ته د اور ډک يو هسې جام را.

د محمد هوتک بل کتاب خلاصة الفصاحت نومېږي، چې د همدغه ادبي دربار په رڼا کې ليکل شوی دی او دده د وينا له مخې د فصاحت علوم يې د پښتنو طالبانو لپاره خلاصه کړي دي. ددغه ادبي دربار بل ښه عالم او شاعر ملا زعفران تره کی و چې د پټې خزانې مولف د پاچا د کينږ لاس په نامه ياد کړی دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي عالم په حکمت، رياضي او طب کې پوره لاس درلود او يو کتاب يې په طب او حکمت کې ليکلی و چې ((ګلدسته زعفراني)) نومېده او د پټې خزانې مولف ليدلی و [1]

د دغه ادبي دربار بل برخه وال پښتون سالار بهادرخان و چې د محمد هوتک په قول د پاچا بازو و او شاه حسين به په ((ورور)) ورته خطاب کاوه او د عوامو له خوا د ((امير الامرا)) په لقب يادېده. دا پښتون سالار علاوه پر مېړانه د سخاوت او ښه علم خاوند هم و، ښکلي او خوندور شعرونه به يې ويل او هر کله به چې له جګړې نه فاتح راغی نو شاعران به يې مېلمانه کړل او له هغوی سره به يې ادبي مجلسونه کول.

د دغه تورزن شاعر د يوې بدلې څو بيتونه په دې ډول دي:

بېلتون دې زور دی تر ليمو مې سهار نم څاڅي
لکه شبنم څاڅي
دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي
په غم الم څاڅي
ګوره ليلی باران د وښو چم پر چم څاڅي
لکه شبنم څاڅي
راغله ليلی په شينکي خال نخا په ګلو کوي
په سرو منګلو کوي

---

(۱) پښتو روزنه، ۹۲مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سـهار چـې وځـي سـيل کـا ، ږغ پـه بلبلـو کـوي
ګـل پـه اوربلـو کـوي
ملالـې سـترګې يـې کاتـه پـه ويرژلـو کـوي
زېـب پـه کجلـو کـوي
د ژوبـل زړه وينـې پـه هـر ګـړۍ هـر دم څـاڅي
لکـه شـبنم څـاڅي
ښـکلې نجلـۍ د بـاغ پـه لـور مـه ځـه نڅـا مـه کـوه
عـاشـق رسـوا مـه کـوه
وريـت شـوی زړه مې دی مـين پـورې خنـدا مـه کـوه
راشـه جفـا مـه کـوه
زه يـم پتنـګ تـه يـې ډيـوه مـا جلـبلا مـه کـوه
نـور ظلـم بيـا مـه کـوه
يـم سـتا لـه عشـقه لېـونی پـر مـا مـاتم څـاڅي
غـم و الـم څـاڅي

ريدی خان مومند هم دغه ادبي دربار ته منسوب شاعر دی چې محمود نامه يې وليکله او کله چې يې د پاچا په مخ کې ولوستله نو شاحسين زر طلا وي ورکړې. دا شاعر د شاه محمود هوتک سره په ۱۱۳۲ه کال کې اصفهان ته تللی و او کله چې راغی نو بيا يې محمود نامه وليکله چې د شاه حسين له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا و نازول شو دا کتاب چې د مثنوي په شکل کې دی یو باب يې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخیستی دی.

بل پښتون شاعر چې دغه دربار ته منسوب دی نصرالدين خان اندړ نومېږي. ډېر زړور پښتون و په اصل کې د غزني و د پاچا حسين په وخت کې کندهار ته راغی او د خپلې مېړانې په اثر د پاچا د توجه وړ وګرځېد. دې پښتون شاعر د اشعارو ديوان درلود په شعر کې يې (نصر) تخلص کاوه د کلام نمونه يې په پټه خزانه کې شته.[1]

له دغو ځرګندونو څخه زموږ مقصد دادی، چې د کندهار ادبي دربار چې د پښتون پاچا شاه حسين هوتک له خوا جوړېده. په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب د غوړېدنې لپاره عملي ګامونه اخيستل او دا ددغه پښتون پاچا هغه پښتو پالنه ده چې په تاريخ کې يې ساری لږ دی. په خپله شاه حسين پښتو پالونکی پاچا او د پښتو ژبې ښه شاعر و، نو همدا رنګه يې پر ځان د هغه وخت ډېر ښه عالمان او شاعران راغونډ کړي وو، لکه محمد هوتک، ملا يارمحمد هوتک، محمد يونس توخی، ملا زعفران تره کی، بهادر خان، ريدی خان مومند، نصر الدين خان اندړ، چې د پښتنو له بېلابېلو قومونو څخه وو، دغه ادبي دربار به په سلطنتي کتابتون جوړېده، هغه قصر

(۱) پښتو روزنه، ۹۸ مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې نارنج يې باله په اوونۍ کې به يو ځل د پاچا تر مشرۍ لاندې ټولېدل او ادبي بحثونه او مشاعرې به يې کولې. د پاچا له خوا به دوی تشويقېدل او جايزې به ورکول کېدلې.

د مثال په توګه د پټې خزانې مولف او د دغه ادبي دربار منشي ليکي ((... نو يې زه وغوښتم خپل دربار ته او ما ته يې تشويق وکا او الطاف يې ښکاره کا...))

همدارنګه محمد هوتک چې کله خپل کتاب خلاصة الطب شاحسين هوتک ته ښکاره کړ نو سل طلاوې يې ورکړې. په همدې ډول ريدی خان مومند چې کله خپل کتاب محمود نامه پاچا ته وړاندې کړ، نو زر طلاوې يې ورکړې.

په همدې ارتباط محمد هوتک ليکي: ((چې يوه ورځ د پاچا په قصر کې مجلس و، فضلا او علما سره راټول شوي وو، ناڅاپه احوال وشو چې قاصد راغلی دی او پيغام يې له لرې ځايه راوړی دی. ملا زعفران چې ددې دربار ښه شاعر د باندې ووت يو ګړی پس بېرته راغی او د يوې فتحې زېری وکا چې هغه د شال او ږوب د فتح زېرې و دغه بيتونه يې وويل:

د حسين پادشاه د بخت ننداره ګورئ

چې يې فتح په لښکرو ږوب و شال کا

ددغو بيتونو په اورولو سره پاچا ژېړ زعفراني شال ورکړ او بيا يې د مجلس ټولو حاضرينو ته شالونه وبخښل.))

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا وو د شاه حسین هوتک هغه تشویق چې د پښتنو شاعرانو سره یې کاوه او پر هغو باندې یې تل مهرباني کوله او دغه تشویق په حقیقت کې د شاه حسین هوتک د خپلې ژبې او ادب سره د زړه له تل نه د ربښتینې مینې یو څرګند ثبوت دی.

همدغه وجه وه. چې په دغه ادبي دربار کې د علم او ادب په مختلفو ساحو کې مهم اثار رامنځته شول. د همدغه پاچا په امر د رحمان بابا د دېوان زیاتې نسخې کاتبانو ولیکلې او په خلکو کې خورې شوې چې د پټې خزانې د مولف په قول د دغه کار لپاره یې کاتبان پېښور ته استولي وو. چې دا هم د دغه پاچا بې سارې مینه له پښتو سره څرګندوي. د ژبپالنې لیکوال د دغه ادبي دربار په باب کښلي دي ((... که څه هم د دې ادبي دربار کومه لیکله شوې کړنلاره موږ ته نه ده راپاتې خو هغه علمي او ادبي کارونه چې د دې دربار په سیوري کې ترسره شوي دي څرګندوي چې یو لوی هدف یې د پښتو کتبي ذخیره زیاتول او پښتو ته په هره برخه کې د اثارو منځته راوړل وو لکه د طب په برخه کې ((خلاصة الطب)) د حکمت په برخه کې ((ګلدسته زعفراني)) د تاریخ په برخه کې ((محمودنامه)) د ادبي څېړنو په برخه کې ((پټه خزانه)) د دین په برخه کې ((مسایل ارکان خمسه)) او ((جامع فرایض)) او نور کتابونه یې چې تالیف کړي او یا یې چاته لوړې جایزې پرې ورکړې دي. باور دی چې د شاه حسین هوتک د وخت دې ادبي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربار به د پښتو په لاره کې ډېرو نور خدمتونه هم کړې وي، خو ځرنګه چې د دې خدمتونو په برخه کې پټه خزانه زموږ یوازنی اخځ دی او بل ځای یې یادونه نه شته او هم ځرنګه چې پټه خزانې تر ۱۱۴۲هـ ق کال پورې په کندهار کې دوام کړی نو د دې دربار د لسو پاتې کلو له کارونو هم بې خبره پاتې یو))[(۱)]

په پای کې باید ووایو چې د دغه پښتون واکمن په وخت کې پښتو ژبې او ادب ته بنسټیز کارونه شوي دي او د ادب په بېلابېلو څانګو کې ارزښتمن اثار رامنځته شوي دي. د دغه ادبي دربار له خوا د پښتو ژبې پالنه په ښه ډول سره کېدله، د اثارو په خپرولو کې یې لاس درلود او د لیکوالو او شاعرانو په تولولو، روزلو او پاللو کې یې هم خپله دنده په ښه توګه سرته رسوله، چې یادونې یې په پورته کرښو کې وشوې.

(۱) ژبپالنه، ۸۲مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنیار اکبر کرگر

د شیخ متي یو شعر:

د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه

زموږ په لرغوني فرهنګ کې تصوفي- عرفاني فکري جریانونه په دوو پړاوونو کې د څېړنې او مطالعې وړ دي. یو تصوفي، عرفاني فکري جریان په عامه او کُلي مانا چې تر اسلام څخه دمخه فرهنګونو د اغېزو او تاثیراتو مثالونه لري او بل د اسلامي فرهنګ تر خپرېدو وروسته تصوفي، عرفاني جریانونه چې تر زیاته حده د اسلامي او عربي فرهنګ او قراني ایاتونو او احکامو پر بنسټ تفسیر او توجیه شوي دي.

لومړی پړاو:

په تاریخي لحاظ زموږ فرهنګ او فرهنګي شتمني زموږ د ولسونو په مغز او روان کې د پېړیو پېړیو له خوا مدینتونو، فرهنګونو، مذهبونو، کیسونو، نړۍ لیدونو، اسطورو او افسانو دا سې ترسب دی، چې د پلټنو په ترڅ کې د هغو په منشاء او سرچینو پوهېدی شو. تصوفي عرفاني فکري

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جریانونه د شرقي فلسفي نړۍ لید سره په ترکیب کې را څرګند شوي. هېڅکله یې خالص او ناب شکل نه دی غوره کړی، بلکې یو په بل کې او په ګډه سره د یوه فکري سیستم په توګه منځته راغلي، دوام یې کړی او د تر منځه تللو وروسته یې اوس هم نښې نښاني او اغېزې لیدلی شو. په دغه پړاو کې زردشت د چوپاني دورو د افکارو له تکوین څخه راهیسې د زروان(Zar vana) یا ناپایه زمان راهیسې چې نور او ظلمت، رڼا او تورتم د هغه مولود بولي او په فکري لحاظ د اهورا او اهریمن یا اهورا مزدا (یوائینی یوه خدای) او اهریمن د هغه تخلیق بولي، یو ډول مونیزم یا یووالي جوتوي، د څلورو پړاوونو ((یعنې د نېکو افکارو مقام، د ښو خبرو مقام، د ښو کارونو مقام، د ابدي عظمت لومړنی پیغام دی، چې ددې سیمې په فرهنګ کې ډېر لوړ او عالي مقام لري او انسان ښو چارو ته رابولي، انسان په دغو مراحلو کې اهورا ته نژدې کوي.

د زردشت د افکارو د ټوکېدو خاوره د بودایي مدنیت لپاره ښه کرونده شوه. بودا هم د نېکو چارو وعظ وکړ او د هغه زده کړې او تعلیمات له هندوکش څخه اخوا تېر شول، کلونه کلونه یې دوام وکړ. بودا ویل:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ای زاهدانو هغه څوک چې ټول وخت سهار، غرمه او شپه یوازې یوه شېبه خپل زړه له نېکۍ ډک کړی، هغه ثواب چې ترلاسه کوي یې د هغه چا تر ثواب نه ډېر زیات دی چې سهار، غرمه او شپه هره شېبه د خوړو سل لوښي خیرن کړي. د دغې نېکۍ لپاره مینه او غماض لازم دی.)) (۳، ۲۰) د بودا دغه اخلاقي زده کړې د یوه صوفي او عارف لپاره چې خپل زړه یوازې د خدای کور بولي ډېر ښه درس دی.

زموږ په فرهنګ کې له اسلامي مدنیت څخه دمخه د یوناني فلسفي افکارو افلاطوني او نوی افلاطوني افکارو له اغېزو هم سترګې نه شو پټولی. لنډه دا چې شرقي افکارو له هند، چین، ایران، یونان او نورو فرهنګونو او مدنیتو څخه زموږ په فرهنګ او تاریخ کې هم ترسب کړی او خپله اغېزه یې پرې ایښې ده.

دویم پړاو:

زموږ له فرهنګ سره د اسلامي مدنیت او فرهنګ یوځای کېدنه او په دې سیمه کې د اسلام خپرېدل او نفوذ زموږ د سیمې په فکري جریانونو کې یو بل پړاو پیل کړ. دا پړاو د اسلامي فرهنګ پیل دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه او دریمه هجري پېړۍ کې په بغداد یعنې د خلافت په مرکز او نورو مراکزو کې تصوفي او عرفاني افکار منځته راغلل.

په اسلامي نړۍ کې مشهورو عارفانو او صوفیانو د قراني احکامو پر بنسټ د خپلې لارې او طرقیت لپاره د ستاویزونه و پلټل د مثال په ډول: په قران کې د میثاق په باب ایت دی، چې صوفي ورته د ((مینې پیمان)) وایي چې د انسان او خدای ترمنځ موجود دی. همدارنګه په قران کې ((امانت)) ته اشاره ده چې نړیوالو ته وړاندې شو (انسان). ځمکې او اسمانونو دغه امانت نه شو ساتلی، بلکې انسان ومانه. په قران کې مومن ته د دیدار وعده ده، چې د قیامت په ورځ خدای له انسان سره ګوري، له دې پرته خدای په دې نړۍ کې هر چېرته وي، په مشرق کې په مغرب کې او هرځای ته چې انسان مخه کړي خدای شته او دا هغه ټکی دی چې انسان هر چېرته مخه کړي، کولای شي دغه مفکوره په انسان کې وګوري او انسان ته د شاه رګ څخه هم نږدې دی.

خو کله چې په پښتو ادب کې دا مساله مطالعه کوو، پښتني فرهنګ هم په دغه پراخه سیمه ییز فرهنګي چوکاټ کې مطالعه کېدی شي او په دغه فرهنګ کې فکري جریانونه هم ګوښې نه شي مطالعه کېدی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ متي یو له دغه ډول مبتکرو عارفانو او د شور او وجد خاوند معلومېږي چې کېدی شي د هغه په یوه شعر کې د وخت د لاسبرۍ فکري جریان اندازه ولګول شي.

لوی استاد مرحوم عبدالحی حبیبي د پټې خزانې په حواله لیکي: ((شیخ متي د عباس زوی و چې عباس د عمر او عمر د خلیل زوی و. خلیل د غوریا او غوریا د کند ابن خرښبون زوی و. دا مشهوره کورنۍ د خرښبون تر مرګ وروسته په ارغستان، پښین او پېښور کې خپره شوه او شیخ متي دوه ورونه نور هم درلودل چې حسن او امران نومېدل د امران مزار تراوسه د کوړک پر غره دی چې هغه غر دده په نامه ((خواجه امران غر)) هم بلل کېږي او یوه خور یې ((بي بي خالده نومېده چې قبر یې تراوسه هم په پښین کې مشهور دی او په کلات کې د ترنک پر غاړه د ((خالاکلي)) هم ددې په نامه تراوسه باله شي چې دا په ژوند هلته اوسېده.

شیخ متي پر (۲۲۳هـ) زېږېدلی او د (۶۵) کالو په عمر د ترنګ پر غاړه پر ۲۸۸هـ کال وفات شوی دی، دده مزار تراوسه هم د کندهار شمال شرقي خواته تقریباً (۵۰) میله لرې پر یوې غونډۍ واقع دی چې کلات یې بولي او دی په کلات بابا مشهور دی، ده خپل ژوند هم د ترنګ پر غاړو او د غونډان په غره او د کلات په حدودو کې تېر کړی دی.)) (۴، ۱۲).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز استاد حبيبي د نعمت الله هروي د مخزن افغاني په قول چې يو بل مشهور کلاسيک اثر دی را نقلوي چې: ((ان طالب حقايق و کاشف معاني زبده ابراو خلاصه اصرار شيخ متی خليل صاحب عبادت و رياضت بود. ايشانرا سر حلقه دوازده سړبن ميگويند و افغانان بسيار ارادت می اوردند و مريد ميشدند چنانچه غلغله کرامت ايشان در تمام منتشر شد.)) (۴، ۱۲۴) دغه راز استاد د شيخ متي عارف د عرفاني شخصيت او مقام د اثبات په ترڅ کې په پټه خزانه کې له ((افضل الطرايق)) څخه يو حکايت په دې عبارت رانقلوي:
((يوه ورځ شيخ متي پر لار تېرېده، چې هلته د ډېرې ډېرې پرتې وې او لار يې بنده کړې وه. چې دغه ځای يې وليد، نو څو شپې متواتر راغی او له هغې لارې څخه يې ډبرې او کاڼي ايسته کړل. يوه دهقان د شپې خپله ځمکه اوبوله ده ته يې وويل: ته د خدای دوست يې او ټول خلق ستا احترام کوي. نو دونې زحمت ولې پرځان تېروې او دغه لار پاکوې شيخ متي هسې ځواب ورکړ، چې يوه ګړۍ د خلقو خدمت تر هرڅه ښه دی.)) (۴، ۱۲۵)
د پټې خزانې مولف زياتوي، چې شيخ متي يو اثر هم کښلی و چې نوم يې و ((د خدای مينه)) دغه کتاب په کلات کې د شيخ متي په زيارت پروت و او زيارت کوونکو به لوستلو، په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغـه اثـر کـې مناجاتونـه او دعائیـه شـعرونه و، خـو دغـه اثـر تراوسه تر لاسه شوی نه دی.

اوس ددې لپاره چې د عارف شیخ په یوائینی لاسته راغلي شعر څه ووایـو او د هغـه د عارفانـه او صـوفیانه افکـارو جـاج واخلو نوموړی شعر رانقلوو:

پــــر لویــــو غــــرو هــــم پــــه دښــــتو کــــې
پــــه لــــوی ســــهار پــــه نیمــــو شــــپو کــــې
پــــه غــــاړو رېغ او پــــه شــــپېلکو کــــې
یــــاد ویرژلیــــو پــــه شــــپېلو کــــې
ټــــول ســــتا د یــــاد نــــارې ســــورې دي
دا ســــــــتا د مینــــــــې ننــــــــدارې دي

جنــــډې زرغــــون کــــه پــــه بیــــدیا دی
د بــــــربڼ خواتــــــه پــــــه خنــــــدا دی
ترنــــــګ چــــــې خــــــړ دی پــــــه ژړا دی
دا ټــــــول اغېــــــز د مینــــــې ســــــتا دی
ټولــــه ښــــکلا دې ســــتا لــــه لاســــه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای د پاسوالو پاسه پاسه

که لمر روښانه مخ یې سپین دی
یاد سپوږمیه تندی ورین دی
که غر دی ښکلی پرتمین دی
لکه هنداره مخ د سین دی
ستا د ښکلا دا پلوشه ده
دا یې یو سپکه ننداره ده

دلته لوی غرونه زرغونېږي
د ژوند ورېمې په کې چلېږي
بوراوې شاوخوا کړېږي
سترګې لیدو نه یې هیښېږي
تل د نړۍ په ښکلیده یې !
لویه خاونده ! ټوله ته یې !

خاونده ښکلی ستا جمال دی
ښکاره یې لور په لور کمال دی
که ورځ که شپه که پېړۍ کال دی
ستا د قدرت کمکی مثال دی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د لورونو يوه رڼا ده
دلته چې جوړه تماشاه ده

زړه مې دا ستا د مينې کور دی
سوی د عشق په سوځند اور دی
رڼې و تاته ستا پر لور دی
بې له دې هېڅ دی ورک يې پلور دی
ستا د جمال په ليدو ښاد دی
که نه وي دغه نور برباد دی

په غرو کې ستا د عشق شپېلکی دی
ددې نرۍ په عشق سهی دی
که غټ که ور که پنډ نری دی
ستا د جمال ځري هر شی دی
چې پر دنيا مې سترګې پرې سوې
ستا د جمال په ننداري سوې

نه هسک نه مځکه وه تورتم
تياره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابليس نه يې ادم و

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د جمال سوچه پرتم و
چې سوښکاره ښکلې دنيا سوه
د پنځ پر لوري يې رڼا سوه

زه چې څرګند پر دې دنيا سوم
د ښکلي مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندې شيدا سوم
له خپلې ستې را جلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
يمه پردېسي بل مې تون دی

وګړيوالي (متي) ژاړي
سوري يې دوري غاړې غاړي
څه غواړي څه وايي څه باړي
خپل تون او کور و کلی غواړي
چونې چې بېل سي نيمه خوا سي
تل يې د بڼ په لور ژړا سي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د شيخ متي د شعر پوخوالی او شعريت.
ـ د شعر تصوفي او عرفاني اړخ
ـ د شعر فلسفي- عرفاني اړخ

د شعر پوخوالی:

د شعر دا اړخ موږ ته را جوتوي چې په پښتو شعر او شعري کلام کې فکري غنا ان له پخوا موجوده وه. په دې شعر کې موږ داسې پوخوالی او فکري غنا ليدلی شو، چې د يوې پياوړې فرهنګي غنا نماينده ګي کوي. دا خبره هم را جوتوي، چې پښتانه شاعران له تصوف او عرفان سره اشنا و. په دې برخه کې يې زياتې شتمني درلودې، خو دا چې لاتراوسه نه دی ترلاسه شوي، يو عمده دليل دا کېدی شي، چې د پښتنو سيمه تل د لويديځ او ختيځ او منځنۍ اسيا له خوا د يرغلونو او تاړاکونو د تېرېدو لاره ده او د اوسني جنګ په څېر، په تېرو جنګونو کې هم زرګونه فرهنګي اثار د اسونو او کاروانونو په پښو کې لتاړ شوي او له منځه تللي دي. پر دې اساس ده چې موږ د فکري جريانونو د تحليل له پلوه لږ مواد او اثار لرو.

د شعر تصوفي او عرفاني اړخ:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ متي په پورتني شعر کې یو ډول نه، بلکې په پوره ډول شرقي تصوفي فکري جریان لیدل کېږي. شعر د مولانا د مثنوي په تقلید په ((غاړه ږغ)) یا ((نی)) د فراق په سندره پیل کېږي او ټول موجودات د واحد او یواځیني ذات د موجودیت شهادت ته رابولي.

استاد حبیبي هم ددې خبرې یادونه کوي چې:

((شیخ متي له هغو لومړیو حلقو څخه دی، چې پښتو شعر ته یې یو فلسفي ښکلی رنګ ورکړی او د جمالیت ټکی یې ښه روښ کړی دی مګر دده فکر تل له مادي خوا څخه معنوي او الهي افکارو ته میل لري. له مادي اشعارو څخه تل معنوي او مافوق الطبیعه نتایج اخلي او یوازې د مادې په ستاینه کې ځان نه ډوبوي.)) (۴، ۱۲۸) سره له دې چې د شیخ متي ټول اثر نه شته، خو موږ کله چې د حد اقل تحلیل په لټه کې یو. په همدې مطلوب شعر کې چې له طبیعت او د طبیعي ښکلا له ستاینې پیل کوي، په جزئیاتو غرونه، شپه او ورځ (زمان) غاړه (نی) د غمجنو اوازونه، شنه شوي، بڼونه، ترنګ سیند او هر څه چې ښکلا او جمال لري، په واقعیت کې یو تمثیل کوي.

دغه راز د لمر مخ، د سپوږمۍ ورین تندی، پرتمین غرونه، د سیند د هندارې په څېر مخ، زرغون غرونه، د ژوند وږمه،

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بو راګان او د هغو سندرې ټول او ټول د لوی ذات د یو واحد وجود په هستۍ شهادت ورکوي. شاعر له دغه توصیف او تمثیل څخه د لوی ذات خاوند تعالی جمال، ښکلا، زمان او مکان د خدای له قدر ته بولي. کوم چې ځای یې زړه کې دی، زړه چې د سیر او ((قلب)) د خاوندانو په فکر د خدای د مینې کور دی. خو د شاعر ټوله اندېښنه او غمنامه په دې کې ده چې له بېلتونه ژاړي.

بشنو از نی چون حکایت میکند
از جدایی ها شکایت میکند

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
یمه پرد بسي بل مې تون دی

نو موږ هم په فراق کې د چونې (بلبل) په څېر په دې خاطر په ژړا او ماتم کې دی، چې جلا دی او دغه فراق او جلاوالی د هغه د رواني رنځ او نارامۍ منبع ده چې یوازې په وصال سره رفع کېدی شي.

د شعر فلسفي- عرفاني اړخ:

پورتنی شعر په شرقي دود فلسفي رنګ هم لري. لکه څرنګه چې د ډاکټر عبدالحکیم په قول مولانا هېڅ کله د لرغونو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني فلاسفه وو لکه ارستو، اپلاتون نوم نه یادوي او نه هم له قران پرته په بل څه استناد کوي. د شیخ متي په شعر کې هم په ظاهر کې هېڅ نه شته خو بیا هم لولو:

نــــه هســــک نــــه ځمکــــه وه تــــورتم و
تیــــاره خپــــره وه ټــــول عــــدم و
نــــه دا ابلــــیس نــــه یــــې ادم و
ســــتا د جمــــال ســــوچه پــــرتم و
چــــې ســــو ښــــکاره ښــــکلې دنیــــا ســــوه
د پــــنځ پــــر لــــوري یــــې رڼــــا ســــوه.

((په اریایي افکارو کې چې روح او فکر یې د واحد خدای اهورا مزدا په باب و، په ستاینه یې پیل وکړ واحد خدای یې د (اهورا) او پوه (مزدا) وباله چې ځمکه او اسمان یې هست کړه. د هخامنشیانو په کتیبو کې لولو چې اهورا مزدا ځمکه دلته... اسمان هلته... انسان... او د انسان لپاره خوښي هست کړه، زردشت د سینا په ۴، ۴۴ بند کې هغه د اوبو، ګیاوو، باد، اسمان، رڼا او تورتم او په لنډه توګه د ټولو موجوداتو هستوونکی بولي.)) (**۵**، **۱۰۵**) افلاطونیان هم نړۍ او موجودات مثل بولي. نور فلاسفه هم دغه ډول عقاید وړاندې کوي. یوناني فلسفه په شرقي تصوف کې بې اغېزې نه ده ان په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي فرهنګ کې یې ژورې ریښې درلودې، په دویمه او دریمه هجري پېړۍ کې زیات شمېر یوناني فلسفي اثار په بغداد او اسکندریه کې په عربي وژباړل شول، زیاتره فلاسفه وو په ارسطو او فلسفي افکارو د توضیح او تشریح کار وکړ، ستر اسلامي پوهان له ابن سینا، فارابي امکندي، مهر وروی او نور د یوناني- اسلامي فلسفې افکارو ښه متشرحین وو، خو تصوفي او عرفاني افکارو په اسلامي نړۍ کې د ازادۍ غزونې وس درلود. شعر او ادب دغه ډلې یعنې عارف او صوفي د خپل پیغام بستر کړ. شعر فلسفه، عرفان او تصوف وروزه، چې د شیخ متي شعر یو له دغو دی. اوس چې خپلې خبرې راټولې کړو ویلی شو چې:

پښتني فرهنګ په فکري او معنوي لحاظ د ډېرو ژورو فلسفي، عرفاني او تصوفي افکارو جوګه دی، چې کتبي اثار یې په دې سیمه کې د کوچېدلو، لېږدېدنو او جنګونو او خونړیو پېښو په ترڅ کې له منځه تللي، هر کله چې د راوروسته فرهنګ د بیا زرغونېدو لپاره بیا او بیا ماضي ته اړه پیدا شوې ده. فرهنګي جریان له انقطاع سره مخامخ شوی او تر کلونو وروسته راټوکېدلی دی.

پښتو شعر د لسیزو او پېړیو په جریان کې د فکري جریانونو حاصل و او دی. دې شتمنۍ په خپله ځولۍ کې درې سیمې او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګي حوزې افکار له ځانه سره ساتلي، روزلي او وروسته نسلونو ته يې انتقال کړي دي. په دې ترڅ کې د شيخ متي مناجات دا سې کوچنۍ نمونه ده، چې هم عرفاني او تصوفي رنګ لري او هم فلسفي مفاهيم او فکري فلسفې جريان راڅرګندوي. موږ په نهايت کې دې ته رابولي، چې په پښتو کتبي کلاسيکو متونو کې د فکري جريانونو څېړنه، د معنوي خوندي ارزښتونو په نوي مطالعې موږ لاسبري کوي. نويو نتايجو ته مو رسوي هغه څه چې تراوسه پورې ورته لږه پاملرنه شوې ده.

يادښتونه

۱- داکتر محمد اقبال، سير فلسفه در ايران. ((ترجمه امين حسين اريانپور)) تهران ۲۴مخ.

۲- هنر و مردم شماره سي ويکم ، تهران

۳- عبدالحسين زرين کوب، ارزش ميراث صوفيه، (تهران)

۴- عبدالحی حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ ۲ ټوک (کابل: پښتو ټولنه، (۱۳۸۲)ل کال.

۵- ديانت زردشتی، ترجمه فريدون وصحن – مقاله دوم، تهران، بنياد فرهنګ، ۱۳۴۸.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل شاه محمود ((محمود))

روابط میرویس هوتکی با شاهان گورگانی هند

مقدمه:

طوفان مغول و تاتار از جمله وقایعی بود که مثل اکثر بلاد مشرق بر پیکر افغانستان صدمات بزرگی وارد کرد و ملت شجیع افغان برای مدمت تقریباً پنج قرن با حکام مربوطه انها پنجه نرم کرد و پیوسته درکوشش بود تا حکومات ملی خود را مجدداً تاسیس نماید.

حکام مغول و تیموری در طول قرنها با مردم افغانستان در مجادله بسر برده و صدمات بزرگی را متحمل شدند و بعضاً با امتیازاتی که به افغانها دادند تا حدی توانستند خود را از صدماتی نجات دهند ، در قرن دهم هجری، صفوی های فارس و اوزبک های ماوراء النهر به تهاجمات خود به افغانستان شروع نموده در تجزیه ولایات افغانستان به اقداماتی متوسل شدند. بابر که در کابل پای خود را محکم کرد پسانتر با اشغال هند از خانواده افغان(لودی ها) پایتخت را به انجا انتقال داد

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

و در نتیجه شکست اوزبکها از صفویان قسمت های غربی افغانستان بدست صفوي ها افتاد. و به اینصورت در طول دوصد سال دیگر ولایات شرقی و کابل، بدخشان و مضافات ان در دست گورگانی های هند و ولایت هرات و سیستان در قبشه صفوی ها بود ، ولایت قندهار منطقه متنازع فیه هر دو دولت بو که زمانی بدست یکی و مدتی بدست دیگری بود.

در سال **۹۵۲** هجري همایون پسر بابر در بدل معاونتی که از طهماسب صفوی برای بدست اوردن اقتدار از دست رفته حاصل داشت قندهار را به فارس گذاشت ولی پس از چندی دوباره این ولایت به دولت گورگانی هند مربوط گردید در دوران جلال الدین اکبر قندهار در دست گورگانی ها بود ولی در سال **۱۲۲۲**م در عهد جانگیر، شاه عباس پادشاه فارس (**۹۵۸** - **۱۰۳۸** هجري) اراده اشغال قندهار نمود و با اردوی بزرگی عازم قندهار شد پس از محاصره چهل روز این شهر را بدست اورد و در عهد جهانگیر گورگان ها کدام اقدام دیگر برای اشغال مجدد قندهار بعمل نیاوردند و تا هنگام قیام میرویس خان هوتکی تسلط صفوی ها بر قندهار بود.

قیام میرویس خان و تشکیل دولت هوتکی:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس پسر شاه عالم متولد در سال ۱۷۷۳م است مادرش نازو دختر یکی از خان های عشیره توخی بود ، میرویس در محیط شهری قندهار رشد کرد. این شهر از نظر صنعت و تجارت و پیشه وری و فرهنگ رونق داشت و نسبت به فقر و عسرت زندگی مردمان کوهستان شرق، مردم جنوب نسبتاً مرفه تر بودند و قندهار که در سر راه تجارتی بین هند و ایران قرار داشت برای تشکیل یک دولت ملی مساعد تر بود.

میرویس از نزدیک شاهد استبداد و ظلم و تبعیض حکومت خارجی نسبت به هموطنانش گردید (۱) میرویس بخاطر رهایی مردم و کشور خویش از دست صفویان چهار بار به دربار شاه حسین صفوي داد خواهی نمود و ضمناً اوضاع دربار را مطالعه کرد. چون میرویس از فریاد رسی و داد شنوی دربار اصفهان مایوس گشت از انجا عزم بیت الله نمود و از علمای عرب فتوا قتل گرگین و جواز جنگ را بدست اورد. و بدربار اصفهان نیز انقدر نفوذ کرد که درباریان را نسبت به گرگین ظنین تر ساخت بعد ازین میرویس خان به قندهار برگشت و جرگه ملی بزرگ را در کوکران، مانجه جمع و سوگند نمودند تا تسلط اجنبی را از کشور خویش بر اندازند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بعد از ان میرویس خان به مدد تمام اقوام قندهار گرگین خان بیگلر بیگی صفویان را با تمام لشکر او قتل کرده و شهر قندهار را بدست اوردند.(۲)

روابط میرویس با دربار گورگان هند:

قندهار از حیث جغرافیای در بین دو سلطنت ایران و هند اهمیتی به سزا داشت و وقتیکه مبارزین ملی به قیادت میرویس خان پرچم استقلال را بر ان دیار افراشتند از یکطرف دربار گورگانی هند از استماع این خبر به تزلزل افتاد و استقلال افغانها را برای خود خطری بزرگ دانست زیرا که حکمداران گورگانی هند از تجدید عظمت و امپراطوری غوریان، خلیجان و لودیان ترسیدند.

پوهاند عبدالحی حبیبي به نقل از صمصام الدوله و خافی خان می نویسد.

وقتیکه خبر اعلان استقلال افغانها را تا جای به رسمیت شناختند ولی با دربار اصفهان مفاهمه کردند تابدفع این واقعه که برای ملک و ملت طرفین خلاف رای صایب است به زودی بکوشند(۳) اما حاجی میرویس خان که موقعیت خطرناک خود را در بین دو سلطنت قوی بخوبی درک کرده بود بزرگان ملت را در جرگه سومین فراهم اورد و بعد از انکه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقف سیاسی ملت افغان را در بین دو دولت شرقی و غربی با قوای ایشان نشان داد گفت: ((اگر با من متفق باشید و یاوری کنید. همواره پرچم حریت را بلند خواهیم داشت و نخواهیم گذاشت که باز (ربقه) غلامی اجانب بگردن ما افتد. کسانیکه غلامی اجانب رامی پذیرند ، ما را با ایشان ربطی و مودتی نیست و در دیار ما سکونت نکنند)) (۴)

جرگه ملی بعد از شنیدن خطابه زعیم ملی با وی موافقت کرده و مواعید موکدی دادند که تا دم واپسین از ازادی و استقلال ملی خویش دفاع کنند. (۵)

اخبار وقایع قندهار بزودی بدربار صفوی رسانیده شد و میرویس خان هم نامه ای را به پادشاه صفوی ارسال داشت. مرحوم حبیبی به نقل از اثر جنگ افغان و فارس می نگارد: میرویس در نامه خویش یاد اور شده بود: بادشاه از تدبیر کار بگیرد و قشونی را به قندهار نفرستد. زیرا تمام افغانان به کشتار ایشان دست بر قبضه شمشیر ایستاده اند و اگر مجبور شوند شاید قندهار را به پادشاه دهلی بسپارند ، بنا بر ان پادشاه صفوی باید موقع سیاسی این کشور را ملحوظ دارد. (۲)

تلاش صفوی ها بخاطر اشغال دوباره قندهار به ثمر نرسید و میرویس خان درین هنگام از یک طرف جنگ را باصفوی ها

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادامه داد و از جانبی روابط سیاسی خود را بادربار گورگانی هند بهتر ساخت. و برای تشیید روابط دوستانه سیاسی حاجی امکو برادر خود را بحیث سفیر بدربار دهلی نزد فرخ شیرگورگانی فرستاد و هدایای دوستانه را بذریعه وی ارسال داشت. (۷)

فرستادن سفیر به هند ، فهم سیاسی و مهارت نظامی میرویس را نشان میدهد بخاطر انکه ترس این بود که دولت صفوی نیز با هند همدست شود و خاک افغانی را بین خود تقسیم نماید. از این رو میرویس نیکه با اینکه از نیت دربار گورگانی هند نسبت به افغانها بی اطلاع نبود وی باز هم برای اینکه وضعیت را خوبتر بخود روشن کند و هم بنابر تقاضا و وجیبه همسایگی خواست نیات دوستانه افغانان را به شاهان متذکره روشن بسازد و وهمیکه از استقلال افغانها برای دربار هند تولید شده بود رفع نماید و حتی یکقدم فراتر گذاشته از دربار هند در وقت ضرورت استعانت کند.

به اساس همین مفکوره سفیر افغانی مکتوبی را مبنی بر خواهشات دوستانه افغانان و اطلاع تصمیم ازادی خواهان نسبت به استقلال خاک خود در سال (۱۷۰۹م) به عنوان شهزاده دربار هند نوشت.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ما افغانان نسبت به تمام همجواران به همسایگی شاه هندوستان افتخار داریم، زیرا همکیش و هم مذهب هستیم. و به همین نسبت اعتماد قوی داریم که در موقع ضرورت با ما معاونت خواهد کرد.

ما علیه شاه فارس تصمیم گرفته ایم زیرا او برای تجاوز و برای محاربه بر ضد مذهب ما قشون می فرستند ازین جهت ما از مقتدر ترین شهزاده خواهش میکنیم تا حقیقت حال ما را در پیشگاه معظم ترین پادشاه هند تقدیم و روشن نمایند)).

چون فعلاً در ان ولا (هند) امنیت به کلی حکمفرماست هر گاه در وقت ضرورت یکدسته قشون برای معاونت و پشتیبانی ما فرستاده شود به یمن و رحمت خداوند بر ضد دشمنان مذهب خود غالب و مظفر خواهیم شد.

افغانها شجیع هستند و شاید بعض مقتضیات ما را مساعد نماید که در هنگام یکجا شدن دو قشون (افغان و هند) بعض از توابع فارس را تحریک نمایم (۸) و پادشاه هند انها را مددنمایند و اگر به هیچ حال طاقت مقاومت نیارند جمع تجدریف افغان کوچیده ورو به هندوستان اورند.(۹)

وقتیکه این مکتوب به شاه هند رسید تو هم خطریکه از استقلال افغانها نزدشان تولید شده بود رفع گردید ، نامه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوران را مـورد نـوازش قـرار دادنـد بـاجواب اطمینـان بخـش مرخص نمودند.

دربـار دهلـی حکمـران قنـدهار بـه رسـمیت شـناخت و خطـاب (حاجي امیر خانی) را با تحف شمشـیر و فیـل بدربار میـرویس گسـیل داشت. (۱۰) امـا عمـر ایـن زمامـدار بـزرگ افغـان انقـدر طـول نکشـید کـه مقاصـد بـزرگ خـود را در راه توحیـد ولایـات افغانستان عملي کند وی در طول هشت سال حکومت قندهار و ولایات نزدیک انرا متحد ساخت تـا اینکـه در نـومبر ۱۷۱۵م وفات یافت.

روح ازادی خـواهی و جذبـه ملـی را کـه او در ملـت خـود احیـا نمود از بین نرفت قیام ملی را کـه او بعمـل اورد و احسـاساتی را کـه در ملـت قهرمان افغان احیا نمـود موجب تشـکیل مجدد سلطنت بزرگ افغانها گردید.

ماخذ

۱- غبـار، میـرغلام محمـد، افغانسـتان در مسـیر تـاریخ، کابل، ۱۳۴۲) ص ۳۱۷

۲- حبیبی، عبدالحی، تاریخ مختصـر افغانسـتان جلد دوم، کابل ۱۳۴۹، ص ۷۳-۷۴

۳- حبیبي، عبدالحی، ایضاً، ص

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- بېنوا، عبدالروف، هوتکی ها، کابل، ۱۳۳۵، ص۵۲- ۵۲
۵- افغانی سید جمال الدین، تتمة البیان فی التاریخ الافغان، ترجمه محمد امین خوگیانی، کابل، ۱۳۱۷، ص ۷۹
۶- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص۲۴
۷- ایضاً، ص ۷۵
۸- بېنوا، اثر قبل الذکر، ص۲۴
۹- کروینسکی، تاریخ سیاح مسیحی، کابل، ۱۳۶۳، ص۲۲
۱۰- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۷۸

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل اصف بهاند

د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دریځ

کلونه پخوا علامه عبدالحی حبیبي په ټولنیز ژوند کې د پښتني مېرمنې د رول په باب لیکلي وو: ((پښتنه مېرمن د پښتنو د ټولنې او اجتماعي سازمان شمری وه.))[1] خو د پښتنو د ژوند په تاریخ کې داسې وختونه هم راغلي دي، چې پښتنه مېرمن کله کله د نورو قومونو تر ښځو زیاته نازول شوې او کله یې بیا حقوق تر پښو لاندې شوي دي.

سره له دې چې د ټولنیز ژوندانه پېښو پښتانه له ادب او هنر څخه لرې ساتلي وو، خو بیا هم دوی لیک او لوست نه دی هېر کړی، د هنر او علم په ډګر کې یې د قدر وړ تجربې کړې دي. که د پښتو ادب په تاریخ کې په ځیر سره وکتل شي د مېرمنو برخه په کې ځلنده ده. په دې مقاله کې به په لنډ ډول د پښتو ژبې او ادب د سترې وثیقې یعنې پټې خزانې په استناد د پښتنو د

(۱) پوهاند عبدالحی حبیبي، د زېږي کالنۍ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه، پښتو ټولنه، ۱۳۵۷کال، ۱مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې د نازو انا پر دريځ خبرې وشي.

د پټې خزانې د روايت له مخې د پښتو ادبياتو په لرغونې دوره کې دغه مېرمنې شاعرانې تېرې شوې دي:

۱- زرغونه کاکړ
۲- رابعه
۳- نيکبخته
۴- نازو انا
۵- حليمه حافظ
۶- بي بي زينب

خو پرته له دغو ښځمنو شاعرانو د پښتو ادبياتو په لرغونو شاعرانو کې نورې ښځمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي، چې ښايي تر اوسه پورې يې حال موږ ته معلوم نه وي او يا د نورو ماخذونو په ارتباط هغه و پېژنو لکه شهزاد ګله چې د حالنامې له مخې يې پېژنو.

د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې تر ټولو قديمه شاعره زرغونه کاکړ ده، چې د کندهار په پنجوايي کې اوسېده.[1] د دغې سترې شاعرې د ژوندانه موده تر **۸۵** هجري څخه وروسته اټکل شوې ده. زرغونې کاکړې د نورو ادبي

(۱) عبدالحی حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پښتو ټولنه، ۱۸۷مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارونو ترڅنګ په ۹۰۳ هـ کال د شیخ سعدي بوستان په پښتو نظم واړاوه.[۱] د پښتو ادب د لرغونو دورې ددې شاعرۍ نور څه نه دي راپاتې، یوازې محمد هوتک یې له ژباړل شوي بوستان څخه یو حکایت رانقل کړی دی، چې د زرغونې د ادبې قدرت څرنګوالی ورنه ښه ترا څرګند بدلای شي.

بله پښتنه شاعره چې د پښتو ادب لرغونې دوره کې اوسېده رابعه نومېده. د پټې خزانې د روایت له مخې دغه شاعره د بابر په زمانه کې په کندهار کې اوسېده[۲] له بده مرغه چې پرته له یوې رباعي څخه یې بله څه نه دی راپاتې.

ددې دورې بله شاعره او پوه ښځه نېکبخته وه چې په اشنغر کې اوسېدلې ده. د ژوندانه زمانه یې د ۹۲۰ هجري په شاوخوا کې اټکل شوې ده. علامه حبیبي لیکي چې ددې مدبرې او پوه مېرمنې احوال شیخ امام الدین په خپل کتاب اولیای افغان کې لیکلي دي.[۳] نېک بختې د خپل ادبي ژوند په موده کې یو شمېر موعظې او پندونه نظم کړل چې له هغه څخه یو کتاب جوړ شو او نوم یې ارشاد الفقرا ورباندې کېښود. د پټې خزانې

(۱) محمد هوتک، پټه خزانه، څلورم چاپ، د کابل پوهنتون خپرونې، ۱۳۵۲ کال، ۱۱۱ مخ.
(۲) همدا اثر، ۱۱۳ مخ.
(۳) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷ کال، ۱۴ مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روایت له مخې دغه کتاب د محمد هوتک په لاس کې و او له هغه ځخه یې په خپله تذکره کې یو څو ټوټې خوندي کړې دي.(۱)

د پښتو ادبیاتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې بله شاعره بي بي زینبه ده چې د میرویس خان لور او یوه هوښیاره او عالمه ښځه وه. دغې اغلې مېرمنې د نورو پښتنو مېرمنو په تدریس کې لویه برخه درلوده. له بي بي زینبې ځخه یوه مرثیه راپاتې ده، چې پټې خزانې خوندي کړې ده. له دغې مرثیې ځخه د زینبې ادبي ځواک ښه ځرګند پدلای شي.

شهزاد ګله ددې دورې بله باتدبیره او پوهه ښځه وه چې شعرونه یې هم ویل د ((فرهنګ ادبیات پښتو)) لیکوال لیکي چې پلار یې د روښن داد نومېده او د تیراه له اوسېدونکو ځخه و، چې د جلال الدین اکبر په زماني کې یې ژوند کاوه.(۲)

ددې باتقوا او پرهېزګارې ښځې د کلام نمونه استاد هېوادمل په فرهنګ ادبیات پښتو کې خوندي کړې ده.

ددغو ښځمنو شاعرانو په څنګ کې د پښتو ادب او پښتنو لویه شاعره او مدبره ښځه نازو انا نومېده. نازو انا د پښتو ادبیاتو د لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې ډېره مشهوره،

---

(۱) پټه خزانه، ۱۰۲ مخ.

(۲) زلمی هېوادمل، فرهنګ ادبیات پښتو، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۶۵ کال، ۲۲۷ مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدبره او پوهه ښځه وه. پلار يې د پښتنو مشر و. دی هم په خپله سپېڅلې غېږه کې لکه ميرويس نيکه ستر لارښود وروزه. نازو د علم ادب او توري خاونده وه او د خپل پلار د رياست په قلمرو کې په شجاعت او سخاوت مشهوره وه، لوست يې په خپل محيط کې له لويو علماوو څخه کړی وی.[1]

د نازو انا د مېړانې، سخاوت او خلاص لاس توب ذکر نور اثارو او ليکوالو هم ثبت کړی[2] نازو انا که له يوې خوا د قيادت، پوهې او وطن دوستۍ ښه سمبول وه، نو له بلې خوا د لوړ او نفيس ادبي ذوق خاونده هم وه. د پټې خزانې ليکوال د نازو انا د ادبي دريځ په برخه کې داسې ويلي دي: ((زما پلار هسې ويل چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتينه وه چې د خدای تعالی څخه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو ديوان يې درلود چې دوه زره بيتونه په کې وو او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ويلي و چې نارينه يې هم نه شي ويلای.))[1]

د نازو انا د راپاتې رباعي په برخه کې که چېرې د نورو ليکوالو او ځينو اثارو له توصيفي خبرو تېر شو او د نازو انا د

(۱) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷کا، ۱۴-۱۵ مخونه.
(۲) کبرا مظهري ملو رو، پښتني ليکوالې او شاعرانې، لومړی ټولک د علومو اکاډمي خپرونه، ۱۳۶۲ کال، ۲۰مخ.
(۱) پټه خزانه، څلورم چاپ، ۱۰۳مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي توان د معلومولو لپاره په خپله رباعي تر څېړنې لاندې ونيسو ښه به وي:

سحر ګـه وه د نـرګس ليمـه لانـده
څـاڅکي څـاڅکي يې لـه سـترګو څڅېـده
مـا ويـل څـه دي ښـکلي ګـلـه ولـې ژاړې
دې ويـل ژونـد مـې دی يـوه خولـه خندېده.

په دې رباعي کې نازو انا د ژوند يو عمومي انځور په هنرمندانه ډول وړاندې کوي. د نرګس د ګل غوړېدل او تر غوړېدو نه يو څو لنډې شېبې وروسته يې د ژوند پای ته رسېدل، د دې سبب شول چې نرګس د خپل ژوند پر لنډه موده باندې وژاړي. که څېرې د نازو انا په دې شعر کې د شعر د جوليز جوړښت له مخې شعري انځورونه ولټول شي داسې به وي:

په دې شعر کې ګل له انسان سره تشبيه شوی دی. ګل مشبه انسان مشبه به، ښکلا لطافت نازکي او لنډه موده ژوند يې وجه شبه ده، چې يو عالي شعري انځور يې بللای شو.

دغه راز په دې شعر کې ژوند له يوې خولې خندا سره تشبيه شوی دی. ژوند مشبه، يوه خوله خندا مشبه به، لنډوالی او لږوالی يې وجه شبه کېدلای شي. څنګه چې دغه انځور د تشبيه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اداتو پرته راوړل شوی دی، څکه لوړ او عالي يې ارزيابي کولای شو.

د نازو انا په دغه شعر کې هم معنی او مفهوم شته، هم د شعري انځورونو له پلوه غني دی او د تخيل رنګيني او بداعت په کې ښه ښکاري، څکه نو د نازو انا ادبي دريځ د نورو ښځمنو شاعرانو په ډله کې لوړ ارزيابي کوو. که چېرې نازو انا د هغه وخت له نورو ښځمنو شاعرانو سره په جلا جلا ډول پرتله شي هلته هم د نازو انا دريځ ځرګند او ښکاره دی. نازو انا له نورو ښځمنو شاعرانو څخه څکه لوړه او ښه ارزيابي کېږي، چې دا له يوې خوا په يوه ستره ادبي او سياسي کورنۍ کې زېږېدلې او لويه شوې ده، څکه يې ښوونه او روزنه ضروري او ډېره ښه وه، چې د لوړې پوهې او ښې مطالعې درلودونکې وه، له بلې خوا دې ته ډېر ښه علمي ادبي او سياسي چاپېريال مساعد و او دغه چاپېريال ددې سبب شو، چې نازو انا د لوړې او ښې قريحې او ښه شعري ذوق خاونده شي، په دې صورت کې نو ښکاره خبره ده، چې دغسې يوې پوه او با مطالعې او د ښې قريحې خاوندې تخليق به هم ښه او لوړ وي. نازو انا که له يوې خوا دلوړ ادبي ذوق خاونده وه، له بلې خوا د خپل قام او خلکو په روحيه پوه او په درد يې متالمه وه او ددغه حالت انعکاس ددې په تخليقاتو کې ځرګند و، چې ددې په راپاتې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

رباعي کې يې ښه ليدلای شو، ځکه نو د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دريځ ډېر لوړ او ښه ارزيابي کوو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل ټکور

د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شاعرۍ عنعنه

نازو انا د پښتنو د ملي قايد او مشر ميرويس خان نيکه عالمه او فاضله مور ده. دا د خپل وخت د پښتو مېرمنو يوه مېړنۍ او باتوره ښځه وه او د ژوند تر پايه پورې يې د پښتنو د يووالي او برياليتوب مينې په زړه کې ټوپونه وهل. زه د دغې تلپاتې پښتنې مېرمنې د ژوند او کارنامو په باب د دې لپاره نه غږېږم، چې يو خو زما د بحث موضوع نه ده او بله دا چې دا کار ډېر زيات لټون ته اړتيا لري، زه يوازې د دغې فاضلې مېرمنې په شمول د دې د کورنۍ د پښتنو شاعرانو په باب څو لنډې يادونې کوم.

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د مطالعې او څېړنې تکل وکړو، نو پيلامه يې په خپله له همدې فاضلې او عالمې مېرمنې نه را شروع کېږي. نازو انا په خپله يوه خوږژبې او نازکخياله شاعره وه. په پټه خزانه کې د دغې مېرمنې په هکله لولو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((هسې نقل کا: چې نازو د سلطان ملخی توخي لور وه چې تولد یې په ۱۰۷۱ هجري کې هغه ځای ته نږدې و، چې تازی نومېږي. سلطان ملخی په هغه وخت د غزني تر جلد که د اقوامو مشر و او په استقلال یې حکومت کا. معارض او ساری یې نه درلود او نازو په کوچنیوالي له مېرمنو پښتنو او سپین ږیرو علماوو څخه لوست وکا او مېړ مخی ارتینه وه چې نارینه یې مېړانې او شجاعت ته حیران و.(۱)

نازو انا په دغسې یوه عالمه او فاضله کورنۍ کې زېږېدلې وه او د خپل وخت مروج علوم یې لوستلي وو. د پټې خزانې په حواله نازو انا په پښتو ژبه شاعري هم کوله او ددې یوه مشهوره رباعي یې د بېلګې په توګه هم ثبت کړې ده. دا ډول د پټې خزانې مولف د خپل پلار په حواله د نازو انا د شاعرۍ په هکله لیکي:

((چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه ده. چې د خدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار ویل او یو دېوان یې درلود چې دوه زره بیتونه په کې وو او هلته یې ښه نکات ادا کړي وو او داسې یې ویلي وو چې نارینه یې هم نسي ویلی او دغه رباعي چې د نازو انا ده ما له خپله پلاره اورېدلې وه الحق چې ښه رباعي ده.)) (۲)

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا د شاعرۍ د دوه زره بیتو څخه موږ ته یوازې یوه رباعي راپاتې ده او هغه هم په پټه خزانه کې خوندي ده، خو د هغې د دېوان پته تراوسه نه ده لګېدلې د هغې دغه رباعي د شعري تلازماتو له مخې دومره قوي او زړه وړونکې ده، چې که هغې نوره شاعري هم نه وي کړې موږ یې د پښتو ژبې د ښو شاعرانو په کتار کې درولی شو.

سـحر ګـه وه د نـرګس لیمـه لانـده
څـاڅکي څـاڅکي یـې لـه سـترګو څڅېـده
مـا ویـل څـه دې ښـکلې ګلـه ولـې ژاړې؟
ده ویـل ژونـد مـې دی یـوه خولـه خند ېـده.(۳)

ددغې رباعي د شعري قوت له مخې ویلی شو، چې نازو انا به د خپل عمر په اوږدو کې ښه او په زړه پورې شاعري کړې وي، لوی استاد ارواښاد علامه حبیبي ددغې پښتنې مېرمنې د شاعرۍ په هکله په خپله یوه لیکنه کې داسې لیکي: ((دنازو ادبي مقام او هنري لیاقت هم د کتلو وړ دی. محمد هوتک په پټه خزانه کې د نازو انا فقط یوه رباعي د خپل پلار له خولې رانقل کړې ده، خو دغه یوه رباعي هم د نازو د ادب او هنر ارزښت ښکاره کوي او هم د معنا او مفهوم له پلوه ښه شعر دی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د صفت په ښکلا مزین دی، د تخیل رنګیني او بداعت په کې ښکاري، سلاست یې په لوړه پوړې کې دی.)) (۴)

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د عنعنې جاج اخلو نو د دغې کورنۍ دویم پښتون شاعر د دغې عالمې او فاضلې نومیالۍ زوی میرویس خان نیکه دی. تر ډېره وخته پورې میرویس نیکه یوازې د یوه پښتون ملي قاید او نومیالي په توګه د پښتنو تاریخ لیکونکو له خوا د تاریخ په پاڼو کې ثبت و او هغه د خپلو پښتني خصوصیاتو او کارنامو له مخې زموږ د تاریخ پاڼې ښکلې کړې وې، خو له نېکه مرغه د محترم استاد زلمي هېوادمل د لټون او زیار له مخې دا ثابته شوه چې دغه باتور پښتون د خپلو سیاسي او ملي مبارزو په څنګ کې ځینې منظوم اثار هم لیکلي او شعرونه یې هم ویلي دي. د دغه نومیالي پښتون مشر د شاعرۍ په هکله استاد هېوادمل د ژوندون مجلې د ۱۳۶۸ل کال په دویمه او درېیمه ګڼه کې یوه ګټوره او ارزښتناکه مقاله کښلې ده، چې موږ د همدغې مقالې په حواله میرویس نیکه د خپل وخت ډېر ښه شاعر بللی شو.

محترم استاد زلمی هېوادمل په خپله مقاله کې یو ځای کاږي: ((... لنډه دا چې د میرویس نیکه اسلاف او اخلاف ټول له شرقي او اسلامي فرهنګ سره اشنا وو او په یوه فرهنګي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماحول کې رالوی شوي او دوی ددې فرهنګ په وده کې برخه درلوده، خپله یې هم له فرهنګي مشاغلو سره مینه ښووله او نور یې هم دې خواته هڅول، د شاعرۍ او فرهنګیالې نازو انا زوی میرویس چې پر سیاسي او ملي کارنامو یې نه یوازې زموږ د هېواد، بلکې د سیمې دهېوادو تاریخونه ډک دي تر سیاسي او ملي مسایلو سربېره یې له فرهنګي مسایلو سره هم مینه درلوده او اوس ځینې داسې څرکونه له موږ سره شته چې دا ترې ښکاري چې زموږ دغه ملي مشر په خپله ملي ژبه ځینې منظومې هم ویلې وې چې یوه نیمه بېلګه لا د ځینو خطي اثارو په زړونو کې خوندي ده.(**۵**)

محترم استاد زلمي هېوادمل په خپله دغه مقاله کې د میرویس نیکه یو بیت هم راوړی، چې زه یې دلته دده د شاعرۍ د نمونې په توګه رانقلوم بیت دادی:

عرض مې نه لګي پر ناتمام پاچا
څو به کومه پر یادونه(**۶**)

دا ډول لیکوال په خپلې لیکنې کې د میرویس نیکه د شاعرۍ په هکله ځینې ګټورې خبرې هم کړې دي ددې لیکنې په یوه برخه کې یې داسې لولو:

اما دا یو بیت هم موږ ته ډېر غنیمت دی او دا ځکه چې د پښتو تاریخ د یو لوی قهرمان د سخنورۍ څرک ځینې ایستل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي او دا موږ ته ښکاروي چې زموږ مرحوم ملي قايد حاجي میرویس نیکه د شعر طبع درلوده او په پښتو يې نظمونه هم ويل، موږ د میرویس نیکه د همدې يوه ترلاسه شوي بیت په استناد دده د شاعرۍ په باب خبرې وکړې....(۷)

ددغو ويناوو په حواله ویلی شو، چې د نازو انا د کورنۍ دويم شاعر ددې نومیالی او فرهنګيالی زوی میرویس نیکه دی او دده دغه يو بیت او د ده مینه د فرهنګيانو او شاعرانو سره دا ثابتوي، چې دغه لوی او تلپاتې پښتون به د خپل ژوند په اوږدو کې زيات شعرونه لیکلي وي، چې له بده مرغه د زماني ناخوالو لاتراوسه له موږ نه لرې ساتلی او که پلټنه وشي، نو هغه د محترم هېوادمل خبره چې دده زياته منظومه وينا به ومونډل شي او دده شعري عظمت به هم پښتنو ته څرګند او روښانه شي.

د نازو انا په کورنۍ کې بله ادبي او فرهنګي څېره چې هم يې ژوند او هم يې شعر د ډېرې ستاينې او يادونې وړ دی هغه شاه حسین هوتک دی. دی د نازو انا لمسی او د حاجي میرویس خان نیکه زوی دی. دی د خپل وخت يو عالم، عادل او فاضل پاچا و په خپل دربار کې د علم او ادب د ودې او پرمختګ لپاره يو فرهنګي مرکز هم جوړ کړی و او شاعران او لیکوال به يې په کې روزل. محمد هوتک چې پټه خزانه کښلې نو دغه لوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتون پاچا دعمر له پلوه ځوان و د پټې خزانه مولف د شاه حسین هوتک په هکله لیکي: ((پادشاه جمجاه ضل الله شاه حسین ښالم خېل هوتک او د مغفور جنت مکان حاجي میرخان زوی دی چې اوس په ځوانۍ کې پادشاهي کا او پښتانه یې په سیوري ارام دي، پادشاه عالم پناه په ۲۳ د ربیع الاول په ۱۱۱۴ سنه هجري په سیوري کې د کلات پیدا شو، هغه وخت چې میرخان د بیت الله او اصفهان سفر وکا، پادشاه ضل الله کوچنی و او له اعلم علما ملا یارمحمد هوتک څخه یې درس ولوست. او تر دولسو کالو پورې د عمر یې د فقه او تفسیر او منطق او د بلاغت کتب ولوستل او په کندهار کې له پلاره یې مصالح د امور زده کړل...)) (۸)

دا ډول د پټې خزانې مولف زیاتوي: ((د پادشاه عالم پناه په دربار کې تل علما او صالحان لار لري افضل العلما ملا یارمحمد هوتک چې د پادشاه استاد دی لوی عالم دی، په فقه کې یې کتاب مسایل ارکان خمسه کښلی دی... پادشاه عالم پناه په ارګ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي هلته په هفته کې یوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې او شعرا او فضلاء ټولوي، زه محمد هوتک کاتب د دې کتاب هم په دې مجلس کې یم او د پادشاه ضل الله اشعار او ادبیات په قلم کاږم او کتاب د دیوان یې مرتب شوی دی. کله په پښتو اشعار وایي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله فارسي ژبې ته هم میل کا او استاد العلما ملا یارمحمد ته یې قرائت کا چې سهو وسقم ځنې زایل کا او د پادشاه په اشعارو کې لږ سهوه لیده سي او علما یې ټول په بلاغت او فصاحت قایل دي او سماع ته مایل.)) (۹)

دا ډول لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي په پښتانه شعرا لومړی ټوک کې هم ددغه لوی شاعر د ژوند او اثارو په باب خبرې کړي او دده یوه سندره یې هلته ثبت کړې. په پښتانه شعرا کې لوی استاد حبیبي د شاه حسین د شاعرۍ په هکله لیکي: (دا زموږ مړنی او ننګیالی پاچا د ملي ژبې یو ښه شاعر هم دی، چې په ملي لهجه یې بدلې ویلې دي. دده اشعار عشقي دي او سپېڅلتوب او خوږوالی په کې لیدل کېږي.)) (۱۰)

د پټې خزانې مولف د وینا له مخې شاه حسین هوتک د شعرونو یو مکمل دېوان درلود او هغه یې ترتیب کړی هم و چې له بده مرغه تراوسه ورک دی. دده یوه شعري ببلګه یې په پټه خزانه کې خوندي کړی چې دلته یې راوړل ضروري بولم.

ببلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم
په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
ببلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې
ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فراق پرې مې کښېوت و مرۍ ته

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه جهــان کــې يــې رســوا لکــه منصــور کــړم
پـــه وصـــال دې هـــم ناښـــاد يمـــه دلبـــرې
د بېلتـــون فکـــر پـــه زړه کـــې ناصـــبور کـــړم
د بـــانو عشـــی مـــې وخـــوړ پـــه ځيګـــر کـــې
غمـــازانو پـــه غمـــزو غمـــزو مهجـــور کـــړم
خلـــق يـــاد زمـــا د عشـــق پـــه لېونـــو کـــا
زه حســـين محبـــت هســـې مشـــهور کـــړم(۱۱)

د میرویس نیکه نوم او دده کورنۍ د پښتنو د تاریخ یو رنګین او سمسور څپرکی دی د دوی مبارزې او سرښندنې د پښتون ولس په زړونو کې خاص ځای لري. دغې عالمې او فاضلې کورنۍ د خپلو سیاسي جدو جهد او هلو ځلو په څنګ کې د پښتو ادب لپاره نه هېرېدونکې کارنامې موږ ته په میراث پرې ایښې دي. ددغې کورنۍ بله عالمه او فاضله مېرمن زینبه هوتکه ده، لوی استاد علامه حبیبي په خپله یوه لیکنه کې کاږي: ((د هوتکو په دغه درنې کورنۍ کې موږ دوی د علم او ادب خاوندې مېرمنې هم پېژنو، چې یوه مېرمن نازو د حاجي میرویس خان مور وه... بله عالمه او ادیبه مېرمن بي بي زینبه د حاجي میرویس خان لور ده، چې د ملا نورمحمد غلجي څخه یې لوست کړی و او د محمد هوتک په قول یوه هوښیاره او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عالمه ښځه وه... دې مېرمن د خپل عصر مروج علوم او ادبي او
ديني کتب ټول لوستي وو د شعراو پر دېوانو او اشعارو يې
پوره عبور لاره او د موذونانو او شاعرانو قدردانه وه.)) (۱۲)
دا ډول محمد هوتک په پټه خزانه کې د دغې خوږ ژبې شاعر د
ژوند او شاعرۍ په هکله ګټورې خبرې کړې دي. د دغو خبرو په
يوه برخه کې لولو: ((هسې روايت کا: چې بي بي زينب ډېره
هوښياره او په مهماتو د امورو عالمه ښځه وه او د پادشاه
جمجاه شاه حسين په امورو کې تدبير کا او هر کله په راى
صايب مشکلات د امورو حل کا او پادشاه د زمان يې په خبرو
عمل کا او نصايح يې اوري دا درشهوار د صدف عظمت ښه
ښه شعرونه هم وايي او د موزنانو او شاعراو قدر کا دو او ين د
شعرا هم کله لولي او له مضامين شيرين بى كام شيرين
کا...(۱۳)
د دغې پښتنې مېرمنې په هکله که پلټنه وشي، دا سې ښکاري
چې دې به هم د خپل عمر په اوږدو کې ډېر شعرونه ويلي وي د
پښتو شعر په تاريخ کې د دې مقام ځکه زيات روښانه او
ځلېدونکى دى، چې دې د خپل ورور په مړينه دا سې ويرنه
کښلې چې د پښتو ويرنو په تاريخ کې هم زيات ارزښت لري.
موږ به دلته د دغې پښتنې مېرمنې د شعر د بېلګې د راوړلو په
خاطر د دغې مرثيې څو بيتونه راوړو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ږغ سو چې ورور تېر له دنیا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا
زړه مې په ویر کې مبتلا سونا
چې شاه محمود له ما جلا سونا
دا روڼ جهان راته تورتم دی نا
زړه د بېلتون په تېغ کړم دی نا
هوتک غمجن په دې ماتم دی نا
د پاچهی تاج مو برهم دی نا
چې شاه محمود تېر له دنیا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا...(۱۳)

په لنډیز سره ویلی شو، چې د نازو انا په کورنۍ کې ددې په شمول څلور تنه پښتانه شاعران نازو انا، میرویس نیکه، شاه حسین هوتک او زینبه هوتکه تېر شوي، چې موږ په دې بره مختصره توګه ددغو څلور تنو خوږژبو شاعرانو یادونه وکړه.

اخځونه

۱- هوتک، محمد، پټه خزانه لومړی چاپ، **۱۳۵۲**ل کال، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۰۱مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- همدغه اثر ۱۰۲مخ
۳- همدغه اثر ۱۰۳مخ
۴- د زېري کالنۍ، د افغانستان د علوموا کاډمي ۱۳۵۷ل کال چاپ، په پښتو ادب کې د مېړمنې برخه د لوی استاد علامه حبيبي مقاله، ۵۱مخ
۵- زلمی، هېوادمل، ژوندون مجله د افغانستان د ليکوالو انجمن خپرنی ارګان، ۱۳۲۸ل کال دويمه او درېيمه ګڼه ۲۸مخ.
۶- همدغه اثر همدا مخ
۷- همدغه اثر ۲۹ مخ
۸- پټه خزانه، ياد شوی اثر، شاه حسين هوتک ۵۷ مخ.
۹- همدغه اثر ۵۸ مخ
۱۰- حبيبي، عبدالحی، پښتانه شعرا لومړی ټوک، ۱۳۲۰ل پښتو ټولنه ۱۲۸مخ.
۱۱- پټه خزانه، ياد شوی اثر ۵۸مخ
۱۲- د زېري کالنۍ ياد شوی اثر ياد شوی مخ.
۱۳- پټه خزانه ۱۰۷ مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمعیل یون

د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه

(۱۱۱۹-۱۱۵۱هـ ق) کلونه د هوتکیانو د واکمنۍ عصر دی. له نوموړې نېټې څخه بیا تر ننه پورې د هوتکیانو د عصر د سیاسي، فرهنګي او ټولنیزو پېښو په باب بېلابېل اثار لیکل شوي دي. په دې کې د کورنیو لیکوالو اثار هم شته او د بهرنیو هغو هم. پر پښتو او دري ژبو سربېره په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو هم په دې برخه کې اثار لیکل شوي دي.
زما د مقالې نوم دی، د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه. څرنګه چې پر ۱۳۵۷ل کال د ((هوتکیان کتابشناسی توصیفی)) په نوم یو کتابښود ترتیب شوی او په هغه کې یې ټول هغه اثار چې د هوتکیانو په باب په پښتو، دري او هم په بهرنیو ژبو لیکل شوي، معرفي شوي، نو زه د هغو کتابونو بیا معرفۍ څخه ډډه کوم، یوازې هغه اثر چې ((د خپلواکۍ لمر څرک)) نومېږي او د هوتکیانو په باب نسبتاً جامع اثر دی او نوی چاپ شوی، معرفي کوم. لومړی به په خپله د (هوتکیان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابشناسی توصیفی)) اثر معرفي کړم او بیا به ((د خپلواکۍ لمر ځرک)).

هوتکیان کتابشناسی توصیفی:

دا د هغه اثر نوم دی، چې د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسې له خوا تالیف شوی دی. دا کتاب پر **۱۳۵۷**ل کال د کابل پوهنتون له خوا د پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټوکونو شمېر ځرګند نه دی، خو د مخونو ټول شمېر یې **۱۵۲** مخونو ته رسېږي. په دې اثر کې هغه اثار، سرچینې او ماخذونه ښودل شوي، چې د هوتکو د سیاسي او ادبي کارنامو په باب په کې څه راغلي دي. د اثر په پیل کې د ((مقدمه)) په نوم په دوو مخونو کې د پوهندوی دوکتور عبدالرشید جلیلي یوه لیکنه راغلې ده. ورپسې ((دهوتکیانو توصیفي کتابښود)) په نوم په دوو مخونو کې د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي لیکنه راغلې، چې د کتاب پر ځرنګوالي، لنډې خو جامع خبرې کوي. بیا د کتاب د ځرنګوالي په باب د ((پیشګفتار)) په نوم په لسو مخونو کې په خپله د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسې خبرې راغلې دي.

دغه کتابښود په څلورو برخو کې سره اوډل شوی دی:

لومړۍ برخه: کتابونه او کتابګوټي (رسالې).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه: مجلې، جریدې او ورځپاڼې.
دریمه برخه ضمیمې:
۱- د ملا خیرالله هوتک کتابښود، چې سرڅېړونکی محترم زلمی هېوادمل ترتیب کړی دی.
۲- د مولوي صالح محمد کتابښود، چې محترم عبدالکریم پتنګ ترتیب کړی دی.
۳- د شېرمحمد کتابښود، چې محترم حبیب الله رفیع ترتیب کړی دی.
څلورمه برخه: ځینې انګرېزي، جرمني، روسي، فرانسوي او نورې خپرونې دي.
په لومړۍ برخه (د کتابونو) په برخه کې (۱۰۱) ټوکه بېلابېل کتابونه، چې د هوتکیانو په باب یادونې په کې راغلې، معرفي شوي دي.
په دویمه برخه (جریدو، مجلو او ورځپاڼو) کې ټولو (۵۷) ماخذونو ته ګوته نیول شوې ده.
د اثر دریمه برخه (ضمیمې):
۱- لومړۍ برخه د ملا خیرالله کتابښود دی، چې سرڅېړونکی محترم زلمي هېوادمل د ملا خیرالله پر ژوند لیک سربېره، د هغه د دېوان لومړی، دویم او دریم ټوک، د دېوان قلمي نسخه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همدارنګه د ملا خیرالله ازبکی پښتو فرهنګ هم معرفي کړي دي.

۲- د شېرمحمد هوتک کتابښود، چې محترم رفیع صیب ترتیب کړی، د شېرمحمد هوتک پر ژوند لیک سربېره یې د هغه دا لاندې اثار معرفي کړي دي:

۱- اسرار لسالکین یا (اسرار العارفین).

۲- تجوید الافغانی، ۳- رساله میت، ۴- د مستخلص د ادبیاتو شرح، ۵- د بردی د قصیدې ژباړه، ۶- معجزات.

۳- د مولوي صالح محمد هوتک کتاب پېژندنه.

محترم عبدالکریم پتنګ لومړی د مولوي ژوند لیک لیکلی او بیا یې د هغه دا لاندې اثار راپېژندلي دي:

الف- منظوم اثار:

۱- پښتو مثنوي.
۲- پاشلې ویناوې.
۳- پښتو عسکري لنډۍ.

ب- منثور اثار:

۱- لومړی کتاب د پښتو
۲- دویم کتاب د پښتو
۳- دریم کتاب د پښتو
۴- پښتو اطاعت اولی الامر
۵- پښتو ژبه لومړی ټوک
۶- پښتو ژبه دویم ټوک
۷- حصه اول رهنما یا خود اموز پښتو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- حصه دوم رهنما یا خود
اموز پښتو.

د کتاب په وروستۍ برخه کې د هغو (۴۲) اثارو معرفي راغلې، چې په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو لیکل شوي دي.
یو بل ټکی چې ددې اثر په باب یې یادول ضروري دي، هغه دادی، چې هغو کتابونو او لیکنو ته یې د انتقاد ګوته نیولې، چې د بهرنیو لیکوالو خصوصاً د ایراني لیکوالو له کینې، تعصب، جعل او غلبیل څخه منځته راغلي او د هوتکو د دورې پېښو ته یې بل ډول رنګ ورکړی دی.

د خپلواکۍ لمر څرک:

لمر څرک د هوتکیانو په باب ډېر نوی او جامع اثر دی، چې د محترم الحاج امان الله هوتک له خوا لیکل شوی، ددې اثر د بشپړېدو نېټه د ۱۳۲۸ل کال د وري د میاشتې ۸مه نېټه ښودل شوې او پر همدې کال په افسیت ډول په کوزه پښتونخوا کې چاپ شوی دی.
د کتاب د چاپ معین ځای (چاپخونه) او د ټوکونو شمېر معلوم نه دی. د مخونو شمېر یې ۳۳۳ دی، په معیاري لیکدود او د لیکوال په خپل سیمه ییز ګړدود لیکل شوی. دا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثر د هېواد تاریخ د (۱۱۱۹-۱۱۵۱هـ. ق) یانې د هوتکو د افغاني دولت عروج او نزول تر څېړنې لاندې نیسي. دا اثر د خپلواکۍ د لارې مبارز ((د غازي سپه سالار سید ال خان ناصر په نوم چې د افغاني عزمت په لاره کې یې توره او قلم په مېړانه او ایمانداریٔ چلولي دي) اهدا شوی دی. په دې تاریخي اثر کې لیکوال د کورنیو او بهرنیو اخځونو له نویو سرچینو او هغو روایاتو څخه چې د هوتکو له وخته بیا تر ننه پورې سینه په سینه رارسېدلي، ګټه اخیستې ده. د لیکوال له لیکنې څخه ښکاري، چې په زیاته کچه د بېطرفې او بې غرضې تاریخ لیکنې اصل ته وفادار پاتې شوی او پېښې، چې څنګه پېښې شوي، ده په همغه ډول ثبت کړې دي.

حاجي صیب امان الله د هغو بهرنیو لیکوالو په ځانګړي ډول د ایراني لیکوالو له غرض او کینې نه ډکې لیکنې، چې د افغانانو د اتلولیو او ویاړونو د نه زغملو له کبله منځته راغلي، تر انتقاد لاندې نیولې او د قناعت ښوونکو دلایلو په راوړلو یې، هغه رد کړې دي.

ددې اثر په پیل کې په دولسو مخونو کې د هېواد د نوښتګر لیکوال او څېړونکي حبیب الله رفیع یوه ګټوره سریزه راغلې، وایي: ((پخواني او غیر عادي حالات که له یوې خوا ملتونو ته زیانونه اړوي او ورانې ویجاړې ورپېښوي له بلې خوا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا سې حالات د ملي قهرمانانو او اتلانو د تبارز او ودې لپاره لاره هواروي او د ملي بهير د مخکښۍ په لاره کې ملي مشران او نوابغ رامنځته کوي...

د میرویس نیکه مبارزې د افغانستان د اسمان له افق نه د دونیمو پېړیو په اوږدو کې غایب شوی د ازادۍ لمر یو ځل بیا ددې هېواد په یوه برخه کې وځلاوه او ملي، د عدل او د ولس د خپلې خوښې حکومت پیل شو، د صفوي بې کفایته او حریصو واکمنو غچ اخیستونکې وسله والې هڅې یې هم وار په وار شنډې کړې او د ملي او جمهوري حکومت د ودې او پرمختګ په لور یې ګامونه اخیستل.

زموږ د تاریخ دا روښانه دوره ډېره تاریکه پاتې وه، لکه د هر ناکام شوي نهضت خاصه چې ده، د هغه ډېرې کارنامې پټې شوي دي، په دې باب افغاني اسناد ډېر لږ وو او هغه هم زیاته برخه یې ورک وو، چې ورو ورو رابرسېره شول او لا د رابرسېره کېدو په حال کې دي، ایرانیانو چې په دې باب څه لیکلي وو مغرضانه او دښمنانه او حتی کله کله لوچکانه او بې ادبانه وو، دخارجیانو اثار زموږ په لاس کې نه وو او اوس که په لاس کې شته هم د ایرانیانو تر غلبېل راتېر شوي یعنې د هغو له خوا له ناروا تصرف سره ژباړل شوي او خپاره شوي دي. چې پر دې کتاب کې پرې خبرې کېږي.))

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اثـر چې د هوتکـو پـه بـاب نسـبتاً جـامع معلومـات پـه لاس راکوي، په دې لاندې موضوعګانو بحث کوي:

لومړی څپرکی:

د میـرویس نیکـه پـاڅون، افغانسـتان پـه لویـدیځ کـې د ازادۍ هلې ځلې، شجرة النسب، میرویس نیکه، میـرویس څـوک و او څه یې وکړل، د نازو انا خوب لیـدل، د میـرویس نیکـه ازدواج، د میـرویس نیکـه کسـب و کـار، د میـرویس نیکـه شخصـي صفتونه، دمیرویس نیکه مقام د پښتنو په نزد، ګرګین څوک و او څنګـه کنـدهار تـه راغـی، حـج تـه د میـرویس نیکـه تـګ، د میـرویس نیکـه خـوب لیـدل، د حـاجي میـرویس نیکـه بېرتـه راګرځېـدل لـه حـج څخـه، لـه موقـع څخـه د میـرویس نیکـه استفاده، د ملـي قایـد راتـګ قنـدهار تـه، د حـاجي میـرویس نیکه رسېدل قندهار تـه، دوهمه ملي جرګـه، پـه کـار پیـل، پـه اصفهان ددې اقدام تاثیر، د ملـي قایـد مـراوده د هند لـه دربـار سره، د پارس ۳۱ زره عسکر د خسروخان تر قوماندې لاندې، د خسرو خان نفاق اچول، د میرویس نیکه اماده ګي، د پارسیانو د بـل لښـکر مـاتې، د ملـي قایـد وفـات، د ملـي قایـد وروسـتۍ خبرې، د حاجي میرخان نیکه ورور عبدالعزیز.

دوهم څپرکی، د شاه محمود هوتک سوبې:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصفهان محاصره، د محاصرې شدت، د شاهي سرای سنګ باران، د شاهي اشپزخانې چور کول، په اصفهان قحطي، خارجي سفيران، د اصفهان د مړو شمېره، د محاصرې په دوران کې جګړه، د شاه حسين ګوښه کېدل، د قحطۍ اثارو له منځه وړل، د افغانانو له خوا د اصفهان شاوخوا سيمو نيول، د شاه محمود سلطنت، د شاه محمود د حکومت لومړۍ شپې، د شيراز فتح، د ګل يګان فتح، د کاشان فتح، د امان الله خان مرورېدل، د پادشاه د خپلوانو وژل، په ايران کې روسي مداخله، دترکانو او روسانو ترمنځ د تشنج زياتېدل، د خطرناک جنګ سيوری، د ايران په شمال کې د روسانو نور اقدامات، د اعليحضرت شاه اشرف د سلطنت دوره، اعليحضرت شاه اشرف هوتک، له صفوي شاه حسين سره د شاه شرف وضع، طهماسپ ته د شاه اشرف خط ليکل، بېرته افغانستان ته د امان الله خان تګ، د شاه اشرف او طهماسپ جنګ، له ترکانو او روسانو سره د شاه اشرف جنګونه، د شاه اشرف او روسانو ترميان جنګ، طهماسپ ځان روسانو ته سپاري، د نادر او طهماسپ اختلاف، د ابداليانو تعهد او د صفوي حکومت تجريد، له نادر او طهماسپ سره د مقابلې ترتيبات.

د رېبيم ځپرکی:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نادر یرغل، اشرف خان توخی، د ولس خلک له خپلو کورو را
ایستل. د هوتکي دورې مشاهیر.
ضمیمه:
له جمیل بیګ سره د میرویس نیکه ملاقات.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد تکل

د چا بدل

انا تږې دې خېرې
انا د کور له دالانو نه دې لمبې جګېږي
انا منګې کې د ملالې کوم چا زهر ګډ کړل
او دا خبره نه ده
ګوره ډوډۍ کې دې کوم لاس دی چې رانجه ګډوي
چې ستا اواز د خونړۍ پېړۍ د غبرګو دېوالونو له شا
ماته را ونه رسي
انا دا څه پېښ شوي...
چې پښتانه لمسیان دې
له یخدانو کلیمه دارې مشهدې پټوي
او د مغولو په بازار کې یې په نیمه، نیمه بیه پلوري
انا دا څه پېښ شوي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د جرګو کرۍ کې
د ښو درنو خبرو پر ځای
سپکې کنځلې کېږي
انا دا څه پېښ شوي
چا درته ښېرې کړې دي؟
الله د چا بدل له تا نه اخلي؟

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یــون د حــاجي محمـد خان زوی پـر ۱۳۴۲ل کـال، د لغمان ولایت د الینګــــــار ولســــــوالۍ دنیازیو پـه یـوې روښــــنفکرې کــورنۍ کـــې زېږېدلی دی.

لـومړنۍ زده کړې یـې د الینګار ولسـوالۍ د سلینګار پـه لـومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل تـه راغـی او پـه خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لېسـې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کـال د کابل پوهنتـون د ژبـو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصـل شو. پـر ۱۳۷۰ل کـال لـه نومـوړې څـانګې څخـه اول نـومره بریـالی او پـر همـدې کـال بېرتـه د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پـر ۱۳۸۵ل کـال پـه نومـوړې څانګه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدا رنګه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا ترسره شول استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده درو سپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده و منله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیلکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدو له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړې او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اېښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرې، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	ځرنګوالی	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د استاد الفت نثري کلیات   د استاد الفت نثرونه   دریم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري   د اسحق ننګیال شعري منتخبات   دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستار تره کي اثر   دویم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپرې اثر   دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر   دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر   د اماراتو یونلیک   دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی   د اروپا یونلیک   لومړی ۱۳۸۷
- د پنټاګون ترڅنډو   د امریکا یونلیک   لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه   دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری   دویم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود   دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه   دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت   شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل   دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې   دویم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي   دویم ۱۳۸۷

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- اند یال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلیچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او وسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

də nāzo ānā yād

(Memory of Nazo Ana)

The collection of seminar's articles

collected by:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-04-4
9 789936 500044 >

د خپرونو لړ: (۵)

Downloaded from: www.ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library